

MASARYKOVA UNIVERZITA
Filozofická Fakulta

Psychologický ústav

Studijní rok 2011/2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Prožívání smyslu života u osob žijících bez partnera

Olga Ábelová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. David Kuneš, PhD.

Brno 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a jiné prameny, které jsem použila.

V Brně 30. 4. 2012

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Davidu Kunešovi, PhD. za odborné vedení a cenné rady.

Také děkuji respondentům, díky jejichž ochotě a otevřenosti tato práce vznikla.

OBSAH

ÚVOD	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1. Smysl života	7
1.1 Existencialismus, fenomenologie	7
1.2 Humanistická psychologie	9
1.3 Teoretické přístupy k prožívání smyslu života	11
1.4 Společné oblasti v teoriích smyslu života	14
1.5 Smysl života a mezilidské vztahy	15
2. Vývojová psychologie	16
2.1 Období mladé a střední dospělosti	16
2.2 Teorie psychosociálního vývoje	18
2.3 Teorie vývojových úkolů	19
3. Vztahy	19
3.1 Teorie připoutání	20
3.2 Teorie objektních vztahů	21
3.3 Osobní vztahy	21
3.4 Zralost	22
3.5 Partnerství	22
3.6 Afiliace	23
3.7 Intimita	24
3.8. Sociální opora	24
3.9. Sociální hodnoty	24
4. Sebepojetí	25
5. Hodnoty, přesvědčení	27
5.1 Hodnoty v pojetí různých autorů	27
6. Shrnutí teoretické části	29
7. Narativita	30
II. PRAKTICKÁ ČÁST	33
1. Cíl výzkumu	33
2. Reflexe tématu	34
3. Metodologie výzkumu	35
3.1 Výběr respondentů	36
3.2 Sběr dat	37
3.3 Analýza dat	39
4. Výsledky	41
4.1 Andrea: „Já už bych nikoho nechtěla.“	41
4.2 Barbora: „Být co nejpřirozenější.“	47
4.3 Ctibor: „Já totiž vůbec nevím, jestli ještě nějakou ženu chci.“	53
4.4 Daniel: „Hledám smysl života, který vidím v potomkovi.“	58
4.5 Eduard: „Třeba jsem tady kvůli něčemu jinému.“	65
4.6 Souhrnná analýza – shrnutí závěrů	72
5. Diskuze	74
III. ZÁVĚR	79
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	80
PŘÍLOHY	82

ÚVOD

Ústředním bodem mého zájmu je život člověka jako takový. Život v souvislostech, život odehrávající se každým okamžikem na kontinuu minulost – přítomnost – budoucnost. Život, který je odrazem i činitelem své vlastní historie.

Během vysokoškolského studia mě v rámci oboru zajímala především ta témata, která se dotýkala každodenního života, rodinného soužití, mezilidských vztahů a vývoje jednotlivce. Tohle všechno jsem shledala jako to podstatné, co život utváří, v čem se život odehrává a co mimo jiné člověka v životě dělá spokojeným či nespokojeným. Mezilidské vztahy, potíže v mezilidské komunikaci, které lidem soužití komplikují a znepríjemňují, stejně jako možnost realizace ve vztazích i osobnostní vývoj skrze vztahy probíhající, to všechno jsou již dlouho oblasti ve středu mého lidského i profesního zájmu. Tedy bylo nasnadě si jako téma diplomové práce zvolit téma smyslu života, které je alespoň tak, jak ho vnímám já, v lidském životě všeprostupujícím elementem.

Zájem o téma smyslu života a rozhodnutí zabývat se tímto tématem, které sejevilo v dostatečné míře nosné pro diplomovou práci, podnítily mnohé rozmanité, avšak velmi různorodé zkušenosti osobní i zkušenosti zprostředkované mými přáteli, a to buď jejich vlastní či v rámci jejich rodinného a sociálního okruhu.

Sousloví „smysl života“ se v běžné řeči takřka nepoužívá. Opisuje se mnoha různými výrazy, mnohdy v povrchní rovině. Něco ho baví, něco ne, něco si užívá a někam se těší, něco ho uspokojuje a něco znepokojuje. O nešťastném člověku málokdo řekne, že postrádá smysl života. Možná má depresi, je divný, morous, otrava, stále nespokojený, nudí se, proto vymýšlí a stále si stěžuje. Časem nemá mnoho přátel, nechtějí ho poslouchat, nechtějí být konfrontováni s jeho frustrací. Že postrádá smysluplný důvod, pro který by žil, se málo říká, a snad i málo ví.

O smyslu života se často píše, však ne tolik explicitně. Téma smyslu života, resp. prožívání absence smyslu, se skrývá v článcích, pořadech a dokumentech, ať už o ženách, které mají movité manžele a nepracují, protože nemusí, pečují jen o sebe, nevytváří trvalejší hodnoty. Nebo o manželství, které prý už nemá ve společnosti takovou úlohu. O rodičovství, které se odehrává často na dálku, či je zastáváno jedním rodičem. O dětství, způsobech jeho prožívání a naplňování. Nebo o způsobu života mnoha větších či menších sociálních skupin, jež strukturují naši společnost. Téma smyslu života je možné spatřovat v nejrozličnějších svědectvích a výpovědích o způsobech lidského života v tolika

oblastech, že je s podivem, že místo nalézání univerzálního principu a směřování k určitým hodnotovým základům se společnost zdá v tomto ohledu spíše čím dál více fragmentovaná.

Prostá životní zkušenost mě dovedla k poznání, že absence smyslu života či snížená kvalita prožívání smysluplnosti vlastního konání a bytí může mít fatální následky. Přirozená potřeba a tendence se na tento jev zaměřit v okruhu nejbližších přátel a známých, a zabývání se tímto jevem mi mou domněnku potvrzovala.

Oblast partnerství je nedílnou součástí značné části života. Každý k němu na základě svých predispozic a zkušeností přistupuje jinak, pro každého znamená něco trochu jiného, vidíme v něm a očekáváme od něj každý něco jiného. Člověk, zdá se, jedná v souladu s tím, a snaží se o to, aby naplňoval svůj život. Jak tedy souvisí rozhodnutí, volba či okolnost, že člověk žije bez partnera s tím, jak prožívá smysl svého života?

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Smysl života

„Teorie podněcují k přemýšlení o tom, co je zatím neznámé, a tím představují hnací sílu výzkumu.“

D. Silverman

1.1 Existencialismus, fenomenologie

V úvodu kapitoly o teorii smyslu života považujeme za nutné uvést přehled toho, z jakých směrů psychologie smyslu života vzešla a k jakým směrům v psychologii je řazena. Principy a základní pojmy, se kterými se setkáváme v teoriích smyslu života, vycházejí a řadí se k existenciální psychologii, která vznikla na podkladě existencialismu a fenomenologie, filozofických směrů druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Zabývá se otázkami lidské existence, jejího smyslu, a to na podkladě motivů, a takových specificky lidských daností, jakými jsou hodnoty, svoboda, svědomí, osamělost či zodpovědnost. I přes nezvratnou okolnost nevyhnutelného zániku mají lidé tendenci, touhu plánovat si svůj život, zaměřují se na svou budoucnost. Hlavní oblastí, kterou se existenciální psychologie zabývá, je prožívání. Studuje a ozřejmuje ho prostřednictvím fenomenologie, resp. zkoumá osobní zkušenost v životě jedince a to, zda a jaký nese tato zkušenost smysl. (Plháková, 2007)

Jak již bylo zmíněno, existenciální psychologie navazuje na filozofické směry existencialismu a fenomenologie. Autoři Thurnher, Röd a Schmidinger zmiňují ve 13. svazku Dějin filosofie jako významné filozofy v oblasti myšlení zaměřeného k existenci Karla Jasperse, Martina Heideggera, Jean-Paul Sartera a Alberta Camuse. Jako předchůdci filosofie existence a filosofie života jsou tamtéž uvedeni Søren Kierkegaard a Friedrich Nietzsche. (Thurnher a kol., 2009) Z práce Sorena Kierkegaarda a z jeho úvah o povaze lidského působení vyplývá, že pravda není objektivní danost, ale její určení je předmětem svobodné volby (Plháková, 2007).

V kontextu této práce, konceptu smyslu života a kvalitativního výzkumu obecně platí - jako v Kierkegaardově pojetí pravdy – neabsolutnost, relativita a relevance jakéhokoliv postoje a přístupu k vlastnímu životu.

Dílo Martina Heideggera *Bytí a čas* je na mnohých místech uvedeno jako klíčové právě pro inspirativní povahu, např. pro *daseinanalýzu* a jiné existenciálně psychologické koncepty. Existenci, která je vlastní podle Heideggera pouze lidem, nevidí jako něco, co je stanovené, ale o co je se třeba starat a snažit se to uchovat. Koncipoval tzv. fundamentální fenomenologii, v níž odmítá objektivitu či subjektivitu fenoménů a tvrdí, že jejich povaha je dána souhrou, „setkáním“ subjektu s objektem. (Plháková, 2007)

Společné výstupy či závěry existencialismu (existencialismus není podle Thurnhera, Röda a Schmidingera /str. 221/ uceleným směrem, protože ti, kteří jsou řazeni ke způsobu výkladu označovaném jako „myšlení zaměřené k existenci“ sledují různé filosofické cíle, byť vycházejí z existence člověka), pak jsou takové:

- každý má volnost a svobodu v tom, jak bude tvořit svůj život
- způsob, jakým prožíváme svobodu, zodpovědnost, obecně všechno, s čím se v životě setkáme, nemá nikde objektivní – jediný správný a platný předobraz; výklad všech oblastí, ve kterých svůj život realizujeme, je subjektivní
- každý by se měl do své existence ponořit – naplňovat ji, ne ji jen pozorovat
- svoboda volby a rozhodování s sebou přináší osamocenost – za rozhodnutí, byť ve vztahu, je odpovědný každý sám; zároveň svým rozhodnutím rozvíjíme sami sebe a vytváříme jím atmosféru přesahující náš osobní prostor

Na myšlenky Martina Heideggera navázali autoři Ludwig Binswanger a Medard Boss, a sice v oblasti psychiatrie. Podklady pro Heideggerovu fenomenologicko filozofickou analýzu existence, která nebrala podle Binswangera v potaz jen dílčí jevy, ale zajímala se o člověka jako o celek, rozšířili v ucelenou *daseinanalýzu*. V jejím rámci pak vysvětlují nutnost rozvíjet své možnosti a pracovat s nimi po celý život. Pokud tak nečiní, cítí vůči neuskutečňovaným možnostem vinu a úzkost. Z jiného hlediska se na člověka a jeho fungování ve společnosti dívá britský psychiatr R. D. Laing. Ten označil jako základní ontologickou jistotu to, čemu odpovídá zdravá autonomie a celistvá identita, která zažívá jistotu v oblasti sociální, etické, duchovní a biologické. V protikladu k tomu nezřetelně

odlišená identita a autonomie, která postrádá prožitky pevnosti a soudržnosti je označena jako základní ontologická nejistota. Míra pocíťované nezávislosti a svébytnosti hraje roli v míře ne/bezpečí, v jaké prožívá osoba vztahy s druhými. (Plháková, 2007)

Z tohoto krátkého a velmi stručného historického exkurzu do oblasti filosofie, která vytvořila základ pro existenciální psychologii, můžeme vytáhnout konkrétní témata pro naši práci. Především je to téma subjektivní pravdy a svobodné volby, která tvoří podstatné východisko psychologie smyslu (Kierkegaard). Dalším výstupem je teze, že svou vlastní existenci utváříme svými snahami a tím, jakým způsobem zažíváme určité zkušenosti a co si z nich bereme (Heidegger). Z daseinanalýzy vystupuje apel na rozpoznání svých možností a svého potenciálu a na to uskutečňovat svůj život v souladu s těmito potenciály. Z Laingových výroků je to pak nutnost vytvoření pevných základů v sobě sama pro bezpečný pohyb ve vztazích s druhými.

1.2 Humanistická psychologie

Viktor Emil Frankl

Do jisté míry samostatnou kapitolu v přehledu teorií smyslu života tvoří V. E. Frankl. Jeho práce a přístup jsou považovány za významné nejen díky tomu, v jaké době, za jakých okolností a na základě jakých zkušeností byly formovány. Pojmy, se kterými Frankl ve svém rozsáhlém pojetí smyslu života pracuje, jsou stavebními prvky, na kterých staví i mnozí ti, kteří se smyslem života začali zabývat v návaznosti na Franklovu práci, ať už se od jeho konceptu odklání či ho upravují, nebo rozvíjí. Sám Frankl nedefinuje smysl života jako takový, ale vysvětluje ho ve spojitosti se seberealizací, sebetranscendencí, hodnotami, svědomím, svobodou a odpovědností. Hlavními pojmy, které Frankl ve své práci popsal, jsou jednak vůle ke smyslu jakožto potřeba každého, potřeba přítomnosti pocitu smyslu a jejího naplňování a hledání. Dalším ústředním pojmem, který Frankl ve své koncepci rozpracoval, je existenciální vakuum, popisující stav bezesmyslnosti. Tento stav může podle Frankla vést k neuróze, depresi, či psychosomatickému onemocnění. Závěrem pak zůstává, že podle Frankla člověk sám smysl nestanoví, je však podřízen subjektivitě jeho vnímání a vědění. Podle Frankla může každá osoba naplnit něco, co jiný v takové kvalitě nemůže – každý má svůj jedinečný smysl, který je realizován v kategoriích hodnot, a sice tvořivé, prožitkové či postojové. (Frankl, 1996)

A. H. Maslow

Ústředním pojmem humanistické psychologie, mezi jejíž hlavní představitele patří také A. H. Maslow, je seberealizace a sebeaktualizace. Tyto koncepty, které jsou v rámci Maslowovy hierarchie potřeb na vrcholu a zastřešují potřeby fyziologické, potřebu bezpečí, lásky, sounáležitosti, uznání (Plháková, 2007), definuje Maslow jako touhu po naplnění toho, co je pro jedince možné: „What a man can be, he must be.“ /1/

Smysluplnost nastupuje jako motivační síla tam, kde jsou nižší potřeby uspokojeny. Každý si může svůj smysl života vybrat či si ho podle Maslowa dle své přirozenosti vymyslet. Existenciální smysl je nadřazeným metamotivem, který potřebuje být naplněn, jinak člověk upadá do nemoci (Křivohlavý, 2006). Smysl života považoval Maslow za vnitřní vlastnost, motivační sílu objevující se po uspokojení nižších potřeb (sebeaktualizace, seberozvoj) k tvořivému rozvoji vnitřního potenciálu (Halama, 2000).

Maslow upozorňoval, že příliš brzké naplňování sebetranscendentních hodnot může být příčinou nenaplnění hodnot adekvátních věku, které více odpovídají psychickému vývoji, a může zablokovat psychický růst v přirozeném sledu (Halama, 2000; cit. dle Tavel, 2007).

Irvin Yalom

Základy smyslu života na rozpor dvou protikladných faktů staví světoznámý existenciální psychoterapeut, Irvin Yalom. Rozpor v pojetí smyslu života spočívá v tom, že člověk potřebuje smysl života založený na absolutní pravdě, pevném ideálu, o něž se může opřít, a má tu možnost je cítit a udržovat. Zároveň si je však vědom, že žádné pravdy neexistují, že lidé si svět a svůj smysl vytváří sami (Yalom, 2006).

Smysl v pojetí Yaloma je chápán jako „aktivní a kreativní odpověď na absolutní bezesmyslnost světa“. Člověk sám vytváří smysl, v jehož naplňování se aktivně angažuje a sám ho realizuje. Smysl je vědomá i nevědomá projekce osoby do světa (Halama, 2000; cit. dle Tavel, 2007). Dále se podle Yaloma smysl „vztahuje k významu nebo logické soudržnosti. Hledání smyslu znamená hledání soudržnosti“ (Yalom, 2006, str. 428).

Alfried Laengle

Současný rakouský psychoetrapeut, Alfried Laengle, který získal odborné vzdělání u Viktora Frankla, popisuje smysluplně prožívaný život v devíti bodech. (Laengle, 2000)

1. Smysluplně žít znamená rozpoznat v situaci a vykonat to, co se má v danou chvíli skrze nás uskutečnit. *Smysl souvisí s hodnotami.*

2. Smysl musí být nalezený a rozpoznáný člověkem, kterého se týká, nelze je zprostředkovat. *Pojí se se svobodou.*
3. Smysl je „možností mezi řádky skutečnosti“ – osloví nás, my ho vyhodnotíme a svým jednáním odpovíme. *Vyžaduje naši otevřenost vůči novým zkušenostem.*
4. Smysl je dosahován díky souvislostem, které nalézáme, do kterých se zapojujeme, které vytváříme. *A to když propojujeme minulost s budoucností a na těchto spojnicích stavíme přítomnost.*
5. Smysl je určitým směrem v určitém časovém období – nemá začátek ani konec. *Vyžaduje úsilí, vůli.*
6. Smysl všeho nelze uchopit, smysl našeho života nelze vlastnit. Smysl je možnost pro každou situaci jedinečná. *Smysl vyžaduje vnímavost a schopnost adaptace.*
7. Smysl se nedá vymyslet, promyšlený smysl může být obranným mechanismem. Smysl člověk vycítí dříve, než si to uvědomí. *Není čistě racionální, pojí se s vírou.*
8. „Orgánem smyslu je svědomí.“ Smysl může nalézt každý ten, který dokáže dělat rozhodnutí. Způsob hledání a nacházení spolupodmiňuje věk, zkušenost, výchova, kultura, vzdělání, povaha, náboženství, inteligence. *Smysl souvisí s odpovědností.*
9. Smysluplný život stojí na základech otevřenosti k přicházejícím otázkám, příležitostem, které s sebou každý nový okamžik přináší. Jde o otevřený postoj k životu. „Být znamená být tážán.“

1.3 Teoretické přístupy k prožívání smyslu života

Jak uvádí Tavel ve své monografii podávající přehled teorií smyslu života a teorií, ve kterých se tento pojem vyskytuje, veškeré teorie smyslu života se snaží o „zachycení lidské motivace v celé její rozmanitosti“. (Tavel, 2007, str. 98)

Čtyřfaktorový model – K. Popielski

Podle K. Popielského, jak o tom píše ve své teorii o prožívání smyslu, sestává prožívání smyslu života ze čtyř faktorů: intelektuálního, emocionálně citového, volně snahového a existenciálně činnostního. Komponenty se týkají kognitivního zpracování životních zkušeností, postoje k sobě samému, schopnosti volit cíle, postoje a hodnoty (Tavel, 2007).

Právě hodnotami se autor zabývá ve své biografii Noetická dimenzia osobnosti (Popielski, 2005). Soubor hodnot je podle Popielského klíčový při „rozvoji a dozrávání jedince, pomáhá v procesu integrace a představují určitý soubor kvalit, na které

je nasměrována aktivita jednotlivce“ (s. 139). Hodnoty mají podle Popielského „existenciální význam“ díky tomu, že je jedinec jejich součástí a angažuje se pro ně. Hodnoty jsou dle autora subjektivní, prožívané ve vztahu k něčemu nebo někomu, strukturují osobnost, udávají směr a naplňují osobní existenci.

Model D. Kováče

V další teorii se objevují obdobné kategorie. Dle Kováče se na utváření smyslu života podílí kognitivní, emoční i motivační složka. Konkrétně schopnost sebepoznávání, schopnost empatie a porozumění, nacházení vhodných řešení, sebekontrola, zvládání těžkostí, apod. (Tavel, 2007)

P. T. P. Wong, G. T. Reker – tři komponenty

Stejně tak uvádí autoři Wong a Reker ve svém modelu prožívání smyslu, že toto prožívání sestává ze tří komponent: kognitivní, motivační a afektivní. Kognitivní část se pojí s postoji, přesvědčeními a interpretacemi zkušeností se světem. Jedná se o schémata, která poskytují rámce pro významy připisované událostem a životu jako celku. Motivační část zahrnuje snahy o dosahování cílů, naplňování hodnot a realizaci záměrů. Obsahuje také hodnotový systém. Afektivní část se týká pocitů spokojenosti, naplnění a štěstí, které mají souvislost s dosahováním cílů a realizací toho, co je pro nás důležité. (Halama, 2000)

H. Baumeister – Teorie čtyř potřeb

Teorii čtyř potřeb, díky jejichž naplnění lidé prožívají svůj život jako smysluplný, vytvořil H. Baumeister (1996) a vymezil smysl života jako mentální reprezentaci možných souvislostí mezi věcmi, událostmi a vztahy. V jeho pojetí smyslu života byly definovány čtyři potřeby: potřeba pocíťování cílů – ve vztahu k budoucnosti. Potřeba kontroly a účinnosti – interpretace událostí v souladu s přesvědčením, že člověk ovlivňuje výsledky svých snah a má kontrolu nad důležitými okamžiky. Potřeba hodnoty a oprávnění – potvrzení hodnoty a morální oprávněnosti svých činností, a konečně potřeba vlastní hodnoty – pocit vlastní výjimečnosti.

Také kognitivní psychologie poskytuje zázemí pro další rozměr problematiky prožívání, a sice konstrukce a rekonstrukce smyslu života (Tavel, 2007).

Teorie Valuace – H. J. M. Hermans

V teorii valuace, jak je označována teorie prožívání smyslu H. J. M. Hermansa, jde o to, jak lidé vytvářejí systém hodnot a chápou smysluplnost svých zkušeností, jak je hodnotí.

Valuace zahrnuje vše, co lidé považují za důležité, když mluví o svém životě. Součástí každého hodnocení je afektivní složka. Rozlišeny jsou dva motivy, ze kterých vyplývá hodnocení a výběr hodnot. První se týká sebezrovoje, druhý reprezentuje snahy o kontakt a jednotu s druhými. (Halama, 2000)

Důraz je kladen na sebepojetí, které je chápáno jako organizovaný proces valuace – způsob, jak hodnotíme své zkušenosti. Vychází se z narativity - stylu vyprávění osobních zkušeností a prožitků, který je u každého jinak a specificky strukturovaný do smysluplného celku. (Křivohlavý, 2006)

Teorie Dittman-Kohliové,

Autorka ve své teorii vychází z principů kognitivní psychologie. Smysl života je podle Dittman-Kohliové „sít' poznatků s afektivním účinkem“, ať už jsou to kladně či záporně hodnocené aspekty života, vnímání sebe sama či prostředí. Tato síť poznatků vnáší smysl mezi zkušenosti, a zprostředkovává pocit naplnění. „Jedná se o dynamickou strukturu, která se vyvíjí a adaptuje jak na základě vlastních zážitků, tak také na základě interakce s prostředím.“ (Tavel, 2007, str. 107)

Teorie metakognice

Tato teorie je jakousi nadstavbou teoriím stavějícím na základech poznatků kognitivní psychologie. Pojednává o tom, že člověk je nucen si vysvětlovat svoji existenci a k tomu používá výkladová schémata, která přizpůsobuje svým postojům, předsudkům a světovému názoru. Metakognitivní jevy vznikají na podkladě osobní zkušenosti, vlivu vychovatelů, působení veřejného mínění a osobní reflexe. (Tavel, 2007)

Relativistický přístup – J. Battista, R. Almond

Podle relativistického přístupu Battisty a Almonda souvisí smysl života se závazkem k určitému životnímu konceptu, který poskytuje člověku rámec, v němž může koherentně interpretovat své zkušenosti. Autoři tohoto přístupu přišli s myšlenkou akceptace různých způsobů dosahování smyslu, vyhýbají se tak určení jednoho správného způsobu, jakým lze prožívat smysluplný život, stejně tak určení těch správných hodnot. Určující je podle nich míra, do jaké se člověk svými hodnotami řídí. (Halama, 2000)

1.4 Společné oblasti v teoriích smyslu života

Autoři ve svých teoriích pracují s několika termíny. V jejich přístupech se pojí poznatky z několika oblastí psychologie, a to jak sociální (identita utvářena ve vztazích), psychologie osobnosti (identita), tak kognitivní (hodnoty, cíle, přesvědčení.) Tyto teorie zároveň vytváří pozadí pro pozitivní psychologii (téma kvality života, osobní spokojenosti, moudrosti, nezdolnosti, atd.)

Fakt, že koncepty se v mnohém překrývají, vybízí k tendenci je propojit, vytvořit „kompilát“. Soubor úvah propojující různé teorie a různé oblasti psychologie, nastiňuje, že ať už chceme smysl života definovat jakkoliv, a úrovně prožívání smyslu nalézat v tom či onom, nemůže zůstat u definic a pojmů. Mělo by se spíše jednat o rozsáhlejší úvahu či systém sahající do mnoha oblastí lidského života a dění, kterého je součástí, a tyto oblasti svým záběrem pokrývat.

Výše uvedené teorie mají několik styčných bodů, které poslouží jako výchozí body pro naše další úvahy a práci. Z těchto výše uvedených teorií se nyní budeme snažit vytáhnout takové koncepty a pojmy, které přímo souvisí s tématem naší práce.

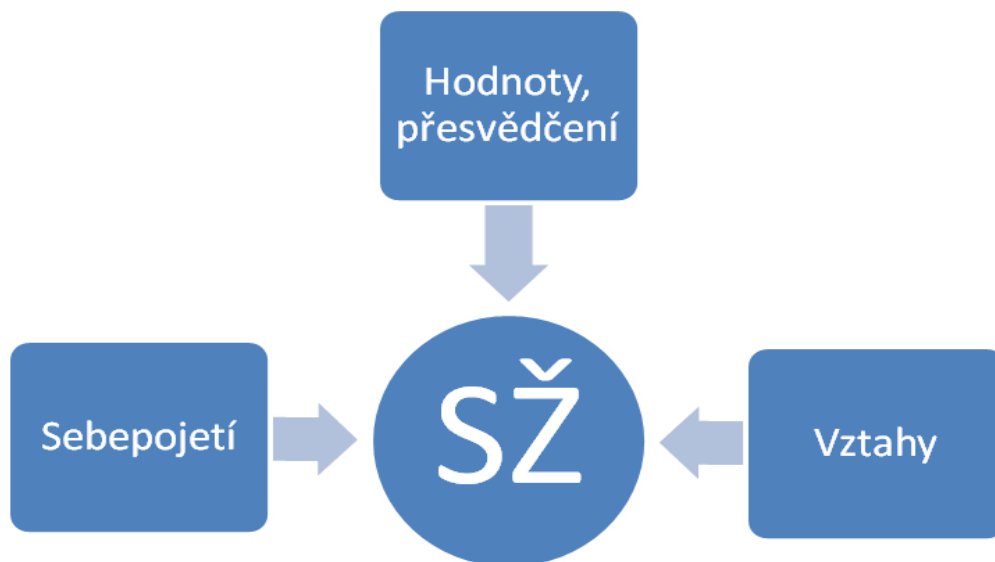
Z Franklova teoretického zázemí je to vůle ke smyslu, jakožto pojem, který vystihuje to, co se předpokládá jako společné všem lidem. Jedná se o vůli v pozadí veškerého jednání. Vůli, která je přítomná v každém okamžiku a souvisí s lidskou potřebou konat tak, aby se na základě tohoto konání dřív či později dostavil pocit smysluplnosti a naplnění. Je to právě koncept vůle ke smyslu, kterou, byť implicitně, obsahuje jakákoliv další teorie formulující zákonitosti prožívání a vytváření smyslu života.

Dalšími styčnými body, objevujícími se v několika teoriích, jsou hodnoty a přesvědčení, se kterými ve své teorii pracuje např. Hermans, Popielski, Wong a Reker. Dále sebepojetí zakomponované např. v teorii Popielského (postoj k sobě samému), Hermanse (sebepojetí jako organizovaný proces valuace) či Dittman-Kohliové (kognice sebe sama jako součást sítě poznatků, které spojují jednotlivé zkušenosti a vytváří tak smysl). Také v Maslowově teorii potřeb, do jejíhož vrcholu patří potřeba seberochoje a sebeaktualizace, je jaksí obsaženo sebepojetí stojící na pozadí těchto potřeb.

V teorii Dittman-Kohliové je také zmíněna důležitost interakce s prostředím, což je široká kategorie zahrnující mimo jiné vztahy s blízkými. Emocionálně-citový faktor v Popielského teorii také opisuje v obecné rovině vztahovou mezilidskou složku prožívání smyslu. Potřeba potvrzení vlastní hodnoty zmiňovaná Baumeistrem je také potřebou uspokojovanou skrze druhé, tedy skrze vztah. Konečně snaha o kontakt s druhými, tedy

prožívání vztahů, je také v Hermansově teorii zmíněna jako základní motiv, na kterém je smysl života stavěn.

Relaci zmíněných pojmů ke smyslu života v souhrnu znázorňuje následující schéma.

Obr.1. Sebepojetí, hodnoty a přesvědčení, vztahy jako činitele, které se dle několika teorií spolupodílí na prožívání smyslu života

1.5 Smysl života a mezilidské vztahy

Otázky po smyslu života jsou dávány do souvislostí s mnoha aspekty, jevy, charakteristikami a konstrukty. Byla vytvořena řada přehledů, typologií a teorií, formulovány přístupy, provedeny četné výzkumy. Například Stillman a Baumeister (2009a) ve svém výzkumu o způsobech nalézání smyslu diskutují pojem belongingness (v překladu tedy náležení či sounáležitost) a dávají ho do přímé souvislosti se smyslem života, resp. potřebu náležet chápou jako jádrový motiv pro vytváření smyslu života.

Jak v naší práci předpokládáme, má kvalita vztahů, přítomnost či absence životního partnera a celkově prožívání vztahů s blízkými souvislost s prožíváním smyslu života. Ve shodě s tímto předpokladem vyznívají závěry článku Stillmana a Baumeistera (2009b), a sice že lidé nalézají mimo jiné smysl mezi sebou, jeden od druhého. V případě, že potřeba sounáležitosti (belongingness) není uspokojována, ať už z důvodu sociálního vyloučení či přetrvávajících pocitů osamělosti, lidé pociťují smysl svého života kvalitativně níže ve srovnání s lidmi, jejichž potřeba sounáležitosti je uspokojována.

Závěrem jiného výzkumu zabývajícího se osobnostními souvislostmi se životní smysluplností (Blatný, Jelínek, Millová, Osecká, 2010a) zaznívá, že osobnostní dispozice jsou

tím faktorem, který může ovlivňovat prožívání smysluplnosti existence. Parciálními výsledky tohoto výzkumu jsou mimo jiné popsány spojitosti mezi nízkou mírou prožívaného smyslu a vysokou mírou neuroticismu a psychoticismu. Dále pak extraverte, emoční stabilita a svědomitost jako ty rysy osobnosti, které přispívají k pocitu životní smysluplnosti. Je to právě extraverte a emoční stabilita tvořící styčný bod tohoto výzkumu s oblastí vztahů.

2. Vývojová psychologie

2.1 Období mladé a střední dospělosti

„Mladá dospělost je dobou otevřených možností a jejich postupného naplňování, ale i dobou zablokování dalšího vývoje“

M. Vágnerová

Mladá dospělost

O životním polední, jak Říčan (2004) označuje období mladého dospělého věku, což je dle autora období mezi 30. a 40. rokem věku dospělého jedince, je – jak autor uvádí - v literatuře nejméně informací. Jako odůvodnění uvádí, že je to období stability, kdy má dospělý pevné zázemí, a „miluje a pracuje naplno“. Ústředním životním tématem se předpokládá rodinný život.

Co se dospělosti a jeho členění na časnou, střední a pozdní dospělost, týká, nejsou stanovena jednotná časová rozmezí, která by dospělost vymezovala. U autorů jednotlivých publikací a teorií se označení stadií a jejich časové vymezení liší. (Langmeier, 2006)

Dle Vágnerové (2007) období mladé dospělosti spadá do věkového rozpětí 20-40 let. Psychosociální vymezení této etapy je dle autorky komplikované kvůli individuálnímu tempu, ve kterém u jednotlivců probíhají dané změny. Do psychosociální oblasti autorka zahrnuje osobnostní rozvoj a sebepojetí, které se konstituuje ve vztahu k druhým, dále individuaci směřující k reálnému a stabilnímu pojetí sebe sama, vývoj vztahů k druhým lidem, které by měly být oboustranně obohacující a uspokojivé. V této etapě také dochází k založení rodiny, tedy se propojí život jedince v jeho individuální podobě s další generací, čímž se zakládá jakási generační kontinuita.

Ač jsou vývojové změny dány biologicky, tedy mají určitý svůj čas, značná část je jich podmíněna spíše sociálně. Existují určité normy, a od jedince je očekáváno, že je v pravý čas přijme. Dospělost je dle autorky spojena s očekáváním společnosti, a projevuje se tím,

že tomuto očekávání dostojí a stvrdí tak vlastní sociální normalitu. Důležitými mezníky ve fázi mladé dospělosti je dle Vágnerové získání stabilního profesního postavení, uzavření manželství a to, že se stane rodičem. „Partner, děti a přátelé mu poskytují emoční saturaci. Bez osobního zázemí by byl jedinec velmi zranitelný.“ (Vágnerová, 2007. s. 15)

Dle autorů Langmeiera a Krejčířové (2006) existuje pro vývoj jedince „obecně platný základní plán“ a není možné žádnou z jeho etap přeskočit či vynechat, přestože jeho naplňování může probíhat značně individuálně. „V dospělosti je přechod z jedné vývojové fáze do druhé signalizován hlavně sociálně významnými životními událostmi (vstup do manželství, narození dětí atd.), lidé se vyvíjí především v reakci na tyto události.“ (Langmeier, 2006, s. 168)

S obdobím kolem čtyřicátého roku je spojen další důležitý okamžik v životě jednotlivce, a sice krize středu života. Dle Říčana (2004) se pojí s otázkou lidské smrtelnosti, kterou si člověk s vědomím, že se započala druhá polovina jeho života, uvědomuje stále jasněji. Jedinec má v tomto věku již hodně za sebou a otvírá se prostor pro bilancování. Založil rodinu, vychovává děti, má zaměstnání, nyní se však setkává s otázkou, jak to půjde dál – má toho ještě hodně před sebou a je si vědom možných rizik v podobě zdravotních potíží, snížení výkonnosti v důsledku ubývajících fyzických a duševních sil, možné ztráty zaměstnání, které všechny mohou vést k prožitkům nejistoty. Proměňuje se často povaha manželského vztahu, stejně jako vztahu k rodičům v případě, že je potřeba o ně pečovat a poskytnout jim pomoc v zajišťování péče o to, co dosud vykonávali sami.

Na tomto místě vyvstává otázka, zda probíhá a s čím se případně pojí krize středního věku u osob, které rodinu nezaložili, nemají děti. Život těchto osob se také přehoupá do druhé půli, nezažívají však proměny vztahu s partnerem ani nejistotu ohledně toho, zda např. budou i nadále schopni pečovat o své potomky v důsledku možných zdravotních potíží.

Střední dospělost

S obdobím střední dospělosti se nepojí významný úkol či životní krok, který by tuto životní etapu charakterizoval. Jedinec se v této fázi realizuje profesně a snaží se udržet stabilitu v rodinných vztazích. Rodina je pro jedince stabilní základnou, od které se částečně odklání, aby mohl být prospěšný jinde, např. společensky. Kvalita života je do značné míry závislá na dosavadním průběhu života, závisí také na subjektivním vnímání věku, jak a o kolik se liší od věku chronologického, také na možných zdravotních potížích, které se v tomto období mohou projevit. (Vágnerová, 2007)

Ještě více se v tomto období projevuje nutnost pečovat o rodiče, děti často opouští domov. S tímto souvisí změna ve vztahu manželů, kdy už není třeba zajišťovat bezpečný a pevný domov pro děti, a zůstává vztah manželů takový, jak ho mezi péčí o domácnost a děti a budováním pevného profesního postavení stihli vybudovat. Také se v tomto období jako rodiče setkávají s novým úkolem, který je potřeba přijmout, a sice navázat vztah k partnerům svých dětí a být vůči způsobu vztahu i partnerovi svého potomka tolerantní. (Říčan, 2004)

2.2 Teorie psychosociálního vývoje

Teorie E. H. Eriksona, také teorie vývoje ega, pojednává o celoživotním vývoji jedince a je postavena na principu epigeneze. Předpokládá se tedy jakési naprogramování vývoje všech částí organismu, resp. lidského ega krok za krokem. (Sheehy, 2005)

Teorie psychosociálního vývoje je rozdělena na osm stadií. V každém stadiu má jedinec projít krizí a vybalancovat protikladné tendence, tzv. konflikty, které jsou zdrojem růstu. Zvládnutí takového konfliktu předurčuje jedince v pokročení do dalšího stadia, ovšem nezvládnutí dle teorie způsobuje regresi. (Blatný, 2010b)

Intimita versus izolace

V tzv. 6. věku, kterým autor vymezuje věkové období 20-30 let (oproti tomu Vágnerová 20-40 viz níže) má dospělý člověk dle Eriksona (2002) projít konfliktem intimity a izolace. V tomto období by mělo být ukončeno hledání a zdůrazňování identity a mělo by dojít k propojení s identitou někoho dalšího. Měl by „čelit strachu ze ztráty ega“. Tedy být připraven k intimitě, spojení se s jiným jedincem a dodržování konkrétních závazků z partnerství vyplývajících.

Podlehnutí strachu a vyhýbání se zkušenostem, díky kterým by mohlo dojít ke ztrátě ega, vede dle Eriksona k „hlubokému pocitu izolace a následnému ponoření do sebe“ (Erikson, 2002, str. 240). Izolace je popsána jako „neschopnost využít příležitost k prožití skutečné intimity s vědomím vlastní identity“ (Erikson, 1968; cit. dle Hall, 2002, s. 137). Strach ze zodpovědnosti a navázání vztahu může být zapříčiněn nestabilní identitou. Vyhýbání se vztahu může být zacíleno na ochranu sebe sama. (Tamtéž)

Stadium intimity - navazující na stadium identity – je popsáno dvěma úkoly, jimiž jsou profesní realizace a uspořádání vztahů. Přičemž právě vybudování intimity je tím hlavním úkolem. Oproti předchozímu stadiu identity, kdy milostné vztahy slouží k nalezení sebe sama, je v tomto stadiu kladen důraz na „skutečnou vzájemnost“, tedy vzájemné obohacování

a hledání harmonie, přijetí nutnosti přizpůsobit se a přinést vztahu oběti. Krok k vytvoření intimního vztahu vyžaduje odvahu, která pokud je přemožena strachem vyplývajícím např. z prožitých zkušeností odmítnutí, může se jedinec izolovat, prožívat jen krátkodobé neperspektivní vztahy či vstoupit do nevyhovujícího manželství. (Říčan, 2010)

Generativita versus stagnace

Do stadia generativity se dle Říčana (2010) jedinec dostane za předpokladu, že úspěšně zvládl předchozí etapu, tedy založil plnohodnotný vztah. Stadium generativity by mělo být naplněno láskou a prací. Jedinec se v tomto stadium zaměřuje na věci kolem sebe, na péči o děti, o zaměstnance, o ty, za které přijal odpovědnost. V případě, že jedinec není dostatečně zralý na to, aby dával ze sebe okolí, hrozí nebezpečí stagnace.

Sedmé stadium probíhá na kontinuu generativita – stagnace. Pozornost zde patří druhé generaci a jejím snahám o založení vlastní rodiny. Tendence věnovat pozornost vně sebe sama a svého života se pojí s vědomím, že je jedinec něčemu či někomu prospěšný. Ať už emoční podporou či vnímavostí pro potřeby druhých, což lze nejnanechťji demonstrovat na tendenci pomáhat s péčí o potomky vlastních dětí. K tomu je však zapotřebí osobní zralosti, která se pojí s názorovou nezávislostí na okolí a realistickým sebehodnocením. (Sheehy, 2005)

2.3 Teorie vývojových úkolů

Tuto teorii zformuloval R. J. Havighurst se zájmem o vývoj jedince v rámci společnosti. Konkrétní vývojové úkoly, které autor zformuloval, jsou typické vždy pro určité životní období, a jejich zvládnutí umožňuje plnit úkoly další, dalo by se říci navazující. Naopak neúspěšné zvládnutí úkolů „způsobuje nespokojenost, problémy ve společnosti a problémy s dalšími vývojovými úkoly.“ (Blatný, 2010b, s. 174)

Jako vývojové úkoly pro dospělost (30-60 let) je uvedeno: najít si partnera a naučit se soužití v páru, založit rodinu a vychovat děti, vykonávat povolání a přijmout občanskou zodpovědnost, pohybovat se ve vyhovující společenské skupině (Blatný, 2010b).

3. Vztahy

Oblast vztahů je pro člověka a jeho zdravé fungování zásadní, a to od narození. Skrze vztah s pečující osobou se vyvíjí náš organismus, později se skrze vztahy vyvíjí naše

osobnost, skrze vztahy s druhými poznáváme sebe sama, vytváříme a prožíváme své hodnotové zaměření, realizujeme některé osobní touhy, a to například založení rodiny.

Vztahy jsou v mysli reprezentovány na kognitivní i emoční rovině. Tou kognitivní se myslí především představa o tom druhém vytvořená na základě zkušenosti, poznání a porozumění druhému i sebe sama. Tyto kognitivní obsahy mají také emoční doprovod, např. dílčí prožívané zkušenosti s druhým člověkem, tedy obsah vztahu, či proměny, kterými vztah může procházet, tedy procesuální stránku vztahu. (Tyrlík, 2010)

Následující koncepty a teorie popisují vznik vztahů v dětství, možný vliv kvality vztahu s pečující osobou na vztahy v budoucnosti, a dále podmínky, na jejichž základě je možné postavit vztah s partnerem v dospělosti.

3.1 Teorie připoutání

Tato teorie, kterou formuloval J. Bowlby a na něhož navázala M. Ainsworthová, objasňuje povahu vztahů mezi matkou a dítětem. Má však přesah na povahu vztahů jako takových. Děti, které mají zkušenost nejistého vztahu s matkou, zapříčiněnou např. nedostatečnou citovou vřelostí či neadekvátním zajišťováním potřeb dítěte, mohou mít potíže s chováním i v jiných vztazích (Thomson, 1998; cit. dle Vágnerová, 2008). Důležitým předpokladem pro zdravý vývoj a efektivní fungování v dospělosti je jistá vazba k matce, zajišťující bezpečné prostředí. V případě, že je vazba mezi matkou a dítětem svou povahou spíše nejistá, může toto vyústit k potížím v sociální oblasti. V případě jisté i nejisté vazby je vytvořen prototyp přenášející se na povahu vztahů v budoucnu (Bowlby, 1998; cit. dle Langmeier, 2006).

Připoutáním je míněno citové pouto vzniklé mezi dvěma jedinci, zasahující mnoho projevů lidského chování, zahrnující snahy o zachování fyzické blízkosti, fyzický kontakt, věnování pozornosti a péče. Prostřednictvím takového chování ze strany matky je u dítěte budován pocit bezpečí. M. Ainsworthová identifikovala tři druhy připoutání dítěte k matce, a to v souvislosti s povahou a kvalitou vztahu mezi nimi. Jedná se o bezpečné připoutání, nejisté vyhýbavé a nejisté ambivalentní připoutání. (Hewstone, 2006)

Jak již bylo zmíněno výše, zkušenosti ze vztahů v dětství, tedy i zkušenosti s připoutáním k pečující osobě, do značné míry ovlivňují další život a vývoj, a to nejenom v oblasti vztahů. Studie Shavera a Hazana (1987; cit. dle Hewstone, 2006) ukázaly, že i u dospělých osob se v partnerských vztazích dají rozpoznat určité druhy připoutání

shodné s těmi, které stanovila Ainsworthová. A taktéž v dospělosti jsou vztahy tím, co poskytuje jedinci pocit bezpečí. Zda je tato primární potřeba skrze vztahy dostatečně uspokojována či není, se odráží v kvalitě života jako celku.

Typologie poruch vztahové vazby

Na základě problematického výchovného působení a uspokojování potřeb pečující osobou se může u dítěte rozvinout porucha vztahové vazby. Takovou poruchou může být úplná absence vazebného chování např. v důsledku dětství stráveného ve výchovných zařízeních. Další možnou poruchou vazby může být nediferencované vazebné chování neboli sociální promiskuita, kdy dítě neprojevuje rozdíl v kontaktu s blízkými či cizími osobami. Také se vyskytuje u dětí pobývajících v ústavní péči. Přehnané vazebné chování je další možnou poruchou, projevující se neadekvátními projevy fyzické a emocionální závislosti dítěte na blízké osobě, která je často hyperprotektivní či trpí poruchou neurotického spektra. Obrácení rolí ve vazebném chování, kdy dítě se stává rodičem a přejímá vůči němu odpovědnost, lze sledovat u dětí prožívajících strach ze ztráty této osoby, např. pod hrozbou rozvodu apod. U poruchy se závislým chováním lze sledovat kořeny v prožití stresu z nedostatku pozornosti a péče. (Brisch, 2011)

Všechny výše zmíněné poruchy vazebného chování jsou rizikové v oblasti budování vztahů s partnerem v dospělosti.

3.2 Teorie objektních vztahů

Zakladatelem této teorie objasňující povahu a vývoj vztahů mezi jedinci je Fairbairn (cit. dle Plaňava, 2000). Ten vychází z přesvědčení, že základní motivací je hledání objektu. „Každá lidská zkušenost i chování jsou odvozeny z hledání a udržování kontaktu s druhým člověkem.“ (Plaňava, 2000, s. 30) Dle této teorie je jedinec až ve fázi objektové stálosti, tedy osobní zralosti, schopen přijmout a mít rád druhého člověka bez ohledu na své potřeby.

3.3 Osobní vztahy

Pojem osobní vztahy, jehož ustanovení vzešlo z potřeby jednotně obsáhnout a pojmenovat určitou sociální oblast prožívání, označuje osobně významné vztahy jedince. Tvoří spojnici mezi jevy týkajícími se společnosti a těmi, které se vztahují k jedinci. Existuje provázanost ve vlivu společnosti na osobní vztahy a naopak, stejně tak vliv osobních vztahů

na jedince a obráceně. Autor tak zasazuje osobní vztahy do širšího kontextu. Dodává, že podoba osobních vztahů je ovlivněna rodinnou historií a tradicí, stejně jako kulturním prostředím, ve kterém je třeba dodržovat dané kulturní normy týkající se mimo jiné právě také povahy a uspořádání vztahů. (Kelley, 1986; cit. dle Blatný, 2010b)

3.4 Zralost

Zralost (Langmeier, 2006) jako jedno z kritérií dospělosti je charakterizována velmi široce. Od ekonomické nezávislosti, seberealizace, přijetí osobní a občanské odpovědnosti, po přijetí života v páru, péči o děti i stárnoucí rodiče. Roli hraje také vyrovnanost s událostmi v dětství a dospívání, udržování pevných přátelských vazeb, schopnost vybalancovat čas věnovaný práci, rodině a koníčkům, adekvátní sebehodnocení, autenticita v projevu vůči druhým, apod. Nelze však vymezit období, kdy člověk zralosti dosáhne. Toto se děje variabilně v souvislosti s dosavadním vývojem a zkušenostmi v životě jedince, také v souvislosti s vlastními, značně individuálními představami o životě. Díky dostatečné míře sebejistoty a absenci obranných tendencí z nejistoty vyvěrajících je umožněno jedinci navázat hluboký vztah, ve kterém se nebojí druhému důvěřovat, nebojí se být na partnerovi závislý. Rodinný život s partnerem poskytuje jedinci pocit naplnění a smysl, stejně jako možnost sledovat vývoj potomků. Hlavními důvody, proč lidé vstupují do manželství, či žijí v partnerském vztahu, je potřeba sdílení emočního a intimního života, stejně tak touha po potomstvu. Jak uvádí Langmeier (2006, s. 178): „Manželství je nejcitlivějším testem osobní zralosti.“

3.5 Partnerství

Pojem partnerství je popisován jako instituce, která je ovlivněna kulturním prostředím, závisí na osobnosti jednotlivce a tu také ovlivňuje. Povaha partnerství souvisí s kvalitou zázemí v primární rodině. Ze své podstaty ovlivňuje kvalitu života. Jedná se tedy o fenomén komplexní povahy, který je determinován mnoha proměnnými a mnoho aspektů v životě jedince je naopak ovlivňováno jím. Partnerství hraje v období mezi dvacátým a čtyřicátým rokem důležitou roli v osobním rozvoji, kdy skrze druhého a interakci s ním poznává sám sebe. (Vágnerová, 2007)

Důležitou charakteristikou vztahu je důvěra a intimita. Důvěra se vyvíjí po celou délku trvání vztahu. Je založena na opakovaných zkušenostech souladu, na základě kterých vzniká přesvědčení, že je možné se na partnera spolehnout, že je ochotný opětovat vklady a přinášet pro vztah oběti. Důvěra se pojí s dlouhodobou perspektivou a přesvědčením, že vztah a jeho kvality potrvají v budoucnu. (Hewstone, 2006)

3.6 Afiliace

Tento pojem označuje tendenci lidí vyhledávat blízkost druhých. Na základě blízkosti druhých lze redukovat úzkost, obohatit se informacemi, popř. si díky sociálnímu srovnání s druhými ujasnit, zda je naše chování a jednání legitimní, zda se tak jako my chová ještě někdo. Díky interakci s druhými můžeme sdílet, zažívat důvěru a pocit bezpečí, zažívat pocit uspokojení ze společně dosaženého cíle, apod. (Výrost, 2001)

Afiliaci ovlivňuje styl připoutání. Jestliže rodiče byli tím, kdo vždy zajišťoval potřeby svého dítěte, v dospělém věku bude toto dítě vnímat druhé jako ochotné pomoci a podle toho k nim bude přistupovat. V opačném případě bude považovat druhé za nespolehlivé a míra afiliace bude tímto přesvědčením ovlivněna. Takový jedinec bude vyhledávat přítomnost druhých jen v případě, že nebude prožívat výraznější potíže. (Hewstone, 2006)

Výrazným projevem nedostatku afiliace je osamělost, která pramení z neuspokojené potřeby trvalých sociálních vztahů. Osamělost se projevuje zoufalstvím, pocity odvržení, depresí, pocity prázdnoty, netrpělivostí, nudou a přesvědčením o vlastní nezajímavosti pro druhé. Weiss (1975; cit. dle Hewstone, 2006) rozlišuje osamělost emoční, založenou na absenci životního partnera a osamělost sociální, která vzniká na podkladě nedostatku přátel a absence členství v sociální skupině. Vzhledem k tomu, že potřeba uspokojivých sociálních vztahů je v hierarchii Maslowovy pyramidy potřeb v horní třetině, dá se soudit, že prožívání osamělosti souvisí s rozvojem společnosti, která žije za permanentního uspokojení základních fyziologických potřeb. V prožívání osamělosti není tolik důležité, kolik má jedinec přátel či blízkých osob jako spíše to, v jaké intenzitě a kvalitě tyto vztahy vnímá a prožívá. (Výrost, 2001)

Na podkladě afiliace vzniká nejenom přátelství, ale také partnerské vztahy. U partnerských vztahů hraje roli nejenom afiliace, ale také sociální dovednosti a přitažlivost neboli atraktivita, jak tělesná, tak psychická, spočívající v podobnosti postojů, hodnot, názorů, apod. (Výrost, 2001)

3.7 Intimita

Předpokladem k vytvoření intimity je podle Říčana (2004) právě zralost a pevná identita, která se k intimitě v partnerství váže. Intimita je však realizována i ve vztazích přátelské povahy. Intimitou v milostném vztahu se rozumí kvalita vztahu na fyzické i mentální úrovni. Intimita na tělesné úrovni není ve svých projevech omezována strachem ani ostychem. Na mentální úrovni se pojí s úctou k druhému, bezvýhradnou důvěrou, emocionální otevřeností, pocíťovaným a prožívaným bezpečím. Intimita však může být prožívána vždy jen ve dvou.

Opakem intimity je dle Eriksona (cit. dle Říčan, 2004) již zmiňovaná izolace. Podle něj je úspěšné vytvoření intimity a intimního vztahu důležité pro to, aby se člověk vyvaroval samoty, a to buď v životě bez partnera, nebo po jeho boku. Erikson připouští, že člověk bez intimně prožívaného vztahu může svůj život naplnit mnoha jinými hodnotami, kterým se bude věnovat, bude však přesto strádat, dost možná nevědomě. Prožití intimního vztahu považuje Erikson za základní lidskou touhu, a bez jejího naplnění nemůže být život opravdu šťastný.

3.8. Sociální opora

V životě osob, které žijí sami, se nabízí otázka, jak tito jedinci prožívají přítomnost či absenci sociální opory, která patří mezi základní funkce rodiny (Langmeier, 2006), resp. to, kdo a zda vůbec někdo tuto roli u jedinců žijících bez partnera plní.

Očekávaná sociální opora je výsledkem reflexe sociálních vztahů, kdy je jedinec přesvědčen o dostatku či naopak absenci osob v jeho okolí, kteří mu mohou pomoci. Souvisí tedy s představou o sobě jako o někom, koho druzí přijímají a nesobecky jsou ochotni konat ve prospěch jeho potřeb. (Křivohlavý, 2001)

3.9. Sociální hodnoty

Oblastí, která s mezilidskými vztahy souvisí, je tendence jedince jednat v rámci partnerství vzhledem ke společným výsledkům určitým způsobem. Souvislost lze spatřovat ve schopnosti jedince v dostatečné míře se odklonit od toho, co by preferoval ve vlastním zájmu, pokud to přinese výsledky z dlouhodobého hlediska pro pár, tedy pro členy jednotky, kteří jsou na sobě závislí. Tato oblast je ve spojitosti s partnerstvím kritická tehdy,

kdy je jeden z partnerů nezralý a ve vztahu funguje na úkor svého partnera (viz výše). Tato oblast také může být problematická v otázce motivace vstoupit do partnerství, ve kterém jedinec nemusí spatřovat jen výhody, ale též nutnost podřídit se a něco druhému obětovat. (Hewstone, 2006)

McClintock (1972; cit. dle Hewstone, 2006) uvádí v rámci orientace na sociální hodnoty několik preferencí. Altruismus je charakterizován maximální ohleduplností s ohledem na prospěch druhého. Kooperaci charakterizuje vyrovnanost v ohledu na sebe i druhého. Pro individualismus je charakteristický maximální zájem na vlastním prospěchu bez ohledu na druhého. Je to právě tato tendence individualismu, která může zapříčinit nefunkčnost vztahu, či může bránit do vztahu vstoupit.

Teoretických poznatků o tom, proč lidé do partnerství vstupují, jak to probíhá, jak se vztahy vyvíjí, jaké možné patologie se ve vztazích objevují, a proč lidé vztahy opouští, je mnoho. Nalezneme je v každé knize z oblasti vývojové a sociální psychologie, neboť oblast vztahů je spojnicí těchto dvou oblastí. O pozadí a možných důvodech toho, proč lidé do partnerství nevstupují, je však potíž ucelené teorie nalézt. Informace se objevují jen dílčí, vždy ve spojitosti s určitou oblastí, např. životního stylu, popř. osobnostních patologií, jako např. poruchy osobnosti, pervazivní vývojové poruchy apod.

4. Sebepojetí

Sebepojetí jakožto kognitivní aspekt Já by se dalo volně opsat jako pojetí sebe sama. Shavelson, Hubner a Stanton (cit. dle Blatný, 2010b) charakterizují sebepojetí jako percepci sebe samého. A dodávají, že toto vnímání sebe sama je utvářeno především zkušenostmi s okolím a významný formativní vliv má sociální srovnávání, především s „významnými druhými“. Dle psychologického slovníku (Hartl, 2000) je sebepojetí, neboli integrující složka osobnosti, představa o sobě, kde hraje důležitou roli poznávací složka. Jako součást sebepojetí se uvádí sebedůvěra.

Sebepojetím můžeme označit soubor myšlenek, představ, názorů a přesvědčení, které jedinec vztahuje k vlastní osobě, a toto pojetí zcela vědomě a explicitně či implicitně vyjadřuje. Získávání zkušeností se sebou samým není procesem s možným definitivním výsledkem. Sebepojetí je výsledkem osobnostního růstu, zrání, poznávání sebe sama, a to především na základě sociální interakce a jednání s druhými. (Tyrlik, 2010)

Podle Vymětala (2004, s. 211) je „sebepojetí organizovaný, soudržný celek utvořený z vnímání sebe sama jako individua i sebe ve vztahu k ostatním lidem a okolnímu světu.“ Je tedy zřejmé, že sebepojetí je formováno sociálními interakcemi. Sebepojetí je formováno především zkušenostmi s druhými lidmi. Ve shodě s tím, jak jedinec percipuje, že je vnímán, pak vnímá sám sebe.

Na sebepojetí lze nahlížet pod třemi různými úhly. Jedná se o aspekt kognitivní, tedy týkající se obsahu, aspekt emocionální, zahrnující hodnocení sebe sama, a konečně aspekt konativní, který se vztahuje k faktu, že sebepojetí zastává roli v otázce motivace a seberegulace. (Blatný, 2003)

Obsahem sebepojetí jsou dle Ch. Gordona (cit. dle Výrost, 2008): sociální atributy (role, status, pohlaví, věk), osobnostní atributy (zájmy, interpersonální styly, reference o vzhledu a majetku), vědomí vlastní kompetence, způsob regulace vlastního jednání, morální já, pocit osobní autonomie, globální sebehodnocení (self-esteem).

K sebepojetí lze dle Blatného (2003) přistupovat na základě jeho různých aspektů. Multifacetovost sebepojetí spočívá v tom, že se skládá z několika dílčích mentálních reprezentací, které jsou označovány jako prototypy či schémata. Tyto tvoří určitý systém v jednotlivých významech přisuzovaných Já. Hierarchičnost souvisí s utvářením sebepojetí, a to s ohledem na míru konkrétnosti či abstraktnosti, v jaké se k sebepojetí vztahují. Sebepojetí je utvářeno na základě závěrů, jaké vyvozujeme při pozorování svých postojů, jednání a konání, na základě srovnávání s druhými a na základě zkušeností se sebou samým v interpersonální interakci. Ke konceptu sebepojetí se váže termín jasnost sebepojetí, který charakterizuje míru konzistence a stability formulovaných obsahů sebepojetí. Dá se předpokládat, že čím je míra jasnosti vyšší, tím více jedinec zažívá pocit jistoty a sebedůvěry.

Sebepojetí, identita, osobnost – na několika místech a několika autory zmiňovaný aspekt prožívání smyslu života. Podle Baumeistera (cit. dle Křivohlavý, 2006) zahrnuje sebepojetí schopnosti jedince, sociální role i hodnoty. Autor však tento pojem ve vztahu k prožívání smyslu života problematizuje. Spatřuje značný posun od prožívání hodnot a smyslu života v době, kdy nebyl kladen takový důraz na individuaci, seberealizaci, svobodnou volbu, apod. V těchto tendencích a absenci pevných hodnotových systému charakteristických pro dnešní dobu vidí kořeny nárůstu úzkostných, depresivních potíží a jiných sociálně patologických projevů velkého počtu osob. Baumeister spatřuje v kladení přehnaného důrazu na absolutní realizaci vlastního Já potíže, a to z toho důvodu, že Já je často nejvyšší hodnotou jedince, a je také jeho nejvyšším životním cílem. (Křivohlavý, 2006)

5. Hodnoty, přesvědčení

„Hodnoty jsou něčím, pro co má cenu žít.“

A. Maslow

Hodnoty jsou podle psychologického slovníku (Hartl, 2000) vlastnosti přisuzované jedincem určitému objektu, pojmu, události, a to v souvislosti s uspokojováním potřeb. Vznikají v průběhu socializace.

Dle Výrosta (2008, s. 152) jsou hodnoty „objektivní přírodní a společenské jevy, které slouží k uchování a rozvoji základních vztahů mezi člověkem a společností, k uchování a rozvoji samotného lidského života.“ Hodnotový systém, jako aspekt ovlivňující prožívání člověka, vzniká a je ovlivňován především společensko-kulturním hodnotovým systémem, výchovou a získanými i zprostředkovanými zkušenostmi konkrétního jedince. Hodnotový systém uspořádaný podle důležitosti jednotlivých hodnot, potažmo hodnoty týkající se jednotlivých oblastí lidského konání, jedince v jeho činnosti orientují a spoluurčují obecné postoje, životní styl a morálku (Hartl, 2000).

Funkci hodnot lze spatřovat v adaptačních procesech vůči sociálním podmínkám a v přijímání a určování cílů, ať už se týkají osobního, osobnostního, rodinného či profesního směřování. (Cakirpaloglu, 2004)

Hodnoty, jejich prožívání, uplatňování, vliv na kvalitu života a popis jiných úloh, které hodnoty v životě jednotlivce mají, jsou ústředním tématem humanistické psychologie. Ať už jako ústřední pojem či okrajově zapracovaný aspekt, objevují se hodnoty v mnoha teoriích osobnosti, teoriích smyslu života (viz výše), ve vývojových teoriích (stadia morálního vývoje v Kohlbergově teorii kognitivního vývoje) či teoriích z oblasti sociální psychologie.

5.1 Hodnoty v pojetí různých autorů

Oblast hodnot je v individuální psychologii A. Adlera úzce propojena s osobností člověka, kterou považuje za ucelený systém s individuální sestavou motivů, hodnot, zájmů a rysů. Také charakter je vnímán Adlerem jako to, co reprezentuje a skrze co se projevuje hodnotový systém jedince. (Cakirpaloglu, 2004)

K. Horneyová zase ve své sociálně kulturní koncepci vidí v hodnotovém systému jedince faktor, který ovlivňuje jeho duševní stabilitu a zdraví. Problematické hodnotové

zaměření považuje za možný zdroj duševních obtíží jedince. Hodnoty ztotožňuje s morálními normami a ideály, ke kterým jedinec cítí závazek. (Cakirpaloglu, 2004)

E. P. Fromm je přesvědčen, že hodnoty existují uvnitř jedince, který je zároveň nejvyšší hodnotou. Vyvěrají z přirozenosti člověka, jsou jeho trvalými vlastnostmi, od kterých když se odkloní, vedou k porušení emocionální a mentální integrity. Fromm zastává názor, že člověk je ze své podstaty dobrý, jen výchovné působení ho odklání od jeho veskrze kladného potenciálu. Otázku individuace dává Fromm do souvislosti s morální zralostí založenou na zvnitřněných morálních hodnotách a hodnotové orientaci, což se projevuje produktivní orientací. Protikladná orientace se projevuje osamělostí, nespokojeností a nejistotou. (Cakirpaloglu, 2004)

I v teorii psychosociálního vývoje E. H. Eriksona je obsažen a popsán hodnotový vývoj, kdy jedinec přechází do vyšší vývojové fáze na základě integrace zkušeností do svého hodnotového systému. Systém je na základě těchto zkušeností pozměněn a dává tak jedinci nový orientační rámec pro jednání v nových životních situacích, které s sebou nová životní etapa přináší. Takto budovaný orientační hodnotový rámec pomáhá v řešení a úspěšném zvládnutí krizí typických pro dané vývojové etapy. Na základě překonání krize tak dochází k získání, tedy se také vyvíjí, morální vlastnosti. (Cakirpaloglu, 2004)

G. W. Allport pak vidí ve svém eklektickém přístupu k osobnosti jako nejvyšší hodnotu dospělého jedince stávat se tím, kým chce být, po čem nejvíce touží, což považuje za důležitý moment v uskutečňování duševního růstu a zdraví. Hodnoty vidí jako to, co nejvíce určuje lidské chování a jednání, protože lidé pro své hodnoty žijí. (Cakirpaloglu, 2004)

Také A. Maslow hovoří o potřebách. Ve své hierarchické teorii potřeb řadí potřeby od nejnižších fyziologických, přes potřebu bezpečí, lásky a úcty, až k potřebě sebeaktualizace, která je již označena také jako metahodnota, díky níž člověk může nalézt naplnění (Drapela, 2008). Maslow považuje hodnoty za něco, co umožňuje člověku vyvíjet se v souladu s vlastními potenciály a zároveň v souladu s normami dané kultury. (Cakirpaloglu, 2004)

Přesvědčení

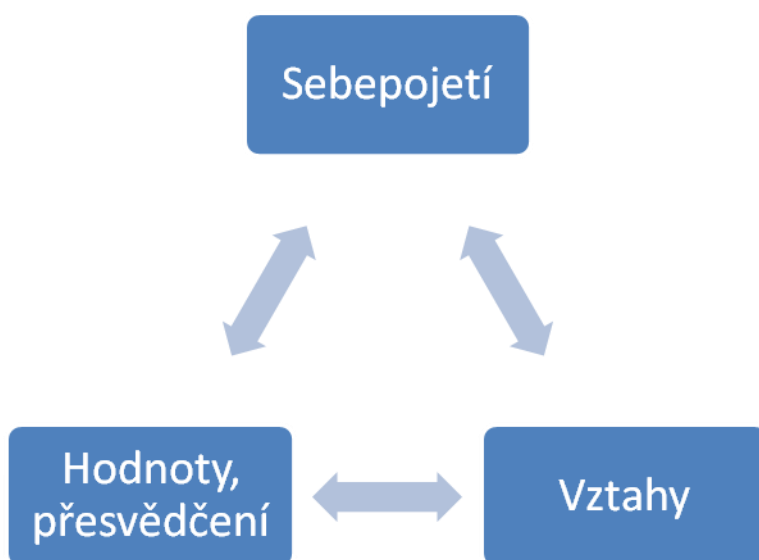
Dle psychologického slovníku (Hartl, 2000) je přesvědčení postojem člověka na pozadí víry a zkušeností, že určité informace a názory jsou pravdivé a správné. Na základě svých přesvědčení a v souladu s nimi člověk jedná. Přesvědčení vztahující se k chování druhých, ovlivňují chování jedince ve vztahu k nim (Hewstone, 2006).

S hodnotami a přesvědčeními souvisí postoje, které jsou definovány, jako souhrnná kladná či záporná hodnocení konkrétního či abstraktního objektu. V případě zaujímání negativních postojů na základě přesvědčení se jedná o předsudky. V případě postoje k vlastní osobě se jedná o sebehodnocení. Postoje k abstraktním entitám jsou nazývány hodnotami. Jednou z funkcí postojů je utváření a udržování sociální identity, a to skrze expresi postojů vůči hodnotám a sebekojení. (Hewstone, 2006)

6. Shrnutí teoretické části

Při propojení pojmů z výše uvedených teorií, teorií uvedených v kapitole Smysl života a Vývojová psychologie, a dílčích poznatků z nich vyplývajících, můžeme sledovat značnou provázanost těchto jevů. Budeme se snažit znázornit a popsat spojení (tak, jak je chápeme) těchto pojmů v uceleném rámci pomocí schématu (obr. 2). Nebudeme již v následujícím popisu opakovat teoretické vymezení pojmů, pouze názorně popíšeme možnou dynamiku.

Vyjmuté referenční pojmy (sebekojení, hodnoty a přesvědčení, vztahy a smysl života) z výše uvedených teorií bychom rádi propojili v jakýsi rámec, resp. vztažný systém použitelný pro praktickou část naší práce.

Obr. 2 Platforma prožívání smyslu života. Sebekojení, hodnoty a přesvědčení, vztahy ve vzájemné interakci

Jak je ze schématu zřejmé, propojuje se zde rovina sociální a kognitivní, stejně tak oblast intrapersonální s interpersonální. Zkušenosti ze vztahů ovlivňují sebepojetí a mohou ovlivnit hodnoty (např. nezdary ve vztazích mohou zaměřit veškerou pozornost k práci apod.) Sebepojetí pramenící do určité míry ze znalostí toho, jak nás bere naše okolí, tedy z jejich reakcí na nás, resp. pramenící ze sociálního kontaktu, tyto vztahy zároveň ovlivňuje. (Považuje-li se jedinec za „normálního“ člověka, nemá-li si výrazné pochybnosti o svých schopnostech a dovednostech, je sám se sebou v rámci absence patologie vyrovnan, nebude mít s největší pravděpodobností ani problém najít si sobě rovné přátele a pěstovat uspokojivé vztahy). Zároveň může sebepojetí ovlivňovat hodnoty (např. ztráta zaměstnání se může po čase odrazit na sebepojetí a změnit tak hodnotový žebříček - touha po úspěchu, aby znovunavrátil povědomí o sobě samém do normálu a přestat se ohlížet na ostatní, jít si za svým). Hodnoty a přesvědčení ovlivňují vztahy přímo, a to postojí, se kterými k druhým přistupujeme. Dle Popielského (viz výše) hodnoty také strukturují osobnost, tedy ovlivňují sebepojetí.

Zdroje vytváření a prožívání smyslu života vyvstávají dle mnohých autorů z interakce mikro- a makrostruktury života jednotlivce. Za prvé tedy z osobnostních charakteristik, vztahů, zkušeností, atd., za druhé ze sociokulturního kontextu podmiňujícího hodnotový systém. (Halama, 2000)

7. Narativita

„Protřednictvím narativity se definujeme – kdo jsme, kým jsme byli, kým se staneme. Vytvořit smysl života znamená vytvořit dynamické narativity, které učiní zdánlivý chaos lidské existence smysluplným a koherentním.“
I. Čermák

Narativita je definována jako organizovaný výklad sledu událostí. Vnáší pořádek do neuspořádanosti a dává tak událostem a zkušenostem význam (Murray, 1999 in Smith, 2008).

Jako pojem může být narativita dle Čermáka (2004) použita pro označení prakticky jakéhokoliv textu či promluvy. V užším smyslu jsou jako narativita označovány procesy podílející se na vytváření příběhu, či kognitivní schémata takového příběhu a samozřejmě výsledky vyprávění – ať už je nazveme příběhy, promluvami, vyprávěními, lidskými historiemi, rozhovory, apod. Pod pojmem narativita také můžeme vidět významovou

a organizační strukturu příběhu, která dává do souvislostí události a jednání osob. Jde tedy o význam, který lze v příběhu vyčíst.

Stejně jako celá psychologická věda má i narativní psychologie propracované přístupy odpovídající vědecké práci svých zakladatelů a stoupenců lišící se například tím, jak pracují s narativními daty. McAdams, který vychází z psychologie osobnosti, předpokládá, že osobnost je spojnici prožívání. Oproti tomu sociální konstruktivisté (Harré) se při interpretaci dat drží situačních kontextů, ve kterých skrze narativitu vyprávějící utváří své postoje, hodnoty, ve kterých popisuje sebe sama. (Cit. dle Chrz, 2004)

Narativní konstrukce

Vyprávěním příběhu – narativní konstrukcí - strukturujeme svou zkušenost, a podle Sarbina (cit. dle Chrz, 2004) je dokonce vyprávění příběhů možno považovat za „organizující princip psychiky“. Vyprávěním však svou zkušenost nejen strukturujeme, ale zároveň interpretujeme. Dle McAdamse (1993) lidé vytváří a vypráví příběhy, aby pochopili a porozuměli tomu, co se jim a kolem nich děje, resp. aby dali význam dění a zkušenostem.

Dle Riessmanové (2008) vypravěč svými slovy spojuje události pro pozdější potřeby a také aby posluchačům sdělil, co chce, aby z příběhu vyčetli. Analýzou a rozborem způsobu narativní strukturace toho kterého jedince se tedy můžeme dovědět víc o tom, jaký význam dává tento jedinec svým zkušenostem (Chrz, 2004). „Narativita zachycuje význam, něco, co je skryto za příběhem nebo v příběhu. Příběh je jednou z možností vyjádření významu života jedince, je to dílčí reprezentace nikdy nekončícího procesu“ (Čermák, 2004, s. 23).

Vyprávěním o tom, jaký náš život je, jak plyne, jak se vyvíjí, o tom, co se nám právě přihodilo, je umožněno tyto události skrze vlastní slova reflektovat, a tím dotvářet. Slyšíme se, jak o něčem mluvíme, vzpomeneme si, jak jsme určitou situaci popsali svému známému, a může nás překvapit, jak se o té které události vlastně vyjadřujeme. Zatím nepojmenované zkušenosti prožíváme vlastním postojem, a až je opíšeme slovy, dáme jim novou, hmatatelnější kvalitu, vytvoříme tímto pojmenováním jakýsi materiál (Chrz, 2004).

Na narativitu lze pohlížet jako na něco, co pojí vnější svět kultury s vnitřním světem „hodnot, postojů, přesvědčení, potřeb, tužeb a nadějí jedince“. Příběhem utváříme jednotnost v tom, jak rozumíme vlastním zkušenostem, emocím, vysvětlujeme, jak a proč žijeme tak, jak žijeme, o čem jsme přesvědčeni, apod. (Čermák, 2004).

Osobní narativita

Pojmem **osobní narativita**, se kterým pracuje Čermák (2002), by se dala opsat jako to charakteristické, co jedinec zahrnuje do svého vyprávění, ale i to charakteristické, jak vypráví. Vypovídá o jeho „vnitřním světě“, který typickým způsobem vyprávění předává světu vnějšímu, a cosi tím o sobě sděluje. Zároveň vyprávěním poznává sebe sama a utváří si svou realitu i osobnost. Vyprávěním jsou spojovány události v závislosti na tom, jak je anticipována budoucnost, a to tak, aby dávaly smysl. Tím také utváříme „smysl svého já jako protagonisty vlastní autobiografie“ (Čermák, 2002, s. 15). Osobní narativy jsou příběhy konstruovány každým z nás za účelem sestavení dílčích částí já tak, aby celek dával smysl. Je jimi strukturován život. V osobní narativitě se pojí a sjednocuje chápání minulosti, vnímání přítomnosti a předjímání budoucnosti.

Aspekty narativity

Na narativitu se můžeme podívat z hlediska několika charakteristik. Čermák (2004) popisuje aspekty narativity, a to v kategoriích narativního vědění, narativního nazírání, narativní reflexe a narativního modu. Narativní vědění je vyprávěním příběhů o životě a zkušenostech organizováno. Narativní nazírání je specifický úhel pohledu na svět kolem a subjektivní způsob nazírání na něj. Jde o implicitní reprezentaci světa v pozadí každého vyprávění. Narativní reflexe pak je snaha o porozumění úlohy příběhu jakožto nástroje myslí v konstruování reality. Narativní modus, jak píše Čermák, umožňuje postihnout a pochopit život člověka jako celek a zároveň zachytit to, jak člověk k této celistvosti přispěl. „Narativita je prostředkem utváření významu. Zachycuje smysluplnost zkušenosti jedince“ (Čermák, 2004, s. 19). Mezi typický znak narativity patří časovost. Události jsou popisovány s ohledem na čas, a to subjektivně prožívaný nikoli reálný čas. Dále je pro narativitu typické, že lze v příběhu odhalit důvod, intenci, záměr jednání. Ve vyprávění se také odkrývají přesvědčení i hodnoty.

Dle Riessmanové (2008) je nutné si uvědomit několik dalších aspektů. Vyprávění je výrazně ovlivněno pamětí. Při vyprávění minulých událostí mohou být naše vzpomínky útržkovité, zkreslené, ovlivněné fantazií apod. Vyprávění je vždy určeno pro určité publikum – má vždy nějaký specifický důvod. Jinak je popisován úsměvný příběh rodinnému členovi, jinak obchodnímu partnerovi. Příběhy mohou být použity jako obhajoba. Vyprávění příběhu může být motivováno potřebou ospravedlnit vlastní jednání. Příběhy jsou plné slov, která mají posluchače přesvědčit, např. že se něco opravdu stalo apod. Vypravěči citově angažují posluchače do svých zkušeností skrze svou perspektivu.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1. Cíl výzkumu

Hlavní přínos této práce by měl spočívat v popisu a porozumění zkušenosti života pěti jednotlivců, v jejichž příbězích je styčným bodem absence životního partnera. Ve studii si klademe za cíl podat celistvý obraz prožívání života bez partnera a nastínit pozadí, které mohlo přispět k této skutečnosti. Dále to, jak na základě absence životního partnera prožívají smysl svého života a jak svůj život naplňují. Smékal (2005) akcentuje potřebu badatelsky se zaměřit na zkoumání způsobů naplňování života. Klademe si tedy otázku, zda může být volba života bez partnera způsobem naplnění života. Neskromným cílem této práce je přispět k diskuzi na téma života bez partnera a toho, co tento aspekt v životě jednotlivce přináší či bere, zvláště pak v období, kdy je společensky obvyklé a žádoucí mít rodinu, tedy partnera a děti. Naším záměrem bylo, aby obsah a cíle práce byly ve shodě s apelem či výzvou V. Smékala (2000), a to aby byla výzkumná témata formulována ve vztahu k reálnému kontextu a v konkrétních souvislostech.

Ve shodě s Cresswellem (2009) nám v kvalitativním výzkumu jde o celostní pohled. Nabídnout více perspektiv, propojit mnoho faktorů, které do zkoumané problematiky zasahují. Jde nám o komplexnost, resp. o to, aby byl problém pojat v co nejširším kontextu. V kvalitativním výzkumu se většinou setkáváme s tzv. idiografickým přístupem, který popisuje a vysvětluje jednotlivé události či případy a je platný tam, kde jde o pochopení významu individuální zkušenosti (Miovský, 2006).

V naší práci máme ambici jít se současným proudem ve výzkumu v oblasti smyslu života, a sice analyzovat pozadí prožívání smyslu (resp. absence smyslu života) a podmínek, na jejichž základě může být smysl nalézán, prožíván a rozvíjen (Tavel, 2007; Halama, 2000). Dostojíme snad potřebě, kterou formuloval Vladimír Smékal (2005, s. 18), a sice „zaměřit se na analýzu způsobů naplňování smyslu života, abychom pochopili úděl konkrétního člověka.“

Shrnutí cílů:

Popsat okolnosti prožívání života bez partnera.

Popsat možné důvody toho, proč tito lidé žijí sami v rámci kategorií sebepojetí, hodnoty a přesvědčení, sociální vazby.

Popsat, jak v souvislosti s absencí partnera prožívají smysl života.

Popsat životní etapy v souvislosti s vývojovými úkoly popsanými v teoriích E. H. Eriksona a R. J. Havighursta.

Výzkumné otázky

Jak v souvislosti s absencí životního partnera prožívají respondenti smysl svého života?

Jaké životní úkoly plní a zastávají lidé, kteří žijí bez partnera?

2. Reflexe tématu

Záměr, se kterým jsme v počátcích příprav k DP přistupovali, a podle toho plánovali postup vypracování, formu, sběr dat a výběr respondentů, tedy jakýsi první pracovní model, vycházel z úvahy, zda lidem, kteří žijí sami, bez stálého životního partnera, schází střípek do mozaiky prožívání života naplněného smyslem.

Výchozích bodů, které jsme se snažili propojit a zabývat se jimi jako ucelenou problematikou, bylo několik. Předně to byl aspekt smyslu života, na který jsme zaměřili svou pozornost a chtěli na sledování prožívání smyslu života u jednotlivých respondentů diplomovou práci postavit.

Dalším bodem, ze kterého jsme vycházeli, bylo téma partnerského života. Napříč generacemi tak, jak lze v rámci určité sociální sítě generace sledovat, se toto téma pojí hned s několika okolnostmi. Někteří lidé žijící sami, a to ve věku, kdy společnost očekává, že bude mít spíše rodinu a děti než žít svobodný život, jsou ze své situace nešťastní, strádají, chybí jim možnost sdílet, žít stabilně intimní život. Se svou situací nejsou spokojeni a nedaří se jim ji změnit. Jiní lidé jsou schopni ze svého nepárového života vytěžit maximum, život bez partnera jim vyhovuje. Jiná skupina lidí své zoufalství z osamocení života více či méně úspěšně skrývá, jen ti, co je dobře znají, si všimnou projevů jejich nespokojenosti v často předstírané demonstraci toho, jak jim život single (jak je život bez partnera označován v médiích) náramně vyhovuje. Jednou z dalších nejasností jsou okolnosti a důvody toho, proč mnoho lidí oddaluje partnerský život do pozdějšího věku, stejně jako rodičovství. Jsou

to ekonomické důvody, touha po seberealizaci, neochota přinášet oběti a podřizovat se potřebám druhého člověka? Nebo je to potřeba seberozvoje?

Z posledního zmíněného bodu možných důvodů, a sice seberozvoje, pro které se lidé rozhodnou žít život bez partnera, nebo tuto životní etapu alespoň oddálit, vyplývá další hledisko, které jsme se spíše okrajově rozhodli do naší práce zahrnout. Jedná se o vývoj osobnosti v rámci daných životních etap, resp. to, jak život bez partnera souvisí s aktuální vývojovou etapou dle E. H. Eriksona. V knihách vývojové psychologie a těch, které shrnují poznatky o vývoji a utváření osobnosti, se setkáváme s jistým předpokladem, snad i doporučením, že jedinec v mladém dospělém věku je připraven na to založit rodinu, tedy vstoupit s někým do pevného vztahu a svazku a zplodit děti. Konečně je toto jaksi zakotveno a vyplývá to ze sociokulturního kontextu. Je tedy společností očekáváno, že jedinec tyto kroky dříve nebo později podnikne. Díky většinové skupině lidí, kteří se takto ve svém životě zařídí, jsou vývojové teorie formulovány s ohledem na to, že tomu tak opravdu bude. Například stadium generativity v Eriksonově teorii osmi věků má být naplněno především péčí o potomky, i když nevylučuje se péče o cokoliv jiného. Stadium intimity je pak celé popsáno především jako stadium, jehož výsledkem je pevný svazek dvou osob.

Dle těchto teorií existuje jakýsi plán vývoje, který by měl jedinec následovat. Nabízí se otázka, jak tedy žijí jedinci, kteří tento plán nenásledují, tedy alespoň ne tak, jak je popsán v uvedených teoriích. A jak v souvislosti s tím, že nežijí v souladu s očekáváními společnosti, prožívají smysl svého života, popř. která vybraná oblast může prožívání smyslu komplikovat? Jak souvisí fakt, že tyto osoby nenaplnují dle Eriksonovy teorie osmi věků podstatu stadia intimita versus izolace, s jejich prožíváním smysluplnosti života? Snižuje či zvyšuje tento fakt intenzitu prožívání smyslu života? A jaké úkoly ve své životní etapě plní?

3. Metodologie výkumu

Způsob uspořádání a provedení naší práce splňuje charakteristiky **kvalitativního výzkumu**: sběr dat probíhal v přirozeném prostředí. Výzkumník jako klíčový nástroj výzkumu se nestavěl do role odborníka, ale posluchače. S daty bylo zacházeno a byla tříděna do kategorií tak, aby byl zachován jejich smysl. Kategorie, podle kterých jsme data třídili a dle kterých jsme je analyzovali, byly sestaveny tak, aby posloužily výzkumnému záměru. Při analýze dat bylo prioritní zachovat jejich význam takový, který z nich vyplýval, resp. takové významy, které byly vlastní respondentům. Proces výzkumu se vyvíjel, v počátečním

plánu jsme si nekladli za cíl, aby tento předurčoval závěry a výsledky výzkumu. (Creswell, 2009)

Zvolili jsme typ **narativního výzkumu** ve shodě s pojetím Lieblichové (1998), která narativní výzkum považuje za takový výzkum, ve kterém se pracuje, tedy ve kterém se vychází nebo je v něm analyzován, narativní materiál. V našem případě je tímto narativním materiálem vyprávění respondentů na základě polostrukturovaného rozhovoru.

3.1 Výběr respondentů

Mezi základní metody výběru respondentů v kvalitativním výzkumu patří dle Miovského (2006) metoda příležitostného výběru, kterou jsme zvolili i pro náš výzkum. Výzkumník zde využívá situačních příležitostí ve svém okolí. Jde mu především o to zahrnout do vzorku osoby, které zajistí rozmanitost dat a především, jejichž zkušenosti souvisejí s výzkumným problémem.

Vzhledem k tématu smyslu života jsme nepovažovali za vhodné zahrnout mezi respondenty adolescenty. Po pečlivém uvážení dostupných informací (moratorium, vysokoškolská studia, zvyšující se věk, kdy lidé vstupují do manželství a zakládají rodinu) jsme se rozhodli zvolit minimální věk respondentů na hranici 35 let.

Rozhovor s první respondentkou jsme považovali za zkušební vzhledem k zjištění a ujasnění, zda připravenými otázkami můžeme získat obsahově bohatý materiál týkající se smyslu života. Tento první rozhovor jsme se rozhodli do naší práce na základě obsahové bohatosti také zařadit.

Dalším z kritérií, které jsme si stanovili, bylo rovnoměrné zastoupení mužů a žen ve výzkumném souboru. Počet respondentů byl plánován s postupem času na 7 osob, z toho 3 muži a čtyři ženy. Z časových důvodů a vzhledem k tomu, že uskutečněných pět rozhovorů bylo obsahově bohatých, jsme od posledních dvou rozhovorů upustili.

Dále nebyl výběr nijak strukturován či omezen vzhledem k tomu, že cílem kvalitativní práce není zobecnit výsledky na určitou populaci.

Výzkumný soubor tedy zahrnuje 3 muže a 2 ženy. Nejmladší osoba účastnící se výzkumu dosáhla 36 let věku, další dvě osoby byly ve věku 37 let, a vrchní hranici výzkumného souboru tvořila dvojice osob ve věku padesáti let.

Žádný z respondentů nebyl s mou osobou rodinně ani dlouhodobě přátelsky spřízněn.

3.2 Sběr dat

Polostrukturovaný rozhovor jsme zvolili z toho důvodu, že se domníváme, že smysl života nelze v celé své šíři postihnout ničím jiným, než právě výpovědí o způsobu, jakým člověk žije, jak svůj život naplňuje, jaké hodnoty uznává, jak prožívá vztahy a sebe sama. Rozhovor jako způsob sběru dat byl také zvolen proto, že jsme neměli předem stanovenou (respektive zvolenou z již formulovaných) teorii o prožívání smyslu života, kterou bychom se řídili, a mohli tak použít již vytvořený nástroj, např. dotazník v podobě Logo-testu apod. Nahrávka rozhovoru, přepis a následná analýza pak umožnily se těmito tématy zabývat v takové šíři, jakou kvalitativní metody dovolují.

Podoba a průběh rozhovoru, stejně tak povaha dat, které nám rozhovory s respondenty poskytly, by se daly označit jako „vnucená podoba vyprávěného procesu vyprávění“, kdy vyprávění není spontánní, ale probíhá na základě předem připraveného schématu. (Čermák, 2006, s. 93) Zaměřili jsme se na konkrétní oblasti života jednotlivce, a sice vzpomínky na dětství, vztahy se členy rodiny a vztahy s přáteli, důležité životní okamžiky, přínos zaměstnání, hodnoty.

Tři z pěti respondentů byli o zájmu uskutečnit s nimi rozhovor obeznámeni nejprve zprostředkovatelem s žádostí o svolení k poskytnutí kontaktu. Byla jim také nastíněna obecná tematika, které by se měl rozhovor týkat. Poté jsme se s nimi spojili a prostřednictvím telefonického rozhovoru jim bylo vysvětleno, co nás zajímá, k čemu to potřebujeme, zeptali jsme se, zda mají zájem a jsou ochotni dané informace sdělit, a byla sjednána schůzka. Dva respondenti byli kontaktováni přímo bez zprostředkovatele a postup v komunikaci byl totožný s výše uvedeným. Všichni zúčastnění byli před samotnou realizací rozhovoru požádáni o souhlas s nahrávkou rozhovoru. Tato žádost byla vždy spojena s ubezpečením, že data získána z rozhovorů nebudou poskytnuta třetí osobě, že samotné přepisy rozhovorů budou použity pouze pro účely napsání diplomové práce a že identifikační data každého respondenta zmíněná v rozhovorech budou pozměněna tak, aby nebylo možné určit jejich identitu. Čtyři z pěti zúčastněných vyslovili zájem o poskytnutí nahrávky pro osobní účely s tím, že by pro ně mohlo být zajímavé zpětně slyšet, jak se k daným tématům vyjadřovali. Stejný počet účastníků projevil zájem o konečnou podobu a zpracování diplomové práce.

Všichni respondenti si vyslechly obdobné, ne však totožné zadání k tématu rozhovoru. Neměli jsme připravenou univerzální formulaci zadání, resp. znění toho, co od nich budeme chtít v rozhovoru vědět. Formulace instrukcí byla přizpůsobována průběhu uvítacích neformálních rozhovorů probíhajících dle běžných společenských konvencí.

Každému rozhovoru předcházela informace o tom, že data budou použita pro diplomovou práci, která bude pojednávat o smyslu života. Respondenti byli pobídnuti, zda by mohli o svém životě vyprávět podle toho, jakou důležitost přisuzují té které oblasti života, a že volba oblasti závisí na nich. Všem kromě první respondentky (prostředí našeho setkání to nedovolovalo), byl jako nástroj facilitace rozhovoru nabídnuty papír a tužka s instrukcemi k metodě čáry života. Tuto nabídku využili dva z pěti respondentů. V případě, že je žádná oblast jejich života, kterým by své vyprávění začali, nenapadla, přistoupili jsme k připraveným otázkám. V úvodu rozhovoru nebyli respondenti dotazováni na obecné otázky ohledně věku či zaměstnání, spoléhali jsme na získání těchto informací v průběhu rozhovoru.

Předem připravené otázky byly sestaveny na základě úvah nad tím, co jsou nosná témata pro rozhovor o životě a jeho vývoji. S ohledem na téma diplomové práce, a sice ústřední téma vztahů a smyslu života, byly zvoleny okruhy otázek, ve kterých jsme spatřovali potenciál k otevření právě oněch témat vztahů a smyslu života. Otázky byly pokládány v různých obměnách každému respondentovi v případě, že je sám během vyprávění nerozvíjel. V případě, že rozsah, jakým se dané oblasti zabýval respondent, nepokrýval vše, co jsem v dané oblasti považovali za důležité, byly položeny doplňující otázky (už tedy ne předem připravené).

Témata předem připravených otázek:

Otázky směřující k reflexi dětství:

Jak vzpomínáte na své dětství?

Jaká vzpomínka charakterizuje vaše dětství?

Je nějaký výrazný moment, který charakterizuje vaše dětství?

Otázky směřující ke vztahu k blízkým, rodičům, přátelům

Jaký máte vztah s rodiči?

Co vám přináší vztahy s blízkými?

Otázky týkající se práce

Co vám vaše práce přináší?

Co pro vás vaše práce znamená?

Další otázky

Jaké byly zlomové okamžiky vašeho života?

Co vám přijde v životě důležité?

Je něco, co byste změnil(a), kdybyste mohl(a)?

Jak jste si představoval(a) svůj život v dospívání?

3.3 Analýza dat

„Psychologie může souvislosti mezi smyslem a způsobem jeho naplňování poznat až zpětnou analýzou životní dráhy člověka.“

V. Smékal

„Analýzou narativních dat se nesnažíme o nalezení příčiny jednání, ale nastiňujeme možný smysl a důvod k jednání.“

I. Čermák

Texty z narativních zdrojů naší práce byly analyzovány dle postupů obsahové analýzy, popisně nazvané jako **kategoricko-obsahový modus** (Lieblichová, 1998). Tuto úroveň analýzy textu jsme zvolili na základě povahy dat, výzkumných otázek a cílů práce. V rámci této úrovně analýzy textu jsme vymezili obsahové kategorie, hlavní témata textu, a tyto jsme pak vydělili z celku textu, čímž vznikly tři subtexty.

V první fázi jsme v analyzovaných datech hledali relevantní výroky. Ve druhé fázi jsme pak propojovali narativní data s teoretickými podklady, na jejichž základě jsme tato data interpretovali. (Smith, 2008)

Postup analýzy

Jak už bylo zmíněno, práce vychází z teoretického zázemí smyslu života, vývoje osobnosti a partnerství. Z těchto okruhů jsme při výběru nosných kategorií pro analýzu textů zvolili takové okruhy, které propojují všechny zmíněné oblasti zájmu.

Postupovali jsme tedy tak, že byl text rozčleněn na tzv. subtexty, a to ve shodě s výzkumnou otázkou, resp. předem definovanými kategoriemi. Tyto subtexty vyjmuté z celého textu se zpracovaly a analyzovaly odděleně. Kategorie obecně mohou být reprezentovány slovy, větami či jinými jednotkami analýzy (Čermák, 2006). V našem případě to byly věty či odstavce.

Jednotlivé subtexty jsme tedy sestavili z výroků týkajících se daných obsahových témat (sebepojetí, hodnoty a přesvědčení, vztahy), provázali je pro úplnost komentáři propojujícími jednotlivé výroky s kontextem rozhovoru, a poté se z jednotlivých výroků snažili objektivně (v rámci znalosti témat v celém vyprávění, které respondent do rozhovoru zahrnul) posoudit míru vlivu dané kategorie na prožívání smyslu života, dále možnou míru vlivu na zbylé kategorie. Z textu jsme se snažili vybrat veškeré výroky spadající do jednotlivých kategorií tak, aby byla vyčerpána veškerá obsahová bohatost a nebyly opomenuty dílčí oblasti. V takto sestavených subtextech jsme pak vyřadili jen takové výroky, jejichž obsahové sdělení bylo zastoupeno již jiným výrokem, popř. ty výroky, které

se původně zdály být obsahově důležité, avšak v kontextu jednotlivých subtextů a výzkumného tématu nebyly přínosné. Z kontextu celého vyprávění jsme se pak snažili objasnit, jaký vývojový úkol jedinec v rámci své vývojové etapy plní. Interpretace a závěr pak budou formulovány deskriptivně, jak ve vztahu k danému jedinci, tak mezipřípadově.

V naší práci nehledáme potvrzení existujících teorií. Spíše jde o snahu popsat, jak se fakt, že jedinec žije bez partnera, může odrážet v prožívání smyslu života.

Vymezení kategorií

Při vymezení kategorií pro analýzu textu jsme vycházeli ze dvou hledisek. Prvním hlediskem byly teorie smyslu života a kategorie zastřešující pojmy v těchto teoriích se opakující (viz výše). Druhým hlediskem byl přirozeně samotný obsah textů. Vzhledem k oblastem, kterých se týkaly předem připravené otázky, se ve všech rozhovorech určitá témata opakovala. Tato témata se týkala: dětství, vztahu s rodiči, vztahu k zaměstnání, důležitých životních situací. Témata vyplývající z výroků, která otázkami explicitně podněcována nebyla, ale ve vyprávění se přirozeně vyskytovala (vzhledem k zadání a obecné povaze vyprávění), se týkala: sebepojetí, smyslu života, přesvědčení.

Pro analýzu textu jsme tedy vytvořili kategorie jak na základě teorií smyslu života uvedených v kapitole o smyslu života, tak na základě jednotlivých témat, která se ve všech rozhovorech vyskytovala. Jednalo se především o výroky odkazující k pojetí vlastní osoby, prožívání vztahů, dále výroky vypovídající o přesvědčeních a smyslu života.

Kategorie analýzy

sebeпоjetí - prezentováno výroky, kterými jedinec charakterizuje sám sebe

vztahy - prezentováno výroky vztahujícími se a popisujícími kvalitu a prožívání osobních vztahů

hodnoty a přesvědčení – prezentováno výroky vztahujícími se k vyznávaným hodnotám a výroky formulovanými jako tvrzení

smysl života – výroky týkající se způsobu naplnění života, a výroky obsahující sousloví „smysl života“

jiné – výroky, které nelze zařadit mezi předešlé kategorie, z hlediska výzkumných otázek jsou však významné

4. Výsledky

„Interpretace se týkají toho, co výzkumník v datech může vidět a jaké souvislosti v nich může chápat. Interpretace nejsou odděleny od předporozumění, vlastní historie výzkumníka.“

J. W. Creswell

4.1 Andrea: „Já už bych nikoho nechtěla.“

O kontakt na paní Andreu jsem požádala svoji kamarádku na základě zmínky o tom, že paní Andrea je rozvedená a žije dlouhodobě bez partnera. Jak se zdálo při kontaktních telefonátech, paní Andrea byla k rozhovoru vysoce motivovaná. V den realizace rozhovoru jsem vyzvedla paní Andreu na předem dohodnutém místě, odkud jsme odjely do lázeňského parku, kde si přála paní Andrea strávit odpoledne. Rozhovor trval celkem tři hodiny, společně jsme strávily asi čtyři hodiny. Nebylo třeba klást mnoho otázek, paní Andrea mluvila spontánně, na mé otázky reagovala vždy vstřícně.

Z rozhovoru vyplynulo, že paní Andrea má 50 let, a přesto, že se svým manželem nikdy nežila ve společné domácnosti, je rozvedená teprve 6 let. Paní Andrea se narodila rodičům v poměrně vysokém věku (matka 40, otec 60), má jednoho sourozence. Paní Andrea vystudovala obchodní akademii, pracovala jako provozní hotelu, mnoho let však do zaměstnání nechodí. Pečuje o nemocnou matku, a v době, kdy to bylo aktuální, vychovávala dnes již dospělého syna.

Sebepojetí

Paní Andrea zdůvodňuje, proč vidí svět, jak ho vidí: *Já jsem zažila jenom to stárí, čili já vidím svět pesimisticky. Lidi jako manželé kupují si byty, a já už bych si hledala jenom penzion, kde bych dožila, to je prostě, že já jsem takový pesimista. Cení si na sobě pečlivosti a schopnosti postarat se o domácnost, přesto to pro její matku není dost: pečuju vzorně, zahrada, pořádek, vyprané, vyžehlené, uklizené, nákupy, matka obstaraná, po doktorech, všechno, tam není nic co vytknout, a přesto pořád nějaké výhrady. Popisuje své chování při výskytu potíží: když je nějaký problém, někde, konflikt, pryč! Pryč, já prostě nejdu s nikým do konfliktu, já pryč. Jako jedinou překážku, proč měla problém najít si v mládí partnera, vidí v rodinné zátěži a v tehdejšímu režimu: Přitom já pracovitá, dřič, teď možná to nevypadá, ale byla jsem krásná holka, za kterou, kdyby nebylo toho škraloupu... Paní Andrea objasňuje vlivy své matky a manžela na její sebevědomí: Prostě já jsem trpěla takovým pocitem méněcennosti, zakomplexovaná, ale proč, protože mě každý, i ten bývalý mi říkal: "podívej se, jak vypadáš, nejez tolik, podívej se, jak vypadáš". Matka to samé. Nebyla jsem jí ničím dobrá. Také vliv staršího otce pocituje ve svém životě jako problematický: já si taky myslím, že jsem*

trpěla depresema, i v dětství, a tenkrát se nic neléčilo, to-, ježiš! Já jsem to přičítala vždycky tomu, že jsem žila s tím starým otcem. Dnes paní Andrea vidí důležitost nenechat se od druhých ovlivňovat a být si vědoma vlastních schopností: Říkám si ne, ona mě ponižovala, teďka já si říkám sama, ne, jsi dobrá, stát hospodaří, nebo lidi s dluhama, já jsem měla minimum, já dluh nemám, prostě já jsem dobrá, mě už nebude - od nikoho se nenechám ponižovat. Zpětně hodnotí, že v důležitých situacích obstála: Ale já prostě jsem si vždycky ty svoje bitvy vybojovala. Dnes paní Andrea pocítuje nedostatek sil, a je si vědoma, že se na tom spolupodílí samota: to cítíte, síly ubývají, a když jste na to sama, o to víc, to nejvíc ta samota, že člověk je tak sám. Prostě tak už to vyplynulo z toho způsobu života, já jsem byla opravdu izolovaná celý život. Já se cítím unavená životem, už tu energii nemám.

Vysoký věk rodičů i jejich tvrdé postoje a zásady ve výchově hrály zřejmě v pojetí sebe sama u respondentky výraznou a negativní roli. Toto se odrazilo v prožívání depresí i pocitech méněcennosti, kterými respondentka trpěla nejen v dětství. Sama respondentka je se svými schopnostmi bez zátěže kritiky výraznými druhými srozuměna, v sebehodnocení nezaznívá neadekvátní kritika. Oblast sebepojetí považujeme u respondentky za rizikový faktor, který v minulosti zcela jistě vedl k sníženému prožívání smyslu života. V nynější situaci je respondentka sama sobě jediným zdrojem uznání a pochvaly, což je samo o sobě i vzhledem k tomu, že žije sama s nemocnou a hyperkritickou matkou, rizikové vzhledem k intenzitě prožívání smyslu života. Další kritický ukazatel v této oblasti spatřujeme ve skutečnosti, že respondentka zřejmě nemá jinou oblast seberealizace, než péči o matku.

Vztahy

Vztahy v primární rodině byly tristní: *Ne! Já, můžu vám říct, že já si vlastně téměř na nic nemůžu vzpomenout, ani nechci, já to mám jako ukryté v paměti, protože vlastně otec byl strašně přísný, to byly tělesné tresty, řemeny. Na základě toho paní Andrea projevy citů vůči svým rodičům potlačovala: zavřeli ho do Ostrova nad Ohří. No a to bylo poprvé, co jsem jako ke staršímu-. Takže to vás tak vzalo a prostě... to byl strašný soucit. Já jsem ten soucit, protože jsem to nemohla vydržet, tak jsem to potom přeměnila v takový odstup a v takovou ne... až potom nenávisť, jo prostě, abyste nepodlehla. Paní Andrea nemá ze vztahů dobrou zkušenost: mně vždycky dělali problém cizí lidi. Teďka vidíte, já jsem tady, pohoda, a přijdu domů a urážky zase... A nebo i to manželství. Sňatek s manželem byl vynucen matkou paní Andrey a byl poznamenán nátlakem ze strany manžela, aby se paní Andrea vzdala nenarozeného dítěte: Ve mně se cosi uzavřelo. Ale matka řekla, že neexistuje, že vlastně učitelská rodina, jak by to vypadalo. Tak prostě jela za ním, aby si mě vzal. "Vždyť se můžete rozvést". Tak tenkrát jí bývalý manžel řekl a potom i mně: "Já si tě vezmu, ale ve společné domácnosti s tebou nikdy nebudu bydlet." Prostě tohle mně řekl, ale já jsem na to přistoupila, vzali jsme se, ale nikdy jsme už spolu intimně nežili. A bylo to od roku 1984 až do roku 2005, kdy jsem se rozvedla. Definitivní rozhodnutí rozvést se přišlo se zdravotními komplikacemi: on tam za mnou nepřišel nikdy na návštěvu, a já jsem si tam uvědomila, já tam sedím sama. Holá realita! Už si nic nenamlouváte, žádné představy, nebo... on se změní, on se spraví...*

Holá realita, nepřišel, tak jsem si říkala, vždyť já už teďka budu mít zbytek života, a kdo mně bude oporou?

Po celý život žila paní Andrea v domě se svou matkou, která měla značný vliv i na výchovu jejího syna: *A prostě co babička řekla, tak to jako bylo. Já jsem si netroufala prostě, to žádná demokratická vých... Neexistovalo, i doted'. Prostě... Já třeba... Strach. Prostě, pořád z té matky strach. Obrovský strach. Jo, prostě ona byla tak autoritativní, že prostě obrovský strach. Přesto se o matku paní Andrea v její nemohoucnosti stará a je jí nablízku: Já nevím, já k té matce... Je to soucit, za prvé, a potom ještě, že jsme byli vedeni tím režimem i k takové opravdu zodpovědnosti. Život vedle matky paní Andree po celou dobu přináší strasti a ovlivňuje ji v mnoha ohledech: Odejít, hlásit, musíte hlásit, kam jdu, kdy se vrátím, prostě v padesáti letech. Proto já ani, vdávat se, pch, prostě rozumíte, od samého začátku jako děcko jsem měla tvrdý režim, prostě já i tak takový pocit, že jsem zavřená. Jako děcko, tresty, zákaz vycházek, teď v koutě jsme museli stát, no to byly poníž-, matčina sestra mě do chlíva zavírala, jo, otec kolikrát do sklepa.*

Vzhledem k absenci partnera prožívala paní Andrea ztrátu syna jako osoby, kterou má nablízku, intenzivně negativně: *Prostě zůstanete sama. Já taky citově upnutá, ale prostě tam to v patnácti letech skončilo. Když ten syn mě přestal potřebovat. To byla strašná, já jsem vlastně byla jen s ním, on byl jediný, kterého jsem měla, byla jsem sama, když jsou manželé, najdou si aktivity náhradní, ale já najednou šíleně prázdná. A to bylo zas další, že já jsem před těmi pěti čtyřmi lety řešila ztrátu domova, střechy nad hlavou, existenci žádnou, finanční zaopatření žádné, manželství rozpad, syn konec, přestřižení pupeční-, syndrom prázdného hnízda, a na krku matku, já jsem se skutečně pokusila o sebevraždu. Vztah se synem prošel změnou: do těch patnácti let, to bylo jako úžasné, ale v těch patnácti letech se něco zvrtilo. On mně přestal říkat mami. On mně neřekne, neosloví mami. Když se něco děje, tak to volá, když jsem byla na té onkologii, najednou se tam objevil, a držel mě za ruku, ale jak kdyby udělal to, co jsem dělala já se svým otcem. Abych citově-, tak musíte si zachovávat odstup, nesmíte se poddat těm citům. Vím, že mě má rád. Svou osamělost vidí jako svou velkou nevýhodu i proto, že se příliš soustředila na manžela a syna: takže mně to chybělo, i ten cit mně chyběl, někoho mět, fakt jsem byla osamocená, já jsem neměla kamarádky, sama, pořád sama. No a i v tom partnerovi jsem viděla-, to byla chyba, soustředit se, dat ten cit jenom jednomu člověku, podle mě, kdo miluje je otrok, a kdo je milován, je pán.*

Kvůli špatným zkušenostem se paní Andrea brání citům a vztahům: *Nejhorší je, když milujete, to jste otrok svých citů. Proto toto nechci zažít, já nechci, já jsem št-, já jak někdo vdávat se - nikdy! Za prvé bych neměla takové štěstí na nějakého partnera, ale už nesnesu omezování, říkat někomu kam jdu, nebo povinnosti, já už nechci povinnosti, já jsem si jich užila. A nemilovat, já to vidím s tou Bibinkou, už jsem zase ty emoce. Já jsem šťastná, že mě toto už nepotká, já už to nechci zažít, někoho milovat, protože pak jste otrok těch citů. Nechci partnera, jo takhle někde na kafe, ale vždycky moct odejít, hlavně aby mě ten partner nějakýma těma, ne nic, já jsem spokojený člověk. Jistou kompenzací v oblasti vztahů je jí domácí zvíře: já mám tak úžasnýho, hodnýho pejska, ale ona je tak hodná, pořád mě líže, nehne se ode mě ani na krok.*

V oblasti vztahů je zřejmý rozpor v tom, že respondentka touží po blízkosti, s ohledem na špatné zkušenosti jak v rodině, tak s manželem, se brání prožívat a chovat k někomu city, prožívat emoce ve vztahu k někomu. Tento postoj se dá považovat za projev nejistého vyhýbavého připoutání, za obranu sebe sama a své jistoty, kterou má jen v sobě. V souvislosti s takto vybudovanými obrannými postoji se lze pozastavit nad otázkou zralosti. Oblast vztahů považujeme za rizikovou ve spojitosti s oblastí sebepojetí (absence zdrojů pro poznání sebe sama) i směrem k prožívání smyslu života a to z toho důvodu, že respondentka po blízkosti touží, ale nemá ji s kým prožívat. Také vzhledem k absenci osobních významných vztahů usuzujeme, že respondentka prožívá osamělost, která má potenciál negativně ovlivňovat prožívání smyslu života.

Hodnoty, přesvědčení

Ve shodě s vlastními zkušenostmi vyznívá přesvědčení o vlivu rodiny na povahu: *Víte, tu povahu ovlivní to, v jaké se narodíte rodině, jací jsou rodiče. Prostě já jsem neměla vůli, jak dneska mají, demokratická výchova, u nás to neexistovalo.* Je přesvědčená, že mít dítě v pozdním věku, jako měli její rodiče ji, je chyba: *To je nesmírná chyba. Ti muži si tím něco dokazují, že prostě mají na to, ale to, co těm děčkám udělají... No někdy je to asi určené, když se nedaří počít, tak asi tomu člověku nepatří, aby měl děti. Na tom něco je, prostě nesnažit se za každou cenu mět potomka, no prostě ta příroda, nějaká vyšší moc je. No já na to věřím. Říká se, že děti učitelů bývají nešťastné, a je to na mou duši pravda.* Paní Andrea je přesvědčená, že její problémy v mládí byly způsobeny politickými okolnostmi: *já když jsem měla nějakou známost, a řekla jsem, že otec byl zavřený z politických důvodů, tak prostě všichni chtěli mít čistý kádrový profil, prostě vy tu dobu, kdo to neprožil, kdo tím neprošel, tak nepochopí. To jste byla jak poznamenaná, ta politika, ta strašně jako nás strašně ovlivnila.* Paní Andrea je přesvědčená, že její potíže jsou důsledkem vztahů s blízkými: *bývalý manžel, protože ten to zavinil taky, prostě ten se na tom taky podílel na tom... Rozvedli nás, ale nezapomenu, ohromný pocit štěstí, utrpení skončilo, prostě ten člověk mě ničil. A co vás ničí, jakýkoliv vztah, nebo lidi když vám ubližují, pryč od nich. To jsem poznala, zkušenost, pryč od nich! Ukončit! Vztah, který přináší utrpení, ukončit.* Ve vztahu s manželem setrvala kvůli synovi: *Udělala jsem dobře, mám čisté svědomí, syn, je z něho sebevědomý člověk. Já jsem pendlovala mezi synem a mezi matkou a prostě tam pomoci, tam pomoci, a proto jsem nemohla jít do práce. A já má úžasný pocit jako- úlevy, prostě čisté svědomí. I tomu klukovi jsem řekla: Měl jsi všechno, co ti matka měla dát. Už jsem se rozváděla, když už jsi byl plnoletý, už to máš mít v hlavě srovnané.* Výběr partnera však považuje za fatální krok: *A to všechno jsem si potom uvědomila, koho já jsem si vlastně vzala. A došla jsem na to, že prostě je to strašná smůla. Když poznáte špatného člověka, tak váš život je špatný. A když poznáte dobrého, tak prostě zažíváte úplně... Něco můžete napravit, pokazí se vám jídlo, špatně uvaříte, vyhodíte. Ale vyberete si špatného partnera, zplodíte s ním děcko, a je to nezvratné.* Paní Andrea považuje za velmi významné, s kým se člověk v životě potká a kdo ho ovlivní: *Důležité je, na koho v životě budete mít štěstí, když padnete na darebáka, tak ten život půjde váš ke dnu, a když zase na hodného... A vlastně vždycky si říkám: peklo jsou ti cizí, druzí.*

Protože není člověk sám strůjcem svého štěstí, to je největší blábol světa! To je největší blábol! Já nevím, jestli mám takovou smůlu. Já snad na ty lidi kolem sebe, vždyť já už se snažím každému vyhýbat, já se izoluju od lidí, věřte mně. Izoluju. Já jsem poznala to, čím miň lidí kolem sebe člověk má, tím miň nepřátel. Problémy v životě paní Andrey se nedařilo řešit: a toto je všechno důsledek takového života, já prostě věřím, to se vám nabalí, a jednou se vám to projeví. A u mě to tak bylo, prostě toto co jsem si prožila od mládí, i ten život, ježíšmaria, vlastně jak jeptiška, že, sex to neexistovalo, teď ta matka, prostě vy musíte být pořád někomu při ruce, pořád někdo s vámi manipuluje. Proto já říkám, dneska kdybych, tak co nejdál od rodičů. Pod tíhou potíží se pokusila ukončit život: Sebevražda, to je impuls! Kdy si řeknete, tak nechci žít. Nemá nic smysl, to je impuls! Vám nepomůže ani ta psycholožka, něco vám může v něčem poradit, ale jakmile už je do toho to tělo zapojené, víte jako psychika a fyzika, prostě problém se musí odstranit. Je si vědoma, že nebude jednoduché svůj život změnit: Mně to bude trvat, pokud budu mít tu matku, a i potom už, to co člověk prožil, mně se třeba nakupilo spoustu věcí, za celý život se vám to všechno sečte a to tělo už prostě řekne ne. Tělo se vám snaží pomoci, že já třeba zapomínám, co jsem včera dělala, ale ne že bych byla nějaká dementní, ale skutečně jako taková obrana.

V životě už pro paní Andreu není tolik důležitá otázka vlastnictví: *matčina sestra, byla v LDN, jsme tam za ní jezdili, to jsem taky hodně prozřela: šest lidí na pokoji, kde konáte potřebu jeden před druhým, žádná plenta, malá místnost, noční košili erární, tam nesmíte mít zlato, tam se nepozná chudý bohatý člověk, tam takhle končíte. Takto všichni jednou skončíme, čili proč jako se o něco pořád, mít krásný barák, nevíte dne ani hodiny, vždyť lidi si zařizují všechno, jak kdyby tady měli být do sta let. Užít pěkného dne, klidného. Paní Andrea je přesvědčená, že by jí pomohlo mít přítelkyni a vlastní bydlení: Chybějící vlastní střecha nad hlavou, a to je prostě ta slabá stránka, to citlivé místo, že nemám vlastní střechu nad hlavou. Mně chyběla jedna věc, mně chyběla taková blízká duše, taková nějaká kamarádka, jo prostě nebo někdo, kdo by mě...*

Přesvědčení o negativním vlivu totalitní éry, rodiny a vztahů s blízkými na život respondentky je velmi silné. Z výroků spadajících do této oblasti se dá usuzovat, že respondentka svůj život neprožívala s vědomím, že ho má ve vlastních rukou, nenacházela nástroje ani možnosti, jak ho ovlivnit k lepšímu. Vzhledem k respondentčině přesvědčení, že se všemi strastmi, které prodělala, se jí nepodaří z osobních potíží vymanit, považujeme tuto oblast za problematickou vzhledem k prožívanému smyslu života.

Smysl života

Přestože paní Andrea v určitém životním období neprožívala život smysluplně, určitý význam to mělo: *No a potom teda jsem jaksi pendlovala... To nebyl život, prostě přežívání. Ale měla jsem jeden cíl, aby syn měl klid na studium, aby neměl mindráky. Kvůli synovi v sobě objevila netušené možnosti: já jsem tenkrát v sobě našla tolik síly, Já nevím, kde jsem to v sobě vzala prostě. To za toho syna tak bojujete, prostě objevujete v sobě strašný možnosti. Vzhledem k tomu, že paní Andrea nežije život podle svých představ, snaží se k tomu zaujmout funkční postoj: já vždycky večer, když lehám, tak si řeknu: zapomeň na to, zapomeň na ten den, a já si*

druhý den to nepamatuju. Vymazat, každý den, protože to nežijete, to prostě živoříte. Smysl vidí paní Andrea v osobní pohodě: Proto od života nic moc tak nečekat, já fakt ten den беру, jak přijde a prostě žít slušně, nikomu neublížovat a hlavně mít čisté svědomí. V den smrti, když umíráte, říct si: nikomu jsem vědomě neublížila, mám čisté svědomí, a já to mám, já si nejsem vědoma, že bych někomu ublížila, na mou duši. Takže podle mě, to je ten smysl života. A jako žít a netrápit se blbinama. Prostě hýčkat si duši i tělo. To není smysl života trápit se kvůli druhému. Protože to už je jak Ježíš na kříži, to se prostě jaksí obětujete, to jste prostě vědomě v té bolesti, no proč to tak prožívat? Účelem života je prostě mít se dobře, žít klidně bez problémů. K potíží se snaží mít paní Andrea racionální přístup: když už do nějakého problému vstoupíte, tak se to snažte obrátit ve svůj prospěch. Říct si, všechno zlé je k něčemu dobré. Po mnoha letech prožila paní Andrea pocity štěstí: Poprvé po x letech, poprvé jsem zažila pocit štěstí, já jsem se nekoupala, deset patnáct let jsem nebyla ve vodě. Taky jsem si říkala, ježíšmarja, každý bude-, je tlustá, všechno, tak jsem nikdy ani na koupaliště nechodila, a tam poprvé jsem zažila strašný pocit štěstí. Paní Andrea si uvědomuje, že smysl života je prožíván individuálně: ten smysl života, z povahy to taky hodně vyplývá. Já se snažím hodně s lidma, ale já jsem zjistila, že je mi tak nejlíp s tou Bibinkou. Jedno si v životě, nebo snažte, abyste měla nějakou takovou důvěrnou přítelkyni, kamarádku, která vám dá jiný náhled, třeba i na partnera. Individuálně se musí ušít každému na míru. Nelze dát nějaký jednoznačný univerzální návod smyslu života pro lidi, protože každý ho vidí v něčem jiném, někdo v dětech, někdo v autě, někdo v luxusním baráku, já ho vidím v čistém svědomí, takhle no, dělat dobré skutky, neublížovat druhým. Jak to říkal Saint Exupéry: jsi zodpovědný za to, co jsi k sobě připoutal.

Oblast smyslu života obsahuje určitý rozpor mezi tím, že respondentka uvádí jako podstatné netrápit se kvůli druhým a neublížovat, zároveň však uvádí, že chce zapomenout, co prožila. Dá se také uvažovat, zda její potřeba neublížovat druhým, tedy altruismus, není uskutečňován na úkor náplně respondentčina života.

Jiné

Jako já vám to řeknu asi tak, že já už se cítím jak na konci života. Už se mně nechce nic učit nového, prostě už to nějak doklepat, jo, už nemám žádné ambice, nic, nic, klid, klid a zase klid.

Shrnutí, interpretace

Okolnosti vedoucí ke skutečnosti, že respondentka žije bez partnera, se dají spatřovat především v jejích špatných zkušenostech ze vztahů se svými rodiči i se svým bývalým manželem.

Přísná výchova a neutěšené vztahy se odrazily také v oblasti sebepojetí, které se zdá být velmi křehké v tom, že je zřejmě založeno na racionálním přístupu nenechat se ovlivňovat a ponižovat, nikoliv na zvnitřněných schématech a způsobech smýšlení o sobě samé.

V souvislosti se snadnou ovlivnitelností respondentky se dá zvažovat možnost, zda život bez partnera není volbou v rámci sebeobranu proti případné kritice a narušení těžko vybudované rovnováhy ve vztahu k sobě samé.

V oblasti vztahů je patrná tendence být loajální a oddaná vůči blízkým na úkor vlastního života. Jako výrazný aspekt se zdá být absence vůle a nástrojů ovlivnit vlastní život a vymanit se z vlivu bývalého manžela a matky. V každé oblasti je zmíněn negativní vliv politicko-společenského uspořádání, čímž respondentka poukazuje na vnější činitel, na základě jehož výskytu vznikaly v jejím životě vlastní vůlí neovlivnitelné problémy.

Smysl života spatřuje respondentka v čistém svědomí a v absenci trápení, čehož respondentka dle svých slov dosáhla, a to zřejmě i díky tomu, že se vzdala partnerského života. Přesto lze usuzovat, že po blízkosti touží. Proto se domníváme, že způsob řešení těchto protikladných tendencí má potenciál snižovat prožívány smysl.

Respondentka má možnost realizovat se v péči o mladší generaci, což je dle Eriksonovy teorie úkol vývojové etapy, ve které se respondentka nachází. Paní Andrea dokáže reflektovat dosavadní průběh života, uvědomit si posun v hodnotách i sebepojetí.

4.2 Barbora: „Být co nejpřirozenější.“

Na Barboru jsem získala kontakt zprostředkovaně na základě zmínky o záměru diplomové práce. Barbora byla velmi vstřícná a o téma práce se zajímala. K rozhovoru svolila i přes to, že jsem jí zpočátku nezodpověděla všechny otázky týkající se podstaty a cílů práce, a to z toho důvodu, že jsem se obávala přílišného vlivu informací na průběh a obsah jejího vyprávění. Setkaly jsme se v pražské kavárně, kterou navrhla.

Barbora byla ve svých odpovědích velmi otevřená. Je jí 36 let, vystudovala dvě vysoké školy a má několik zahraničních studijně-pracovních zkušeností. Žije delší dobu bez partnera, i když krátkým známostem se nevyhýbá. S rodiči si příliš nerozumí, má jednoho sourozence. Se změnou bydliště změnila před několika lety své původní jméno i příjmení po rodičích. Má několik zaměstnání, od lektorství na zážitkových kurzech přes plavby lodí po provázení národním parkem. Její práce je jí zábavou. Věnuje se mnoha zálibám, sportuje, cestuje a je celkově velmi aktivní.

Sebepojetí

Barbora nejprve vysvětluje vznik svého nynějšího jména, který souvisí s tím, jak se vnímala před změnou a jaký důvod změna měla: *Tady jsem se přestěhovala do Vyššího Brodu*

... takže tady se narodila Vyšebrodská. Já jsem se jmenovala původně..., a teď se jmenuji Barbora Vyšebrodská. A tady jsem byla ing a mgr, a tady už nic. Tak nějak to vnímám, že sem to nejsem já, tady je pomalu přerod, a tady odsud je to jako pomalu já. Člověk nějak žije život rodičů, a cítí někde vevnitř, že on je úplně o něčem jiném. Barbora si myslí, že rodiče chybně odhadli její silné stránky a nutili jí své představy, což do značné míry ovlivnilo oblast jejího vzdělání: byla jsem tlačena do toho, že jsem strašně chytré dítě, a přitom to není pravda, protože to mám obrovsky vydržené všechno ty školy, nemám jako moc logického myšlení. Sama o sobě má poměrně konkrétní představy, které dokládá mnoha výroky: já jsem hodně člověk, jako který je postavený na intuici a na pocitech; já jsem jako velice upřímný člověk snažící se jet na pravdu; já jsem člověk, který je hodně nastavený na přítomnost; já jsem člověk, který se velice, velice a hodně směje; já jsem hodně společenský člověk. V kontrastu s tím, jak vidí sebe samu, ale popisuje, jak se chová v přítomnosti rodičů: Když přijedu domů, tak se skoro vůbec nesměju, a na těch fotkách z dětství tam je zamračený človíček, je obrovsky nepochopený.

Díky rodičům získala takové lidské kvality, jakých si na sobě cení: *Takže já právě proto jsem taková, jaká jsem. Právě proto mám tu sílu, jakou mám teď, a můžu ti říct, že se mi žije jakoby čím dál líp, že život miluju čím dál víc.* Barbora se také vyjadřuje k pojetí sebe sama jako ženy a shledává v této oblasti jisté trhliny související s pohledem matky: *hodně mi maminka říkala, že jsem hrozně tlustá, že nevypadám jako ženská, takže já mám tady to období zamíndrákované ženství, a já v sobě cítím velkou krásu a sama se jí bojím ... to je moje velká výzva celoživotní, a proto taky to mé jméno. Prostě si pomáhám, kudy to jde ... cokoliv, co ti může jakoby pomoci na tom růstu v té tvé cestě, tak si jako pomáhám.* Svou silnou stránku vidí ve schopnosti empatie a jisté cílevědomosti: *v tom myslím, že jsem výborná, já jsem schopná s kýmkoliv-, velice rychle se jako naladit na jeho linku, a velice dobře plout na jeho lodi, a tím pádem docílit toho, co chci já.* Barbora si je po mnoha zkušenostech vědoma toho, že od toho, co ji činí tím, kým je, neunikne, a že jen prací na sobě může něco změnit: *já jsem to brala vždycky tak, že když změním místo, že se můžu změnit. Samozřejmě jsem postupem času zjistila, že všechno si tam vezu s sebou.* Barbora má jasno v tom, že chce být hlavně sama sebou: *co ode mě očekávají jiní, to za prvé nevím, a za druhé je mi to úplně jedno.*

Obsah sebepojetí respondentky vykazuje vysokou míru stability a konzistence. V této oblasti jsme jako nejdůležitější shledali fakt, že respondentka měla potřebu změnit si jméno, v důsledku toho, že se cítila být někým jiným. Respondentka se zřejmě v dětství cítila pod tlakem svých rodičů, podnikali v její výchově kroky, které nebyly v souladu s potřebami tak, jak je dnes vnímá ona. Na základě těchto faktů se dá usuzovat na problematické připoutání. Díky problematickému formování pojetí sebe sama jako ženy se dá uvažovat nad možným vlivem na partnerský život a momentální potřebu nevázat se k jednomu partnerovi. Ač si je respondentka vědoma mnoha negativních výchovných vlivů na vlastní sebepojetí, v důsledku je za ně vděčná a cení si toho, že ji výchova a zkušenosti zformovali tak, jak se nyní vnímá. Díky tomuto postoji se nedomníváme, že by oblast sebepojetí negativně

ovlivňovala prožívání smyslu života respondentky, zvláště také proto, že se sama respondentka vyjadřuje o tom, že se jí díky osobnostnímu růstu žije čím dál lépe. Hodnotí, že se jí čím dál více daří být sama sebou, což se podílí na rostoucí spokojenosti s vlastním životem.

Vztahy

Oblast partnerských vztahů popisuje Barbora jako „experiential learning“: *Mám teď období, které mají lidi většinou kolem dvacátky, tak jako střídají partnery, tak já to mám teď, a já moc dobře vím, k čemu to mám, proč se to tak děje, a že to tak potřebuji.* Vztah s rodiči nehodnotí jako harmonický, a to nejen díky rozdílným povahám. Ona sama je vůči svým rodičům citově nakloněná: *Není dobrý. Oni mě úplně odvrhli, ta změna jména to bylo zatnutí sekry, i když já jsem jasně vysvětlovala, že to není nic proti nim. Já si jich nesmírně vážím, protože díky nim tady jsem. S tím vším vzděláním, i styl, jaký teď žiju, a co dělám, jakou práci, to oni neuznávají. U nich jsem v podstatě zmařila všechno. Nedokážeme spolu komunikovat. Myslím, že mě mají moc rádi, to je jasné. Oni si hrají tu svoji hru, na kterou já nepřistoupím, protože je mi nepříjemná.* Komplikovaný vztah s rodiči však přispěl k posílení vztahu sesterského: *Jsme odlišné, ale máme k sobě možná právě proto obrovsky blízko, protože si dáváme navzájem hrozně moc. Jsme si velkou oporou, i vzhledem k těm rodičům.* Barbora se zmiňuje o důležitosti blízkých osob, přátel a známých, v obtížných chvílích: *Vztahy s blízkými mi přináší hodně. Když je trošku špatná nálada, tak to já jdu hned za někým. Jenom setkání s člověkem, ať je to kdokoliv, ti pomůže oddálit od těch tvých v tu chvíli největších problémů světa. Je otevřená jakémukoliv mezilidskému setkání, ať již přátelskému či partnerskému: vím, že si rozumím s šestnáctiletou holkou, já mám přátele sedmdesátileté babičky, s kterými si takhle sednu. Víím, že třeba budu mít vztah se sedmdesátiletým chlapem, nebo s nějakým osmnáctiletým zájčkem.* Barbora si uvědomuje, že absence životního partnera jí dává v profesní oblasti svobodu. *Tak já mám těch prací víc, a tím, že jsem sama, si to můžu dovolit.*

Respondentka si je vědoma toho, že prožívá pro její věk v naší společnosti nestandardní období. Sama ho řadí do období, které spadá dle Eriksona do období vytváření identity. Vztah s rodiči je dle respondentky komplikovaný a dá se soudit, že nikdy nebyl harmonický. Ve výchově zřejmě nebyly uspokojovány potřeby respondentky, resp. potřeba být respektována jako individualita. Respondentka zdůrazňuje význam přátelských vazeb v dobách potíží, proto se domníváme, že vztah s rodiči v dětském věku, který zřejmě nebyl příliš vřelý, neměl negativní dopad na vytváření přátelských vazeb a díky tomu se nyní negativně oblast vztahů negativně neodráží na prožívání smyslu života. Také uvědomění si významu zkušeností, které nyní s partnery zažívá, pro její rozvoj, dle našeho názoru pozitivně přispívá k prožívanému smyslu života.

Hodnoty, přesvědčení

Za nejdůležitější považuje Barbora naplňování smyslu života, což se jí daří v místě nynějšího bydliště: *Tam je zajímavé, že já tam žiju už šest let, že tam nemám práci, rodinu, nemám tam nic, proč lidi někde jsou, ale naplňuji si tam smysl života. To je pro mě nejdůležitější. Já tam výborně regeneruju a všechno, a nemá to tam žádný racionální nebo logický podtext.* Je přesvědčená, že intuice je to, co ji vede v životě správným směrem: *Tak čím dál víc tu intuici беру na piedestal. Protože ta mě vede správně.* Dále Barbora ozřejmuje své přesvědčení o vlivu a dopadu rodiny na dítě, vyvěrající z vlastní zkušenosti: *když žiješ v nějaké rodině, tak tě ovlivňují, a ty k nim vzhlížíš jako k božstvu. Takže oni když do tebe rvou něco jiného, i když ty máš nějakou intuici a něco jakoby tušíš, tak tě to přebije. Oni se o tebe starají, oni nad tebou mají veškerou nadvládu, takže bereš, že ty rady, co ti dávají, jsou svaté, a že jsou pravdivé. Tak to přejímáš a potlačuješ toho svého vnitřního bojovníka. Jak oni jsou silní, tak si to prostě nastavíš, že holt to asi teda tak je. Že ten život je o tom trápení, o té nerealizaci, že člověk prostě dělá to, co ho nebaví.* Dále Barbora popisuje, jaký dopad má dle jejích zkušeností vymanění se z vlivu rodičů: *Jak se odpojuješ od těch rodičů, začínáš číst věci, jak se setkáváš se zajímavýma lidma, tak začínáš zjišťovat, že ten svět může být úplně jiný, že to není jen v té jedné lince. A pak si začínáš uvědomovat, že to, co tam vevnitř ještě malinko zbylo, že to potřebuje prostor.* Za velmi důležité, avšak nelehké, považuje Barbora projevovat se ve vlastní přirozenosti: *říkat pravdu je ve většině případů velice nepříjemné, a velice těžko ustatelné, a být přirozený je ještě těžší, být opravdu takový, jaký jsi.*

Barbora také zmiňuje své přesvědčení, že za povahou jejích rodičů, potažmo rysy celé generace, stojí společensko-politické uspořádání minulých dob: *A že jo, ta generace našich rodičů, vyrostli celý svůj život za komoušů, takže ten mozek je nějak zkostnatělý, a to vidíš i generačně, že to tak je. Člověk nemůže být pořád stejný, pak to vidíš na těch rodičích, že jsou jako zaseklí. Tak je to prostě smutné, i pak ten život nemá smysl.* Je však přesvědčená, že není věcí náhody, do jaké rodiny se narodila, a shledává ve zkušenostech z dětství význam: *Ale víš co, já moc dobře vím, že jsem se do té rodiny měla narodit, že se rodíme tam, kam se máme narodit, že ta rodina a ta maminka, to je pro mě ta vysoká škola.* Za faktem, že se Barboře žije čím dál lépe, stojí přesvědčení, že je to zásluhou přiblížení se tomu, jaká doopravdy je: *Že jsem právě sama sebou. Ty začínáš být sama sebou, protože když se chováš, když se oblékáš, když děláš věci, které jsou ty, tak tě to obrovsky naplňuje a nepotřebuješ na to vynakládat nějakou energii, prostě si hrát na něco. Čím víc se přibližuješ sama sobě, přirozenosti, tak tím dáváš najevo ostatním, jsi průsvitná, oni ví, ona je taková, tak buď se s ní chci kamarádit, nebo ne. Rychleji máš správné lidi, kamarády. Nejvíc energie, co vydáváme, je na to, abychom byli někým, kým vlastně nejsme.* V procesu stávání se sebou vidí způsob, jak nalézt vyhovujícího partnera: *a jakmile jsi sám sebou, tak máš šanci k sobě přitáhnout i toho správného partnera, protože když nejsi sama sebou, tak ti přijde, stoprocentně nějaký shit, nějaká výzva. Nemám obavu z toho, že bych byla sama. Protože jak se mi ten život žije pořád líp a líp, tak jsem pořád víc a víc sama sebou a stoprocentně vím, že ten člověk se objeví.* Péči o sebe a svůj růst považuje Barbora za investici, o kterou nepřijde: *Hodně se věnuju sobě ve smyslu těla. Fakt se hodně věnuju sobě, protože vím, že to je investice, kterou mi, ať ztratím cokoliv, tak to mám v sobě, a to mi nikdo nevezme.*

Barbora je přesvědčená, že nemá smysl zabývat se něčím, co člověk nezmění, a je ráda za vše, co ji potkalo: *proč se zabývat něčím, co stejně nezměníš. To je paradox toho života, čím ve vícero problémech jsme, tím jsme pevnější, zocelenější, praktičtější, moudřejší. Nikdo neví, jak máme ten kopec vysoký. Nikdy nevíš, co ti spustí nějakou věc, proto každý den, když usínám nebo se probouzím, tak děkuju za krásný den, ať byl jakýkoliv, protože je to dar, je úžasné tady být.* Barbora si myslím, že projev člověka by se neměl řídit tím, co si o něm kdo může myslet: *Si myslím, že ta sobeckost je strašně důležitá, taková ta zdravá, že člověk je důležitý tak, jak je, a neměl by se dívat, jestli se někomu... To je pak problém toho člověka, jestli ty ho nějak irituješ.* Přes to, že je Barbora se svým životem spokojená tak, jak ho nyní žije, vidí v sobě ještě nevyčerpaný potenciál: *Ale taky mám pocit z té své cesty, že má jít někam dál, že ten potenciál ještě není úplně využitý.* Barbora je přesvědčená, že při práci s lidmi je svou přirozeností dokáže změnit: *mně je jedno, jací ti lidi jsou, protože jsem přesvědčená, že to co já vyzařuju, tak jsem schopná v těch lidech změnit, že oni se pak změní taky.*

Za nejdůležitější považuje respondentka naplňování smyslu života, které vidí především v seberealizaci, seberozvoji, stávání se sama sebou, odpoutání se od negativních vlivů výchovy a působení rodičů. Může s tím souviset fakt, že respondentka byla jako dítě pod vlivem prostředí přesvědčená, že život není příjemný, až s postupem času, snad díky zprostředkovaným zkušenostem jiných lidí, zjistila, že lze vést život i jinak, než jak viděla ve své rodině. Toto zjištění zřejmě dalo vzniknout potřebě pracovat na sobě a být stále více sama sebou, svobodná v projevu i přesvědčeních, potřebě žít svůj život ve shodě se svými potřebami. Posun od osoby s původním jménem k osobě s nově zvoleným jménem se udál zřejmě na podkladu hodnotových změn, které souvisely především s potřebou nalézt své já a nechat ho se projevit. Důležitým přesvědčením, které respondentka zmiňuje, je vliv komunistického režimu na chování generace rodičů, kteří vychovávali děti, jejichž dospívání a dospělost však probíhala v poměrně jiné atmosféře. Potřeba být sama sebou doplňuje přesvědčení respondentky o partnerství, a sice že jen s přirozeností lze nalézt vhodného partnera. Vzhledem k tomu, že se hodnoty a přesvědčení respondentce daří realizovat, a jsou ve shodě se sebepojetím a prožíváním vztahů, usuzujeme, že tato oblast kladně přispívá k prožívání smyslu života.

Smysl života

V dětství prožívala Barbora svůj život pod tíhou okolností spíš jako nepříjemnost: *měla jsem nastavenou celou tu dobu, že život je o trápení, že tě život nebaví, že to tak prostě je. Tak jsem to teda přijala. Já jsem hrozně běhala, to byly ty malé chvílky, kdy jsem mohla být sama sebou. Jinak jsem měla pocit, že mi nikdo nerozumí. Prostě když žiješ život a nebaví tě! To je šílené, to je šílená frustrace.* Ve chvíli, kdy se dostala z vlivu rodičů, začala získávat

náhled na svůj dosavadní postoj k životu: *pak jsem šla studovat druhou vysokou školu, tam pomaličku jsem se k sobě dostávala, no a pak jsem přišla do Vyššího Brodu, no a tam jsem se začala realizovat, naplňuji si tam smysl života. A můžu ti říct, že se mi žije jakoby čím dál líp, že život miluju čím dál víc, to souvisí i s životním stylem. Způsob, jakým žije, i zaměstnání, ji zcela naplňuje: Žiju tam, chodím pro vodu, štípu dříví, topím dřívím, a to mě prostě maximálně naplňuje. Ta jednoduchost, úplná jednoduchost věcí. Víš, užívat si. Asi většina lidí vidí smysl života jako mít rodinu, nebo být s někým, ale já si myslím, že smysl života je co nejvíc být sám sebou. Já se strašně těším do práce, protože je to můj koníček. Přináší mi naplnění a zase naplnění, že můžu být sama sebou, že tam poznávám samu sebe. Možnosti ke změně a osobnostnímu růstu, využívá tam, kde je vidí: Prostě si pomáhám, kudy to jde, vším možným, cokoliv, co ti může pomoci na tom růstu v té tvé cestě, tak si jako pomáhám. Když se něco naskytne, беру to jako výzvu. Protože vím, že se to dá vyřešit. Vezmu si to jako pro mě školu, že to je lekce pro mě. Vím, že se může stát úplně cokoliv, když mě to zase pomůže jít dál a být spokojenější, bude mě to víc naplňovat, no tak co jako jiného. Vím, že jediná jistota v životě, je změna. To je i o tom růstu, člověk nemůže být pořád stejný, pak to vidíš na těch rodičích, že jsou zaseklí. Tak je to prostě smutné, i pak ten život nemá smysl. Smyslem života je dle Barbory být sám sebou, jediné tak může být člověk přínosem svému okolí: já tu nejsem pro jiné, já jsem tady pro sebe, a když budu sama sebou, tak můžu přinést té společnosti a ostatním jiné věci. Takže o tom to jakoby je. To si myslím, že je ten smysl života, no. Že každý tady máme nějaké poslání, o tom jsem stoprocentně přesvědčená, a je o tom, co nejdřív to najít, rozvíjet to, a tím být přínosný.*

V oblasti prožívání smyslu života je zřejmý posun od dětství, kdy respondentku život nebavil, přes odchod od rodičů a uvědomění si svých možností, až k realizaci vlastních tužeb a pocitu naplnění vlastního života.

Shrnutí, interpretace

Volba života bez partnera může u respondentky pramenit z potřeby nalézt a naplnit nejdříve vlastní osobnostní a profesní potenciál, a až poté založit rodinu, čemuž se nebrání. Respondentka uvádí, že ji způsob jejího života naplňuje, proto lze vyloučit skutečnost absence partnera jako ten aspekt, který by u respondentky mohl negativně ovlivňovat prožívání smyslu života.

V oblasti sebepojetí zřejmě respondentka prošla značnými změnami, a dle výše uvedeného další změny očekává. Fakt, že se respondentka nachází v období partnerských experimentů, může napovídat, že proces tvorby identity, která je charakteristická pro adolescence a mladou dospělost, nebyl dokončen, resp. že stále probíhá. Do vývoje identity respondentky také významně zasáhla změna jména, které si vybrala. Proces, během něhož se respondentka stává čím dál více sama sebou, má mít efekt nejen na její osobní spokojenost, ale i na volbu životního partnera.

Oblast hodnot a přesvědčení, kde respondentka zdůrazňuje důležitost být co nejvíce sama sebou, koresponduje s nasycením potřeby žít život smysluplně. Respondentka žije v souladu se svými hodnotami, přehodnotila na jejich základě vztah k rodičům i postoj k jejich výchovnému působení, a zaujala díky hodnotám přínosný postoj k minulým událostem.

Přes to, že má respondentka komplikované vztahy s rodiči, neusuzujeme, že by oblast vztahů byla tou, která negativně ovlivňuje prožívání smyslu života. A to vzhledem k tomu, že je respondentka s touto situací srozuměná a není jí zjevně frustrovaná.

Smysl života respondentka spatřuje v tom být sama sebou, což je ve shodě s oblastí hodnot, sebepojetí i prožívání vztahů.

4.3 Ctibor: „Já totiž vůbec nevím, jestli ještě nějakou ženu chci.“

Ctibora jsem požádala o rozhovor a participaci na výzkumu na základě informací, které mi o sobě poskytl během našeho dřívějšího setkání, kdy jsme se seznámili. Setkali jsme se během jedné z jeho pracovních návštěv v Brně. Ctiborovi je 37 let, po celý dospělý život žije spíše sám, i když měl i déletrvající vztah. Nyní žije dlouhodobě bez partnerky, ve stejném městě, ve kterém se narodil a kde žije jeho matka (otec zemřel). Má jednoho sourozence. Vystudoval vysokou školu technického zaměření, ale v oboru nepracuje. Jeho zaměstnání je jeho vlastním podnikatelským záměrem. Vzhledem k tomu, že pořádá sportovní kurzy v určité oblasti a vyučuje specifickou formou, a to jediný v České republice, nebudeme o jeho práci uvádět žádné bližší informace.

Sebepojetí

Hned v úvodu se o sobě Ctibor vyjadřuje jako o člověku, který ne úplně snadno a rád následuje pravidla někoho jiného: *nejsem takový ten, co má rád organizované věci*. Pojí se k tomu i jeho vzpomínky na zaměstnání: *Mně ta práce nic neříkala, pořád to bylo stejné, ráno do práce, odpoledne domů, to samé, na víkendy někdy třeba na závody, říkám: tohle ne*. Vystudoval a pracoval v oboru, ke kterému se dostal spíše náhodou: *Vydržel jsem tam dlouho, aniž bych k tomu měl jakýkoliv vztah. Navíc čím dýl jsem byl na škole, tím víc jsem věděl, že prostě to dělat nechci. Možná i z toho důvodu mě to v tom zaměstnání nebavilo a chtěl jsem co nejrychleji vypadnout*. Ani v dětství neměl touhy ohledně toho, čím jednou bude: *Spoustu dětí už vědělo, co chtějí dělat, a tak já nejsem schopný žádnou takovou vzpomínku si vybavit, k čemu by mě to táhlo, že bych věděl, k tomuhle mě to přitahuje, k tomu jsem určen, tak to tam nemám*. Já vím, že jsem hodně sportoval, že nás táta vedl ke sportu. Ctibor by se chtěl nebát ukázat i negativní emoce: *Vzteky, nenávisť, pohrdání, když už to v sobě vidím, vím, mám to tam, ale nechci, aby to další viděli*. *Nejsem tolik sdílný s tím, co se ve mně děje. Neumím být tak*

otevřený ve všem. Negativní emoce se odrážely na vztazích: *Byl jsem na ně hnusný někdy, a o to víc mě to štválo. Byl jsem pak naštvaný na sebe, že jsem byl hnusný na ně, začarovaný kruh. Tak se mi podařilo vztek a nenávist přenést z nich na sebe. Myslím, že v tom jsem dobrý.* Ctibor se snaží chovat ve shodě se svými ideálními představami o sobě samém: *Vždycky se snažím být ten nejlepší, a když se mi to nedaří, tak jsou důvody k tomu, abych na sebe mohl být hnusný. Chci být nejlepší, co se týká mých ideálů, které jsem si vytvořil, tak se jim snažím dostát.*

Respondent se o sobě vyjadřuje jako o člověku, který nedává najevo, co prožívá, což může souviset s potřebou skrývat před ostatními své negativní stránky. Tato potřeba u něj však způsobuje dyskomfort a má dle našeho názoru potenciál působit potíže v prožívání vztahů. Absence konkrétního zaměření v profesní oblasti během dětství, dospívání i dospělosti způsobila, že se respondent dlouho věnoval něčemu, co ho nenaplněovalo. Tato okolnost s největší pravděpodobností snižovala respondentovo prožívání smyslu života v té době. Nynější zaměstnání respondenta naplňuje, přesto se domnívá, že náplň jeho práce svou významností převyšují vyšší hodnoty. Ve výročích, kterými se respondent vyjadřuje o své osobě, nejsou obsaženy náznaky intenzivní nespokojenosti, na základě kterých by se dalo usoudit, že by se respondent potýkal se sníženým prožíváním smyslu života v oblasti sebepojetí.

Vztahy

Ve vztazích s rodiči nevidí Ctibor problém, snad jen absenci blízkosti: *My jsme spolu dobře vycházeli, ale neměli jsme takový blízký vztah. Prostě to nebylo tak intimní, ani s mámou ani s tátou. Jsem se snažil udržet odstup, cítil jsem nějak, že máma se moc snaží angažovat, tak jsem se tomu trochu bránil. Takže my jsme jako dobře vycházeli, byli jsme schopni mluvit, všechno, ale nebylo to takové úplně prostě, že jsme spolu. To tam nebylo. Nemyslí si však, že by odtážitost pocházela ze strany rodičů: *Bylo to asi z mé strany, protože jako tam nebyl problém. Prostě že já jsem se tomu bránil, asi už od dětství, a pak jsem to nějak neuměl zlepšit. Máma prostě za náma stála a dělala pro nás všechno, tam to fungovalo.* Vztahy mezi rodiči však v dětství nevnímal úplně idylicky, a to se podle něj odrazilo na kvalitě jejich vztahu: *mně se zdálo, že se hodně hádají, tím pádem, že oni se moc rádi nemají, a tak jsem si držel odstup od obou dvou, tím jak oni jsou na sebe hnusní, tak třeba by mohli být hnusní i na mě, tak jsem se tomu jako děčko bránil, a to tam zůstávalo a zůstává. Prostě věděl jsem, že tam je odstup, a pořád je, i když je to teď trochu lepší.* Sportování, kterému se Ctibor věnuje, pro něj mělo i jiný, poměrně podstatný lidský rozměr: *Ale pak už prostě ty lidi, s kterými jsem běhal, tak už přestávali závodit a mě nebavilo jezdit sám na závody, nebavilo mě tam jezdit jenom kvůli těm samotným závodům, ale chtěl jsem tam jezdit i s lidma si popovídat a takhle.**

V déletrvajícím vztahu se s partnerkou Ctibor necítil spokojený: *Nebylo to úplně ono. Já jsem se v tom necítil dobře, protože mi přišlo, že Janča, se kterou jsem chodil, je taková*

usedlá, že jenom tu rodinu a tu práci, a... Takové moc narysované mi to přišlo, já jsem se v tom necítil dobře. Pravidelná práce, denně musíš, vztah, kde máš zase doma ženskou pořád, která je tam denně. Tak to pro mě byl moc velký šok, asi jsem to nebyl schopen ustát, jsem se rozešel s ní, a pak i tu práci jsem skončil. Vztah se ženou je pro Ctibora něco, o co by stál, ale za určitých okolností: Tak já ženy mám rád, mně je s nima dobře, ale jak říkám, čeho je moc, toho je moc ... až se prostě s nějakou sejdeme, kde si sedneme, tak třeba i spolu budem bydlet, ale reálně to vidím teď, že to neumím, že to nebudu umět, uvidíme, co se bude dít, třeba ještě se něco stane. Není tam ta pravá, se kterou bych se rozhodl, že se odstěhuju. Zatím ne. Netvrdím, že se to nemůže stát, je to možné... V otázce partnerského vztahu nemá Ctibor zcela jasno: Já totiž vůbec nevím, jestli ještě nějakou ženu vůbec chci. Tohle pořád taky jako, jestli vůbec někoho... Já fakt žiju dlouho sám a už jsem si na to tak zvykl, že fakt se v tom necítím dobře. A nevím, jestli jsem schopný v mém věku to změnit natolik, že bych s někým vyloženě žil. Nevím. Jako možná, že jo, že se sejdeme tak dobře, že to nebude na škodu a že si nějak vyhovíme, uvidíme, co se bude dít... Ctibor však tohle téma cíleně neřeší a neprožívá ho obvykle jako palčivé: Já si myslím, že to nejde řešit. Čím víc se člověk snaží něco udělat, tím víc je mu bráněno, čím víc tlačí, tím víc to tlačí zpátky, tak prostě tohle... Snažím se to neřešit, jako někdy prostě mám depresi, kdy mě to sere, kdy si prostě říkám, bylo by dobré někoho mít, tak se zase hrabu v těch svých sračkách, ale snažím se tohle nemít, mít co nejmiň.

Na základě popisu zábran vůči citovým projevům vlastní matky se dá hledat analogie se současným postojem k potenciálním partnerkám. Z popisu průběhu vztahu a původního zaměstnání a jejich ukončení se zdá, že vše, co má řád nastavený někým jiným, působí u respondenta dyskomfort a nelibost a má tendence takové vztahy opouštět či se jim vyhýbat. Je patrný ambivalentní postoj k partnerství, kdy si je respondent vědom nutnosti se přizpůsobit životu v páru a nevole toto podstoupit na straně jedné, na straně druhé stojí zájem o partnerský vztah. V oblasti prožívání vztahů není uvedeno nic, co by naznačovalo trvalou frustraci z absence životní partnerky. Respondent se zřejmě snaží vynahrazovat si absenci trvalého vztahu kontaktem s mnoha lidmi, známými, klienty a kolegy.

Přesvědčení, hodnoty

Od rozhovoru o Ctiborově nynější práci, které měl Ctibor potřebu se věnovat detailněji, se Ctibor dostal až k úvaze, zda je to práce, kterou chce dělat po zbytek aktivního života: *To právě teď pořád o tom přemýšlím, to si nejsem fakt úplně jistý, jestli to je přesně to ono. Mě to baví, i vidím, že to funguje, že lidi se vrací, nebo že i na tom jednom kurzu se něco naučí, že si užijou, ale furt si nejsem jistý, že je to to pravé. Jeho práce mu ho naplňuje především tím, že je v kontaktu s lidmi: Mě to baví, prostě já si беру ten zážitek, že takhle můžu být s nima, oni se otevrou, protože přijdou na kurz, něco chtějí, mně se líbí, s čím oni tam přijdou, jsou otevření tomu, co pro ně já jsem připravil, tím pádem já se jim musím otevřít, abych jim toho co nejvíc předal. V podstatě osmdesát procent jsou noví lidi, tak to mě na tom zajímá, prostě se těším, co mi přijde za lidi, jaké to bude.*

Ohledně toho, zda bude jeho výuka a pořádání kurzů pokračovat, vyslovil nejistotu o tom, zda to tak chce. *A tohle zároveň mě na tom taky děsí, že to tak dobře funguje, úplně neskutečně, a já to v podstatě nechci, tak je to na vázkách jako třeba ty konstelace - jestli se netlačím někam, kde vůbec nemám být a v podstatě bych se měl věnovat tady tomu, co teď funguje, tady to jsou jasné signály, tohle jo, tohle ne, netlačit se jinam. Já si říkám, že jsem magor, že uvažuji opustit něco, co tak dobře funguje, fakt jako, že mě to občas napadne, jestli je to ono, je to správné.* Jako alternativu k jeho nynějšímu zaměstnání uvedl: *Mě hodně oslovily konstelace, To je směr, kdy se řeší spíš osobní věci, než nějaký sport.* Na konstelacích ho stejně jako na pořádání sportovních kurzů zajímají hlavně lidé, nosným tématem však pro něj na kurzech rodinné konstelace není rodina: *Myslím si, že téma rodiny není to hlavní, co by mě zajímalo. Spíš mě baví dělat s lidma, jo, ty kurzy mě v podstatě baví hlavně proto, že tam pokaždé potkám nové lidi a já jim něco můžu předat. Ty lidi mě baví, prostě jak ty lidi jsou různí a jak za ten den aspoň trošku je poznáš, vnímáš je, to se mi na tom líbí, pestrost těch lidí.* Na kurzech věnujících se rodinným konstelacím oceňuje hlavně neracionální přístup: *to není tolik přes tu hlavu, protože ta hlava je schopná rozumově zkreslit úplně všechno.* Důvod, proč jeho vztahy nevyšly, popisuje velmi jasně a stručně: *Prostě to nefunguje, když bydlí tři sta kilometrů daleko, to je potřeba, aby ty lidi spolu byli, a nebo vůbec.*

V oblasti přesvědčení a hodnot zažívá respondent jistý rozpor v tom, co pro něj znamená jeho práce a v tom, co mu přijde důležité. Zaměření na sport dává do kontrastu s kurzy rodinných konstelací, kde lidé řeší své osobní problémy. Toto může naznačovat jistý posun v hodnotách od osobních potřeb směrem k mezilidským vztahům. V oblasti hodnot se opět jako důležitý bod objevuje mezilidský kontakt. Ani v oblasti hodnot a přesvědčení však dle výše zmíněného nejsou naznačeny hlubší potíže, které by ovlivňovaly respondentovo prožívání smyslu života.

Smysl života

Ctibor se zamýšlí nad během života, nad plány a budoucností: *Já jsem nad tím přemýšlel, a pořád nad tím teď, hodně nad tím přemýšlím, co dál. Nebo co teď, čemu bych se měl věnovat.* Kdyby bylo ve Ctiborově moci změnit něco, co se mu v životě přihodilo, nic by nezměnil. *Já myslím, že je to všechno dobře, jako tady ty sračky prostě byly důležité a prostě mi to pomohlo.* V tom, co je nejdůležitější, má Ctibor jasno. *Život, aby se žilo, jak je, co je a co nejvíc. Myslím, že největší nepřítel života je strach. Ten pak brání těm důležitým věcem, protože každý jsme jinak nastavený, co důležitého cítíme, tím jak to přichází, bránit se tomu strachu.* Zda je něco, co by Ctibor chtěl mít, zda mu něco schází, odpovídá zpočátku vyhýbavě: *Možná bych se to i styděl říct, že jsem tak zablokovaný, že prostě si na to nejsem schopný vzpomenout, protože třeba se s tím nechci svěřovat. Ale říkám, nic mě nenapadá. Možná bych to ani nechtěl říct, nevím. Možná tohle, že ty svoje špatné věci, že nejsem tolik sdílný s tím, co se ve mně děje. Že neumím být tak otevřený ve všem. Tohle by mohlo být. Nebát se ukázat i ty negativní emoce.*

Respondent se nachází v období, kdy má tendence bilancovat, přemýšlí, co dál. Tato skutečnost může naznačovat, že přehodnocuje dosavadní konání a působení, se kterým už nyní není tolik spokojený, a hodlá se přizpůsobit změnám, které zřejmě nastaly v jeho hodnotovém systému. Vše, co se mu v životě přihodilo, považuje respondent v důsledku za přínosné, což nasvědčuje schopnosti smířit se, vyrovnat se s problémy, potažmo se z nich poučit, které se v jeho životě vyskytly. Za důležité považuje, aby se člověk nebál konat ve shodě s tím, co považuje za důležité, aby se oprostil od strachu, protože ten brání důležitým věcem. Zároveň ale přiznává, že se bojí ukázat a projevit svou negativní stránku. I zde se tedy vyskytuje jistý rozpor či ambivalence, přítomná i v prožívání vztahů a sebepojetí. Tento rozpor lze shledat jako aspekt, který může ovlivňovat partnerské vztahy a snižovat prožívání smyslu života, aniž by míra vlivu musela být vysoká, a aniž by si to respondent musel uvědomovat.

Jiné

Ve Ctiborově životě se objevilo několik nepříjemných okolností během krátkého období: V té době ukončily se mi vztahy, zdraví bylo špatné, peníze nebyly, a pořád se to horšilo. A navíc tím, jak prostě děláš na sebe a zakázky máš od lidí, tak ty lidi poznají, že jsi ve srabu, a tak to nefungovalo. Nejhuře ze všeho však prožíval fyzickou indispozici: Ten úraz, tam prostě přišel ten zlom. Krásné všechno, a pak najednou lehneš a nejsi schopná si dojít na záchod, aniž by ses vyčerpala. To byla obrovská změna během minuty najednou z člověka, který je schopen najezdit sto kilometrů denně, k někomu, kdo prostě dojít na záchod je práce na deset minut. Takže tady to byl zlom a od té doby to šlo dolů.

Shrnutí, interpretace

Volba žít bez partnerky může u tohoto respondenta pramenit z nejasností a nejistot ohledně profesního zaměření a potřeby ujasnit si své směřování, resp. věnovat se sám sobě. Za důležitou okolnost v tomto ohledu se však dá spatřovat respondentův nelibý postoj k organizovanosti, resp. k pravidlům někoho jiného, a v jisté neochotě se podřídít novým podmínkám a situacím, podřídít se někomu.

Respondent nemá jasně vymezeny hodnoty (zda je pro něj důležitější prosperující firma či vyšší hodnoty v podobě pomoci druhým s jejich problémy). U respondenta je zjevná tendence pracovat s lidmi, což mu přináší uspokojení, naplňuje ho to profesně i lidsky. Dalo by se uvažovat o tom, zda práce s lidmi a navazování vztahů s nimi nenahrazuje uspokojení partnerských potřeb. Nic takového však od respondenta nezaznělo, a proto je zde na místě jen polemika nad touto možností. Vyvození takového závěru by vyžadovalo hlubší prozkoumání na základě předem připravených otázek.

Vztahy s lidmi, které navazuje v práci či na setkáních v rámci kurzů rodinných konstelací, mu přináší uspokojení. Hloubku a intenzitu rodinných vztahů prožívá jako nepřiliš uspokojující. Respondent prožívá jistou ambivalenci ohledně možného vztahu do budoucna, kdy by partnerku chtěl, ale jen za jistých, nepřiliš konkrétních okolností.

Bodem, ze kterého může pramenit jistá obava či neochota vstoupit do vztahu, může být rozpor v respondentově sebepojetí způsobený ideální představou sebe sama a toho, co respondent skutečně prožívá. Tato skutečnost může působit určitou tenzi, které se chce respondent odmítnutím dlouhodobého vztahu, kdy je zvýšená pravděpodobnost, že se objeví momenty, kdy se projeví ne-ideálně, může vyhnout.

Smysl života vidí v tom nebát se, oprostít se od strachu, který brání důležitým věcem. Sám však jeden strach přiznává, a sice projevit své negativní emoce před druhými. Nezdá se však, že by na základě tohoto rozporu respondent prožíval smysl svého života v nižší míře. Také nenasvědčuje nic tomu, že by absence životního partnera negativně ovlivňovala prožívání smyslu života přes to, že respondent uvádí občasné rozlady kvůli této skutečnosti, které se však snaží si nepřipouštět.

4.4 Daniel: „Hledám smysl života, který vidím v potomkovi.“

S Danielem jsme se setkali na zážitkovém kurzu. Důvod, proč jsem Daniela později požádala o rozhovor v rámci mé diplomové práce, pramenil z faktu, že Daniel žije poslední dva roky po cca desetiletém vztahu bez partnerky. Nečekaně dva dny před uskutečněním rozhovoru zemřel Danielovi otec. Tato náhlá skutečnost mohla ovlivnit témata, na která se Daniel v rozhovoru zaměřil. Stejně tak mohla vést ztráta blízké osoby k jisté tendenci bilancovat ve větší míře, než je u Daniela běžné. S ohledem na předmět výzkumu, a sice partnerských vztahů a smyslu života, však tuto skutečnost nepovažujeme za natolik kontraindikovanou a natolik významnou proměnnou, abychom rozhovor s Danielem do naší práce nezařadili.

S Danielem jsem se setkala v pražské restauraci při jeho cestě za přáteli. Již při prvních slovech si nešlo nevšimnout Danielovy melancholické nálady, přestože o faktu úmrtí jeho otce jsem zpočátku nevěděla. Přes tuto náhlou skutečnost byl Daniel ve svém vyprávění otevřený a ochotný odpovídat na všechny otázky včetně těch, které se týkaly rodiny a dětství.

Danielovi je 37 let, žije sám v domě, který opravoval pro svou budoucí rodinu. Daniel má dva poměrně starší bratry. Zaměstnání Daniela je jeho vlastním podnikatelským záměrem a přináší mu dle jeho slov svobodu i peníze.

Sebepojetí

Daniel uvádí, že mezi přáteli byl vždy ten, kdo se angažoval v dění: *nikdy jsem jako nestál v koutě, vždycky jsem to spíš hecoval*. Popisuje, že s přibývajícím věkem si získala vedle rozumu své uplatnění i intuice, přesto se považuje za člověka racionálního: *čím jsem starší, tím víc se řídím tou intuicí, ale bezmyšlenkovitě nic nedělám. Abych se do něčeho vrhnul, že uvidím, jaké to bude, to nemám. Takže spíš to je v tom, že to jako všechno promyslím, a když mám něco na vahách, tak mi dopomůže nějaká takováhle věc*. Daniel se o sobě vyjadřuje jako o nekonfliktním člověku, který ne vždy vyžaduje vše, na co má právo: *No a to je taky moje vlastnost, že kdyby mi přinesli třeba pizzu, tady vprostředku byl papír zapečený nebo něco, já bych si to nenechal vrátit. Víš, jakoby že mi to za to nestojí. Vím, že to není dobře*. Dokáže být shovívavý i k lidem, kteří mu nejsou zcela sympatičtí, snaží se vycházet se všema, pokud je to jen trochu možné: *To je, to jsou strašné výjimky, že se s někým nebavím, já to tak nemám*. K lidem, které má rád, je v dobré víře kritický: *asi to nemají lehké se mnou. Ty lidi, co mě dobře znají, to znamená, že je dobře znám já, a když se známe dobře, tak mi na nich záleží, takže si to vyslechnou*. Nesnaží se však svými radami a komentáři ubližovat: *nikdy nemažu med kolem pusy. Ale myslím si, že nejsem nějaký netaktní nebo tak, že když už, co nejvíc udělám, tak pomlčím*. Za svůj hlavní nedostatek považuje absenci ambicióznosti: *možná nejsem tak cílevědomý, jak bych měl být*.

Respondent se o sobě vyjadřuje velmi jasně, ve výrocích o jeho osobě nejsou známky jakékoliv ambivalence, záporných vlastností, které by mu činily potíže, které by chtěl akutně změnit. Považuje se za osobu proaktivní, nekonfliktní, avšak kritický k těm, na kterých mu záleží. Nedostatek respondent spatřuje v tom, že není cílevědomý tak, jak by chtěl být, což se zřejmě odrazilo i na tom, že dnes lituje, že nezkusil jít na vysokou školu. Dle výše uvedeného nelze spatřovat v oblasti sebepojetí daného respondenta prvky, které by měly potenciál snižovat prožívanou smysluplnost života. Naopak respondent uvědoměle reflektuje své problematické stránky.

Vztahy

Potíže ve vztazích popisuje Daniel především jako předstírání a přetvářku: *A jsem smutný z toho, když slova nevyjadřují ty pocity, když si lidi na něco hrají. Z toho jsem znechucený. A to mě provází celý život, a mám s tím někdy problém, s ostatními lidma tady v tom*. Daniel si považuje dobrých vztahů, které vládly v jeho primární rodině a které mu daly základ pro otevřené a rovné vztahy s lidmi: *nestojím mít mraky kamarádů, nestojím o to bavit se s někým, kdo mi za to nestojí. A to mám jako do dneška, a jako v tom dětství takhle, že tam to bylo všechno narovinu, tam to bylo všechno tak, jak to má být. Hlavně jsem to měl ulehčené o to, že jsem vyrůstal ve fungující rodině*. Silná vztah a základ do života dostal od otce. Nastavení vztahů v primární rodině z dnešního úhlu pohledu považuje Daniel za naprosto vyhovující: *co řekl doma táta, to bylo svaté. Když je člověk starší, a vzpomíná nazpátek, tak mohlo by se říct, že když je člověk kluk, je malý, tak automaticky přijímá hodnoty toho otce, ale dneska mi je tolik, kolik mi je, a vidím, že to tak je. A já jsem jako lepšího člověka*

nepotkal. Táta mi umřel, tak jsem z toho takový... Vždycky byl jsem strašně rád za to, že jsem byl v takové rodině, v které jsem byl, od mámy jsem cítil asi hodně lásku, což si myslím, že se jako dřív u otců moc nenosilo, aby projevovali dětem lásku. Ve vztahu ke svým dětem by však oproti svému otci chtěl projevovat více citů: Tak tu bych chtěl dát i třeba já nějakým výraznějším způsobem najevo, než jsem třeba dostával já, aniž mi přišlo, že je to málo, protože jsem to tak vnímal, ale říkám si, co když ten můj potomek to tak vnímat nebude.

Vztah mezi rodiči hodnotí jako zcela funkční, do jeho dětství nijak nezasahovaly případné spory: *já jsem si jako ani nepřipustil, že by se měli rozejít někdy, nebo tak. Nikdy, protože tam to fungovalo, že jsem cítil, že se mají strašně rádi, jako kluk. Tak jsem to vnímal, že je to v pohodě, že tak je to fajn, že tak to má být. Když pak slyšíš, kdo jak se někde rozvedl, nebo takhle, tak si říkám: ježišmarja, ježišmarja, a uvědomil jsem si, jak je to super to, jak je to nastavené u nás doma. A když to vezmu takhle, jak jsem dospělý, tak ten vztah, táta mámu hrozně miloval, prostě pořád, až vlastně do smrti. Vztahy s blízkými Danielovi přináší uspokojení ze společně stráveného času a osobní obohacení: to je těžké se vyjádřit, že je pro mě přínosem, že mě něčím obohatí, že má pro mě smysl s ním trávit čas. Musí mít nějaký svůj názor určitě, i když, a asi jsem to zažil, je příjemné, když ti někdo přitakává, ale pak se rozejdete a připadáš si jako nějaký samolibý člověk, kterému někdo něco odkývá, ale je to jakoby k ničemu. Podstatou vztahů s blízkými je pro Daniela možnost si vše otevřeně říct, moci se přít a vše si vyříkat: ty lidi, o kterých si myslím, že mi na nich hodně záleží, tak s nima není problém si všechno říct. Myslím si, že, to je taková hodně specifická věc se mnou, že si vedeme názorové pře. Víš, že jakoby debatujem s těma lidma a ten člověk musí být hodně silný.*

Respondent má jasné představy o tom, jakým chce být otcem, jak chce své děti směřovat, ovlivňovat a jaké hodnoty jim chce vštípit, což naznačuje, jak je pro něj vidina potomků a vlastní rodiny důležitá. Z výroků v oblasti vztahů je zřejmá silná vazba na původní rodinu, kde panovaly harmonické vztahy, pevné zásady a soudržnost. Toto nastavení ovlivňuje veškeré respondentovy vztahy do současnosti, zkušenosti z původní rodiny u něj tvoří pevný základ pro fungování budoucí rodiny. Respondentovy přesné představy o tom, co pro něj vztahy znamenají, co mu mají přinést, zřejmě eliminují jakoukoliv možnou frustraci z nevydařených ať už přátelských či partnerských vztahů. Ve výrocích o vztazích nenacházíme patrný důkaz o tom, že by tato oblast mohla snižovat respondentovo prožívání smyslu života.

Přesvědčení, hodnoty

V hodnotovém nastavení sehrála u Daniela velkou roli primární rodina: *A měl jsem vlastně, dá se říct hodnoty strašně ovlivněné rodičema a těma kamarádama. U nás celé se to točilo vlastně kolem sportu. Už v dětství pro něj bylo důležité přátelství, sport a rodina. Z dnešního úhlu pohledu měl tehdy více dbát na povinnosti týkající se školy, tehdy mu to ale nepřišlo důležité: Byly to takové, do těch třinácti, celé to bylo vlastně velká hra. Školu jsem*

prakticky nevnímá a tu jsem nevnímá vlastně nikdy, to pro mě byla až druhá kolej, pro mě byla spousta věcí důležitějších než ta škola vždycky. A zpátky, když se na to koukám, mám třeba jiný pohled, ale bylo to tak. Hodně jsem žil tou přítomností, asi jako každé dítě. Já jsem byl úplně mega šťastný. Všecko se točilo kolem sportu, kolem kamarádství. V rodině i mezi přáteli byla vždy nejvíc ceněna otevřenost, přímost a pevné slovo: vždycky u nás platilo, nebo mezi těmi lidmi, co se já stýkal od mala, hlavně v rodině a teda hlavně u táty, že co se řeklo, to platilo, nic se nepřehánělo, city se moc nedávaly najevo nikdy, jenom třeba mamky, ale jinak to byla otázka mezi řečí, to prostě poznáš, a že to cítíš. Nad absencí důležitosti rodiny u dnešní generace Daniel bilancuje: Když se bavím s jinýma lidma, vesměs všechno mladší lidi, třeba ještě na škole, tak ti lidi jsou jinde, jsou odtrženi od té rodiny, nebo jestli to je jako ten trend teďka, nedokážu to posoudit, a takhle bych to nechtěl, i když vím, že to bude těžké nějakým způsobem.

Daniel je přesvědčen, že jeho věk není až takovým problémem v založení rodiny, kterou by si přál. To, že zatím nemá potomky, nepovažuje za něco, co by ho výrazně trápilo: *ještě pořád by nebylo s kým, ale u chlapa to zas tak nevádí, si myslím úplně hrozně. Nejsem z toho nějakým způsobem šíleně nějaký zklamaný. O výchově dítěte však přemýšlí a má své konkrétní představy: myslím si, že to dítě vždycky přijímá nějaké vzory. A vím, že bych tím vzorem chtěl být já. Myslím si, že to, co by měl dostat ode mě, tak jde o nějaký podobný žebříček hodnot, jako mám já, aby to měl od malinka dané, jak to má. Aby prostě byl pevný v kramflecích, aby nemusel ve svých třiceti najednou si klepat popel na hlavu, že celých třicet let dělal něco špatně.*

Při přemítání o nejvyšších hodnotách, došel Daniel k tomu, že nejdůležitější je pro něj momentálně, i vzhledem k nedávnému úmrtí otce, zdraví: *Zdraví je strašně vysoko, hrozně moc, teď po té události se to jen potvrdilo, zdraví je prostě nejvíc. A všechno ostatní je nic. Hrozně je pro mě důležitá svoboda. Vnitřní svoboda. Samozřejmě ne jako zdraví. Láska je pro mě úplně strašně důležitá, a nevím, abych na něco nezapomněl. Vztahy jsou pro mě strašně důležité. Daniel je přesvědčen, že rodiče jsou pro dítě tím nejdůležitějším, a to i v případě, že to nejsou rodiče ideální: Obecně si myslím, že i třeba nechtěný vzor těch rodičů je pro to děcko nejdůležitější, a když to funguje, tak je to úplně luxusní. Díky své práci má Daniel určitou svobodu, které si cení: pro mě znamená, každá práce znamená peníze. Teď jak moc, a tahleta práce navíc znamená svobodu. A to je pro mě hrozně důležité, strašně důležité. Si nedokážu představit, že bych měl poslouchat rozhodnutí, které by se mi nezdálo. Tohleto je hrozná droga. Přesvědčení, že peníze jsou důležité, však doplňuje vlastní zkušeností o přehnaném pracovním nasazení s důsledky na zdraví: Peníze jsou hrozně důležité, ale já jsem si asi před pěti lety zkusil, jaké to je dělat od rána do večera a peníze vydělat. Zkusil jsem si to půl roku, bolely mě záda, byl jsem úplně zničený, a to je daň za ty peníze. Pro mě peníze je zlo, kterým musíš něco obětovat. Zkusil jsem si to, tak jo, dobrá zkouška, ale už do toho nechci. Takže dneska je pro mě důležitá ta svoboda, ale je dobré si to zkusit.*

Daniel přemýšlí nad tím, co ztratil ve svém otci, když o něj nedávno přišel, a dává tuto skutečnost do souvislosti s budoucím partnerským vztahem: *Jsem tak přemýšlel, tak jsem si říkal, nějaké potencionální třeba budoucí známosti, jako nadneseně, že jsem ztratil můj největší trumf, jako tátu, že prostě jak se říká, podívej se na tátu, když chceš vidět, jaký ten druhý bude...* Daniel je přesvědčen, že kdyby se pokusil studovat na vysoké škole, pozitivně by to ovlivnilo jeho profesní i osobní život: *Myslím si, že byla hloupost nejt na výšku, že to je*

prostě blbost, tak to si říkám, že mě tam rodiče mohli dokopat. Tak tohle si myslím, že jsem do toho měl jít, určitě toho lituju. Už třeba nejde o to dokončení, ale rok dva tam třeba vydržet, o té zkušenosti. Určitě by mi to otevřelo nové obzory, nové lidi by mi to ukázalo, a třeba by se k té svobodě a penězům přidalo ještě něco jiného. Třeba jakoby nějaký vyšší smysl té práce. Ted' si to nahrazuju tím, že vedle toho mám volný čas a dělám nějaké smysluplné věci. Takže by to bylo tak, že by to byla svoboda, peníze, nějaký ten vyšší smysl té práce, to by bylo úžasné, protože bych tak nepotřeboval ten volný čas. Samotu při cestování kompenzuje Daniel zálibou ve focení: A vždycky mi to přišlo strašně smutné, že prostě jedu někam sám, ale od té doby, co mám foťák, vůbec.

Hodnotový systém respondenta je převzat dle výše uvedeného z primární rodiny, což koresponduje s výroky v oblasti vztahů. S narůstajícím věkem lituje absence vyššího vzdělání, které mu mohlo zajistit širší pohled na svou práci, který by jí dodal dle respondenta vyšší smysl. Respondent se pozastavuje nad absencí rodiny v hodnotách dnešní mladé generace, což je v rozporu s jeho hodnotami a tužbami. Z faktu, že rodinu momentálně nemá s kým založit, však nepramení očividná frustrace, přes to, že se o budoucí výchově dětí i absenci partnerky několikrát vyjadřuje. Dá se také usuzovat na pocity osamělosti, které respondent ve svém věku bez partnerky pociťuje. Respondent má zjevně svůj hodnotový systém vyjasněn a pevně zakotven, a to se odráží ve způsobu, jakým svůj život naplňuje - práce mu neposkytuje vyšší smysl, proto ho hledá a naplňuje ve volném čase. Diskrepance mezi hodnotami, a sice kladeným významem na vztahy, a touhou po rodině, kterou respondent zatím nezaložil, lze shledat jako oblast, která má potenciál snížit prožívanou smysluplnost respondentova života, přestože má respondent vyvinuty efektivní kompenzační mechanismy v podobě zálib a trávení času s přáteli.

Smysl života

Daniel ve svém životě kromě absence vyššího vzdělání, nelituje ničeho zásadního. Důležité je pro něj to, co dostal od svých rodičů: *Nemá smysl se vracet, nebo něco takového, to je jasné. Ale až bych jednou třeba chtěl mít, protože bych chtěl mít nějaké dítě, tak si říkám, že bych mu chtěl dát něco podobného, jako jsem dostal já.* Daniel je spokojený se stavem věcí, s tím, jakou má práci. Výhody a možnosti, které mu práce poskytuje, však nemůže proměnit tak, jak by si představoval. To má dopad na prožívání smyslu v životě: *Říkám, já prostě dělám práci, která je skvělá, když máš rodinu, a je asi nejhorší, když ji nemáš, když jsi sám. Takže já mám spoustu volného času, jsem doma a můžu si ten volný čas udělat, kdy chci. A hledám ten smysl života, který vidím v tom potomkovi. A ten ted'ka nevidím.* Nenadálou okolností úmrtí svého otce se Daniel nechce nechat příliš negativně ovlivnit. Smysl vidí v následování jeho odkazu: *prostě je to pro mě jako důležité žít dál a prostě tím stylem, ne že by se nic nestalo, ale v něčem, co je pokračování.* Tato událost však Daniela vede k přirozenému bilancování: *takže když se hodně zamyslím, tak mi zemřel člověk, který*

pro mě znamenal úplně nejvíc, brácha, který pro mě znamená hodně, má svoji rodinu a je to fajn, ale jako si říkám, co já... Nemá však obavy, že by se s tím nesrovnal, protože je potřeba postarat se o nemocnou maminku: každý člověk se s tím vyrovná po svém. A hlavně teď na co nejvíc myslím, je jako na mámu. Co teď dál. Víím, že to bude strašně těžké s ní, víím, že s ní budu jenom já.

Je zřejmé, že má Daniel tendenci hledat v událostech a činech hlubší význam a smysl: *každý člověk je středem vesmíru, a tak si myslím, že to je, že prostě já se cítím jako ten střed toho vesmíru, a ty to tak máš taky, kolem sebe ten svět. Teď jsme se prolnuli tak, že tady spolu sedíme u toho stolu, pro každého z nás to něco znamená, někam nás to vede. Možná že už to je jako moje, blbě to řeknu, nějaká schíza, mně připadá, že tohleto všechno má smysl v tom životě, že to nejsou náhodné věci. Podle mého je to tak, jak člověk vnímá. Svého času se Daniel pustil do kompletní přestavby domu pro svou budoucí rodinu. Mluví o tomto záměru jako o tom, co ho naplňuje: *Další věc, co mě strašně naplňovalo, nebo naplňuje mě to furt. Že mi to přijde strašně super. Třeba já to nemám dodělané, ale nemám to dodělané kvůli tomu, že už třeba rok a půl jsem jakoby sám, a už mě k tomu nic netáhne. Nahoře mám rozdělané místnosti, do kterých stačí čtrnáct dní dát, a jsou úplně hotové. Ale nic mě k tomu netáhne, já ty místnosti nepotřebuju, a vůbec to není jako mojí prioritou a je mi to úplně jedno. Ale naplňuje mě to, je to strašně pěkné, když za tebou něco je. Hlavním důvodem, proč v práci na domě nepokračuje, je to, že není pro koho: Hlavně já jsem se seznámil s holkou, když mně bylo devatenáct, byli jsme spolu strašně dlouho, pak jsme spolu začli bydlet, tak nějak to plynulo, takovým tím očekávaným postupem, přišlo mi to strašně fajn, strašně dobré, a v rámci toho se dělal ten barák, řešily se nějaké věci a všechno to bylo parádní. Pak se to jako zhroutilo, no a od té doby jsem prakticky na barák nešáhl. Protože jsem si samozřejmě nepředstavoval, že to dělám jenom pro sebe, ale pro nějakou budoucí rodinu nebo pro někoho, a teď prostě tam motivace není, není ten důvod, nebo já ten důvod nevidím. Momentálně vidí Daniel smysl taky v čase, který věnuje dětem a mladým lidem, a v tom, že je může v dobrém ovlivňovat: *Ale třeba co musím říct, třeba ty tábory nebo dělání pro děcka těch šifrovaček nebo nějakých takových věcí nebo takových aktivit, to mě taky baví hodně, A to je pěkné na tom táboře, když vidíš ty děcka, že k tobě inklinují, jak tě berou, to je hrozně silné, krásné.***

Nejdůležitějším sdělením v oblasti smyslu života shledáváme respondentovo tvrzení, že smysl života hledá ve vlastním dítěti, a momentálně smysl života v tomto ohledu nenachází. Toto doplňuje, když se vyjadřuje o tom, že má práci, která je naprosto ideální pro otce od rodiny, což on není, a shledává to jako potíže. V tomto ohledu také zmiňuje, že otec, který pro něj znamenal nejvíce, odešel, bratr má svoji rodinu, a on zůstal sám. I když respondent větu nedokončil, je zřejmé, že momentálně pociťuje absenci zázemí a uvědomuje si, že kdyby měl vlastní rodinu, situace by pro něj byla snazší. Jako momentální důležitý úkol spatřuje v péči o matku s vědomím, že na to bude sám a nebude to snadné. Respondent si uvědomuje, že smysl, jaký v dění kolem nachází, záleží na něm a na tom, jak svět vnímá. Respondent si uvědomuje, že v práci na domě momentálně nepokračuje proto, že nemá vizi

založení rodiny. Jeho partnerka pro něj byla tím hlavním motivem, proč dům opravoval, nyní důvod nemá. Oblast prožívání smyslu života lze na základě konkrétních výroků považovat za kritickou, zvláště ve spojitosti s absencí partnerského vztahu a neuspokojené touhy mít dítě.

Jiné

Na dětství vzpomíná Daniel jako na období, kdy mohl být sám sebou, nemusel nic předstírat: *Nakonec člověk zjišťuje, že ten svět dospělý je rozdílný od toho dětského v tom, že někdy musí mlčet, ještě do těch čtrnácti nebo takhle, tak mu to řekneš prostě do očí, že lže, nebo že se ti nelíbí a takhle už to prostě nejde.* Vzhledem k tomu, že se rodičům narodil ve vyšším věku, trápily ho v dětství myšlenky ohledně jejich odchodu: *tenkrát to nebylo vůbec normální mít třeba ve třiceti třech děcko, takže já jsem pořád bojoval s tím, že jsem měl nejstarší rodiče, to byla pro mě černá můra, že mi brzo umřou. To byla moje hrozná, toho jsem se bál celý život. No, a stalo se.* Za důležitý faktor ulehčující vyrovnávání se ztrátou otce, shledává Daniel aktivitu v jiných oblastech než jen mezi rodinnými příslušníky: *myslím, že to zvládnou, ale jestli mi něco pomůže, pomůže mi tohleto, když nebudu prostě jakoby v tom okruhu s tou rodinou a budu mít i jiné zájmy a budu prostě zaneprázdněný jinýma věcmi, to pomůže nejvíc.* Životní plány, které měl respondent jako dítě či adolescent, byly ovlivněny rodinným modelem a touhou po vlastní rodině: *jako dospělý jsem si říkal, až bude rok dva tisíce, tak to budu ženatý a budu mít už asi první děcko. Protože jsem měl známost, se kterou jsem byl spokojený, vypadalo to do konce života, nebo jsem si to maloval do konce života, jako to třeba byli naši. A jako dospívající jsem měl nějaké plány, co budu dělat, nebo jak budu žít, já jsem měl strašný vzor doma, to bylo hodně dané tady tím.* Daniel má v životě dvě důležité hranice, mezi kterými se snaží žít - sebeúctu a střídmost: *takové dva mantinely životní. Jeden je taková ta nenažranost člověka, jak o moci, tak o penězích, a pak je další mantinel a to je úpad morálky, to jsou pro mě hrozná mantinely. Když ten člověk nemá úctu sám před sebou, sám za sebe se stydí, i když si to neuvědomuje.*

Shrnutí, interpretace

Život bez partnerky v případě tohoto respondenta není dán vlastní volbou. V oblasti hodnot a přesvědčení i vztahů se u respondenta projevuje silná touha po založení rodiny a touha po potomkovi. Nenaplnění těchto tužeb a přání evidentně negativně ovlivňuje prožívání smyslu života, ne však v signifikantní míře.

Respondent subjektivně prožívá absenci smyslu života v souvislosti s absencí vlastních potomků. V oblasti sebepojetí neshledáváme významné znaky, které by měly potenciál záporně ovlivňovat prožívání smyslu života. V souvislosti s formulovanými úkoly v teorii E. H. Eriksona, a vzhledem k tomu, že je respondent nemůže naplnit, předpokládáme s ohledem na výše uvedené jistou míru prožívané frustrace.

4.5 Eduard: „Třeba jsem tady kvůli něčemu jinému.“

Kontakt na Eduarda jsem získala přes třetí osobu, a sice na základě mé zmínky o tématu diplomové práce. Eduardovi je 49 let, po celý dospělý život žije střídavě sám a s partnerkami. Pracuje jako lektor na zážitkových kurzech se zaměřením na horolezectví. Nyní je plně zaměstnán opravou domku a studiem hospodaření s půdou a plodinami, protože chce být více nezávislý na společensko-ekonomickém systému.

Sebepojetí

Jako dítě byl Eduard spíše uzavřený a samostatný (jako možný důvod uvádí vážné zranění), což vedlo k netradičním zájmům, díky kterým byl pro ostatní zajímavý: *dlouho trvalo, než jsem si našel své místo mezi dětma, nebyl jsem otloukánek, ne, spíš jako tichý a dobrovolně v pozadí, prostě neměl jsem rád třeba takové ty hrubé kolektivní sporty, ale individuální věci. Možná to i vyústilo k takovým koníčkům, v nějaké šesté sedmé osmé třídě, jsem se učil žonglovat, a tím jsem možná i získával jakýsi respekt potom mezi spolužáky.* Eduard se ve svých téměř padesáti letech cítí na čtyřicet a snaží se svůj věk neuvádět: *je mi čtyřicet devět, a je to poprvé, co to veřejně vyslovuju, protože jinak se snažím si deset let ubrat, pořád to i s lidma o dvacet mladšíma udýchám, a stačím jim i fyzicky i mentálně, cítím se skutečně na čtyřicet.* V souvislosti s prožívanou vitalitou o sobě Eduard smýšlí jako o muži, který je schopen založit rodinu: *cítím, že když potkám úžasnou holku, tak ještě pořád se cítím natolik fyzicky a jinak, že prostě sbalím holku, a budu mít s ní kupu dětí a ještě stihnu všechno.*

Co se týká osobního směřování a využití silných stránek, o kterých má Eduard povědomí, nemá úplně jasno: *Fascinují mě příběhy lidí, kteří to někam dotáhnou a třeba až v dospělosti, ale jako jdou cílevědomě za něčím. Že mají pro něco talent, nebo aspoň touhu vevnitř, jako: já chci tohle; a jdou za tím. Já zatím nevím, vím o sobě, jaké mám silné stránky, mám třeba dar manuální zručnosti, prostě k čemukoliv se postavím, jde mi to, vidím do těch technických věcí. Vycházím s lidma, jsem v poho, prostě to všechno vím, jaké mám silné stránky, ale nevím, k čemu je mám použít. Jo, nejsem úplně úzce vyhraněný.* Eduard se vidí jako člověk, který je oproti jiným v určitém směru napřed: *v něčem cítím, že mám náskok, že vidím dopředu, jako že mi začínají být patrné souvislosti.* Podstatu své role spatřuje ve schopnosti vidět souvislosti a umět poradit: *já hodně přemýšlím o tom, kde jako je moje role, a jenom takové náznaky mi naznačují, proč jsem asi tady, a čím dál víc se vidím v roli jakéhosi šamana. Já začínám mít pocit o sobě, že vidím i do třeba lidských vztahů některých. A dneska, aniž bych byl tázán, tak vidím, že tohle je dobrý krok, tohle ne, cítím ty důsledky, jaké to bude mít. Spousty lidí se na mě obrací jako na toho šamana nebo tak jako: hele, ty se docela vyznáš v technických věcech, porad' mi, hele, ty se vyznáš, pracuješ s lidma, porad' mi s tímto a tady s tím a tady s tím, ty hodně cestuješ, tak mi řekni, jak bys udělal tohle.* Cítí, že svůj potenciál stále úplně nevyčerpal a jeho role se teprve naplní, možná i tak, že založí rodinu: *Čím dál víc cítím, že tady možná ještě přijde moje role, až přijde povodeň, já budu vědět, kterým směrem je kopec a kam se má utíkat. Chvilka si říkám, ještě moje role přijde.*

A teď nevím, jestli to bude v tom, že potkám tu pravou a zařadím se a prožiju si ten obyčejný život, jak jsem to teď pojmenoval, a nebo, jestli ze mě bude ten farář, to já ještě nevím, ale zatím to vidím takhle.

Snaží se prohlubovat své znalosti a rozšiřovat možná pole působnosti: *pořád mám tendence se vzdělávat, prostě čtu, udržuju rozhled, rozšiřuju obzory, teď si připadám jako ve škole vnitřně, teď moc nevydávám, teď spíš nasávám.* Smýšlí o sobě jako o člověku, který je v mnohém oproti jiným nestandardní: *Nemám potřebu si něco dokazovat, kdybych chtěl, tak takhle lusknu a koupím si nové auto, ale na co, takže tak, v něčem jsem trochu nestandardní, no. Je přesvědčený o svých mnoha schopnostech, včetně potenciálu předávat něco hodnotného mladým lidem: nějaký organizační talent, schopnost se s lidma domluvit, zařídit, flexibilita, široká síť kontaktů, a vzhled do složitých problémů, tak to všechno se mi tady hodilo. Myslím si, že bych mladým lidem mohl ukázat trochu jiné obrysy, než které jim dávají učitelé z toho svého úhlu pohledu.*

Respondent užívá ve spojení se svými zájmy i schopnostmi dospělého věku slova netradiční, a uvádí, že cítí, že má v něčem náskok a ostatní ho pro to vyhledávají. Dle výroků v této oblasti se dá usuzovat, že se jedinec nepovažuje za člověka s běžnými zájmy, běžných schopností a dalo by se vzít do úvahy, zda o sobě nesmýšlí jako o výjimečné osobě. Respondent si je plně vědom svých silných stránek, ale jak sám přiznává, neví tak úplně, k čemu konkrétnímu je využít. Přes to, že se věnuje a rozumí mnoha oblastem lidské činnosti, očekává, že to nejdůležitější, v čem by mohl využít svůj potenciál, ještě přijde. Na pomyslné váhy staví svou roli v budoucí rodině a svou roli pomyslného vůdce a rádce. Neusuzujeme, že by oblast sebepojetí negativně ovlivňovala prožívání smyslu života přes to, že tendenci smýšlení o sobě u tohoto respondenta považujeme za mírně rizikovou. A to v tom směru, že respondent se díky svému přesvědčení o v určitém směru výjimečných schopnostech a v očekávání té hlavní životní role nejspíše udržuje v jakési fázi vyčkávání.

Vztahy

Vztah vlastní matky ke svým dětem považuje Eduard za citově neuspokojivý: *Moje máma je hodně chladnokrevný, nebo racionální člověk, dbala na to, abysme vždycky byli najedený, čistě oblečení, abysme nedělali ostudu atd., ale třeba aby nás pomazlit pohladit, to by dodneška, dneska jsem se s tím vyrovnal, ale prostě v tom jsme byli nedostatečně saturováni, moje sestra i já. S rodiči neměl až do poměrně pozdního věku spory, stejně jako jeho sestra: Já bych řekl nekonfliktní, asi až do sedmadvaceti osmadvaceti let, až do chvíle, než jsem se vrátil z vojny. Takže to byla moje puberta až tak pozdě. No a myslím, že podobně to má sestra, že taky tu fázi jakéhosi vzdoru má až dneska, když je ona matkou. Mezi otcem a Eduardem panuje tolerance: Tátu obdivuju, za a tím, co prožil, protože taky neměl lehký život, za b proto, že něčemu věřil a pak za to trpěl. A oceňuju, co pro nás udělal. Ano, táta je velmi tolerantní. Oproti tomu vztah k matce je zřejmě poznamenán její komplikovanou povahou: Máma nemá ráda svět, nemá ráda lidi, nemá ráda zvířata a nenávidí děti. Máma si neužívá*

důchod a je nespokojená, všechno je blbě, ona je hodně velký samorost a není ochotná ustupovat v ničem. Čím dál častěji mluví o tom, jak bude někde skákat pod vlak, protože ji netěší na světě. Máma má spoustu zásad, které jí strašně komplikují život, něco se zásadně dělá nebo nedělá takhle. Ale ty zásady zná ona, ale okolí ne. Nevím, co ji k tomu vede, ke kategorickým velmi tvrdým postojům, je schopná to vydržet. Masochismus to je. Povaha jeho matky je zřejmě důvodem, proč bilancuje fakt, že se narodil svým rodičům: jestli si my jako děti vybíráme své rodiče, tak jako nevím, proč jsem si vybral tyhle dva, co jsem se od nich měl naučit, co mi měli dát. Obecně, jestli jsou našimi učiteli, tak vím, co všechno mě mohl naučit a naučil táta, ale proč jsem si vybral zrovna tuhle mámu a co ta mě měla naučit, když mám pocit, že prostě... Ona v mých dvaceti v nějaké chvíli otevřeně řekla, že nikdy nechtěla mít děti, že všechny děti byly haranti. Tak nevím, proč jsem si tady takovou učitelku vybral. Snaží se však nějak si to racionálně zdůvodnit, i když si je vědom, že v pro něj důležitých věcech strádal: Asi zase mi dali jiné věci, které nikdo jiný by nedokázal, ale nějaké pomazlení, pohlazení, tak toho se nám nedostávalo. Povzbuzení, uznání, ne. V jednom filmu ke konci je scéna o tom, co je otec schopen, byť ne pro pokrevního syna, udělat, a mně to tehdy přišlo do kontrastu s tím, že jsem doma něco takového čekal a nedostal, mně to přišlo strašně líto, že o někoho je takhle opečováváno, asi jsem čekal něco od rodičů.

Eduard má hodně přátel, a proto když byl někdy v nesnázích, rodiče nebyli těmi, za kterými by šel: *Že bych s nima něco konzultoval, to ne, a když mám nějaký problém, tak mám deset jiných míst, kde bych to šel řešit. Myslím si, že ano. Ano mám. /Hodně přátel/ Nebo přátel, jsou přátelé, těch je pár, pak spoustu kamarádů, dobrých kamarádů a pak obrovskou množinu známých. Ale ano, dobré kamarády, dobré přátele. Mám dost. Eduard měl několik partnerských vztahů, ale žádná z partnerek údajně nepřišla v tu správnou chvíli: Já jsem potkal spoustu úžasných lidí, a když mluvíme o partnerských vztazích, tak spoustu úžasných holek, ale všechny jsem je potkal v nějakou... Vždycky jsme si nějak, každá mě popostrčila někam jinam, posunula, a... Dneska s odstupem toho nelituju, že ty vztahy skončily, protože úplně logicky muselo to tak skončit, ale říkám si, no, kdybych tenkrát věděl... Jeden ze vztahů byl založen na principech rodiny, byl však z Eduardovy strany ukončen. Myslel si, že najde lepší partnerku, a jak sám říká, nenašel: *Odstěhovali jsme se oba z našeho města pryč, našli jsme si společné bydlení a bylo to úžasné. Vyzkoušel jsem si i takhle chodit na rodičovské sdružení a fungovali jsme takhle ty tři roky jako rodina, bylo to krásné a úžasné, ale zase ten vztah skončil z mé iniciativy. Kdybych tehdy potkal nějakého kouzelného dědečka, ten kouzelný dědeček řekl: hochu, dávám ti druhou šanci, rozmyslel sis to dobře, buď budeš mít tuhle; a to byla jako úžasná máma, výborná kuchařka, úžasná milenka, a tak, ale kouřila, byla na peníze, a měla zase nějaké neduhy, to byl důvod, proč jsme se rozešli. Kouzelného dědečka jsem nepotkal, sám jsem se rozhodl, že teda po třech letech tenhle vztah skončí a že možná najdu ještě nějakou lepší, a už jsem nenašel. Potkal jsem spoustu dalších, jako na chvíli, a vždycky jsme si skvěle rozuměli, některé považuju za své kamarádky.**

V otázce vnitřní touhy žít v rodinném uspořádání nemá Eduard zřetelnou a jasnou odpověď: *Asi ne, touhu asi ne. V budoucím vztahu je pro něj důležitá možnost oboustranně se obohatit: Tak teďka rád bych, aby ten vztah, abych se ještě něco nového učil. Určitě když bych se dneska chtěl seznámit s nějakou holkou, tak proto, že bych rád, aby ona mě v něčem výrazně převyšovala a já se mohl od ní učit, a v ideálním případě i na druhou stranu. Dodává, že takovou partnerku už potkal, jen na to nebyl dostatečně zralý: na ni vzpomínám, protože ta*

v mnoha směrech, ta byla hodně napřed a já jsem to prostě nepochopil, ta byla v tu chvíli až moc na mě a... Eduard spatřuje ve faktu, že žije bez stálé partnerky a rodiny, také negativa: Ano, chvílema si připadám sám na cestě, že kdybych šel ve dvojici, nebo dokonce ještě ve větší skupince, více lidí, že bych šel rychleji, že bych se toho víc naučil, víc pochopil a... To je ta jedna část, to je to nasávání, že by bylo účinnější, rychlejší a ne takovou tou metodou pokusů a omylů, kde jednotlivé lekce já počítám na pětiletky, které by se daly zvládnout za měsíc, no a druhá věc, je že by možná ten někdo jiný mohl napovědět, kterým směrem se vydat a kde teda jako můžu být opravdu něco užitečný s touto specifickou kombinací svých osobních předpokladů, vloh a talentů. Fakt, že první partnerská zkušenost přišla v pozdějším věku, nevnímá Eduard negativně: Já mám všechno hodně hodně opožděné. Ano, začal jsem milostné zkušenosti sbírat pozdě, ale o nic jsem nepřišel. Dneska co mi chybí, je usínat s někým, to ano, to je moment, který mi chybí, a s tím bych chtěl něco, ano, takže co postrádám, co mi schází, tak asi tohle. Usínat s někým nebo vedle někoho, nebo tak jako čučet na hvězdy ve dvou a povídat si u toho. Partner do diskuzí, filozofování, ať už o těch tématech minulé a budoucí životy, nebo o vývoji lidstva v delších časových horizontech, parťák do rozprav, a někdy mi chybí odvaha.

V potenciálním vztahu a založení rodiny vidí respondent šanci rozvíjet se, učit se nové věci a eliminovat pocity osamocení. Opět zde vystupuje touha po nalezení směru, a to skrze svou partnerku, ve kterém by se respondent plně realizoval, kde by mohl být užitečný. Respondent nastiňuje, že období puberty i zkušenosti se ženami přišly v pozdějším věku, než tomu bylo u jeho vrstevníků. To mohlo souviset s určitou nezralostí, která se v jeho dospělosti projevila ve vztazích s partnerkami, kdy skrze partnerku prošel určitým osobním vývojem, vztah ovšem vždy z nějakého důvodu skončil.

Hodnoty, přesvědčení

Eduard je přesvědčený, že významný vliv na jeho život měla událost z raného dětství: *Musím zmínit událost, která mě ovlivnila až do dnešních dnů. Když mi bylo ani ne dva roky, takhle jsem na sebe obrátil čerstvě nalité kafe, takže jsem si opařil krk, celé rameno a v té nemocnici jsem strávil víc než tři měsíce, nesměly za mnou žádné návštěvy, a prý když jsem se po těch třech měsících vrátil, tak nejenže jsem celé dny seděl v koutě a odmítal s kýmkoliv komunikovat, ale já jsem prý nepoznal ani vlastní mámu, a toto mi dodatečně dalo odpověď na to, proč jsem byl takový, jaký jsem byl, byl jsem chytré dítě, ale pořád jsem byl jako v koutě, a prostě tohleto mě notně poznamenalo. Za další významný faktor ve svém životě považuje častou nepřítomnost otce: A druhá věc, co možná ovlivnila to, jaký jsem, že táta býval doma jen zřídka, protože cestoval po montážích, Možná mi malinko chyběl mužský vzor, nevím. Ale když už byl doma, tak se mi věnoval, naučil mě spoustu manuální zručnosti, spoustu řemesel, všechno umím díky němu. Důležité pro Eduarda je chovat se tak, aby nebylo za co pykat: pokud je pravda, že to, co se nám dneska děje, jsou odměny anebo tresty za minulé prohřešky, tak podle takového principu předběžné opatrnosti se chovám tak, abych,*

kdybych tu byl příště, abych si to nemusel vyzobávat. Jo, takže snažím se nejenže nepodvádět nekrást a tak, ale prostě šířit dobro a věřím, že mi to bude vráceno, nebo se mi to vrátí.

Eduard několikrát zmiňuje a je přesvědčený, že pochází z ne zcela běžných poměrů: *My jsme vůbec nestandardní rodina, sestra je svobodná matka. Na všechno je sama, a dokazuje si, že to zvládne a teď poslední rok dva už to má takové sebedestruktivní sklony, už mám pocit, že do toho musím aktivně vstoupit a nevím jak. ... Drobná kuriozita, já fakt pocházím ze zvláštních těch, můj otec je jedináček, narodil se, když jeho tátovi bylo šedesát jedna let, jeho otec, můj děda, žil celý život a dělal kariéru soudního úředníka, za první republiky, a když mu bylo padesát devět let, našel tu pravou, oženil se s o generaci mladší holkou, a v jednašedesáti si pořídil syna, a ještě si ho docela užil, zemřel, když táta byl na vysoké škole. No, takže tady čerpám optimismus, ještě stíhám, ještě to není všechno ztracené. Eduard je přesvědčen, že způsob, jakým ve svém věku žije, není v této společnosti přijímán bez podivení: já jsem Eduard, bydlím v Čáslavi, jsem svobodný a heterosexuál. A prostě bez nějakého velkého přemýšlení to ze mě vypadlo. Proč? No protože svobodný, čtyřiceti a více letý muž, to už je divné, v dnešní společnosti už to je divné.*

Dalším okamžikem, který ovlivnil jeho život, bylo nechtěné početí: *jedna z událostí, která vedla k tomu, že jsem dneska tam, kde jsem, řeknu to úplně naplno, nebudu to hodnotit, prostě strávil jsem noc s holkou, následkem toho bylo, že ona otěhotněla, a oznámila mi, že čeká dítě, že by si mě chtěla vzít. A já jsem řekl, že si ji brát nehodlám. A výsledek je ten, že někde v Čechách mám syna. Viděl jsem ho naposledy, když mu byly tři roky, Nelituju toho, že se to stalo tak, jak se to stalo, ano, bylo to nezodpovědné chování. Jako možný důvod, proč situaci vyřešil takto, uvádí nevyzrálost a nedostatek zkušeností, nelituje však: Takže jsem vlastně se dostal do situace, kdy jsem stál před volbou, jestli budu otcem nebo nikoliv. A v tu chvíli jsem si zvolil, že ne. Ano, bylo mi třicet, cítil jsem se na pětadvacet, byl jsem úplně ucho... Jedna z příčin je, že jsem vlastně měl velmi velmi málo milostných zkušeností tou dobou teprve. No a možná proto to skončilo takhle, jak to skončilo, no.*

Eduard je přesvědčen, a podniká ve shodě s tímto přesvědčením kroky, že uspořádání této společnosti je z politického a ekonomického hlediska neudržitelné: *vždycky mě lákaly různé alternativy a okrajové žánry. Vždycky o tom něco nastuduju, a čím dál víc se dívám na ten svět kolem sebe očima pozorovatele, vždyť je to jasné, že kolem nás se to všechno sesype jako domeček z karet. To, co tady ta civilizace dělá, to je jen taková drobounká anomálie, která za chvíli pomine. My jsme jako bakterie v Petriho misce, které prostě sežerou všechnu cukr, končíme. V souvislosti se změnami pohledu na svět se mění i priority a hodnoty: Sleduju hodně zpráv ze světa, mě to zajímá, svět v souvislostech. Začínám být v něčem hodně asketický, a vyhovuje mi to tak. A čím dál víc, možná tím, že jsem finančně zabezpečen, cítím se v pohodě, můžu rok nepracovat a užívat si, tak ty hmotné věci pro mě ztrácí na váze a vidím jako důležité jiné věci. Co je pro mě hodně důležité hledat pravdu, úcta, tolerance, to je důležité.*

Důležití jsou pro Eduarda přátelé, snad i proto, že nemá vlastní rodinu: *Bez čeho bych nemohl žít, asi bez všeho, jo asi bych nemohl bez přátel, bez kontaktů, ano já tím, že nemám svoji osobní rodinu, tak právě mám hodně širokou rodinu, spoustu lidí. Práce je pro něj zajímavá finančně. I od lidí, se kterými se setkává pracovně, se snaží naučit novým věcem: Je to obživa a je to dobře placená obživa. Za druhé je to fakt zajímavá práce, setkání se zajímavýma lidma, drtivá většina je pro střední a vyšší management, jsou to lidi vzdělaní s*

nějakým rozhledem, takže je to zajímavé, sám se tím pořád něco nového učím. Eduard je přesvědčen, že pokud člověk něco opravdu chce, může toho dosáhnout: nikdy ti není dáno přání, aniž by ti současně byla dána síla jej splnit, možná proto budeš muset těžce pracovat. Když si něco přeješ, tak opravdu celý svět se snaží, aby se ti to splnilo. Za nejdůležitější ve vztahu považuje vzájemné obohacení: Přijde mi úžasné, když jsou nějaké dvojice a oba na něčem společně pracují. Když mají nějakou vizi a jdou za tím a hlavně se ti lidi obohacují, to je klíčové slovo, obohacovat se vzájemně, aby si něco dávali.

Několikrát se Eduard zmínil o svém zájmu sledovat příběhy výjimečných osob: *Já vím, proč to sleduju, mně to přijde povznášející. To jsou dech beroucí výkony. Vždycky mě to nabije energií. Doufá, že si splní přání navštívit Indii: Možná cítím, že bych tam viděl, jak vypadá autentický život, ne takový ten náš industriální. Snažím se na nic si nehrát, jak se to říká v té pohádce, nad nikoho se nepovyšuj, před nikým se neponižuj. Zamýšlí se nad opravdovými hodnotami v životě: Žiju takový tuctový, na jednu stranu nejsem úplně poustevník, snažím se, abych zapadnul do společnosti, na druhou stranu jsou chvíle čím dál častěji, kdy mám problém, občas výčitku, že tak vzácnou věc jako ropu spaluju ve svém autě, nebo když vidím, jak v Somálsku umírají děti na ulici a my tady vyhazujeme věci do popelnic. Tak občas se to ve mně tluče. Neumím se s tím srovnat. Autentičnost vidím v tom, že tři čtvrtě lidí jsou v zemědělství a mezi tím je pár vzdělanců, umělců, nadstavba. A když vidím, že jsou lidi, kteří studují kulturologii a dějiny barokních něčeho, hezké, ale k čemu to je. Já to nechci shazovat, ale k čemu to bude.*

I v oblasti přesvědčení respondent používá slova nestandardní, a to v souvislosti s rodinnými poměry (dědeček se oženil a pořídil si dítě v pozdním věku 60 let, sestra je svobodná matka). Fakt, že dědeček si dítě pořídil v pozdním věku, vnímá respondent jako naději pro sebe. Slovo nestandardní použil respondent i v jiných souvislostech (koníčky v dospívání, schopnosti, pro které je vyhledáván jinými, rodinné poměry). Respondent snad očekává i nestandardní roli, kterou ve společnosti zaujme a staví toto očekávání do protiváhy k roli partnera a otce. I to, že žije ve svém věku sám, percipuje jako nestandardní pro tuto společnost. Své přátele považuje za důležité také z toho důvodu, že mu kompenzují absenci vlastní rodiny. Tento fakt spolu se zmínkou o jisté naději, že šance na založení rodiny ještě nejsou ztraceny, mohou naznačovat, že respondent po rodině touží a s touto variantou počítá, jen snad ještě není připraven takové rozhodnutí učinit. I v této oblasti respondent klade důraz na obohacení druhým, které ve vztahu, pracovním i partnerském, očekává.

Smysl života

Své další životní směřování vidí Eduard ve volbě z několika možností: *Ted' jsem na rozcestí, ne ted' jsem na náměstí, ted' mám zrovna osm míst, kam vyrazit. Radost má především z toho, když může někomu nezištně pomoci: A máma to nechápe, ale proč, když můžu, to je krásné slovo, můžu. Tak proč bych to neudělal, jo, takže si to užívám tu svoji svobodu, tu finanční, a nejen finanční, i časovou, prostě můžu, tak jdu. Když jsem někomu*

užitečný, to mě naplňuje. Ve svém životě v ničem podstatném nestrádá, i když si je vědom, že to tak nemusí být vždy: asi mi nic nechybí. Co já bych dělal, kdybych ulovil zlatou rybku a ta mi nabídla tři přání? Tak já nevím. Zatím jsem došel k jedinému, první přání by bylo, ať se mi podruhé zjeví, až ji zavolám. Eduard žije ve shodě s tím, co by se dalo označit za jeho životní motto: pomoz mi, ať mám odvahu změnit, co změnit mohu, ať mám sílu přijmout to, co změnit nemohu, a ať mám moudrost, abych odlišil jedno od druhého. A říkám jasně, to co změnit můžu, tak jsem změnil, nebo se mi to daří, a daří se s tím, co nemůžu změnit, vypořádávat, a nebýt z toho vykořeněný.

Za smysluplné považuje nevzdávat se a dělat věci naplno: Co má smysl...? Cokoliv bych řekl, tak za další hodinu zjistím, že to je banalita. Úplně na konci asi abysme umírali s pocitem, že to tady bylo fajn, že to stálo za to, že jsme nic nepromeškali. Co má smysl? Postavit dům? To je jen prostředek, aby měl člověk něco nad hlavou, to není cíl. Pomáhat ostatním, snažit se jeden druhému nést jeho břemeno. Bojovat, když se ocitneme v nesnázích, osobně si myslím, že sebevražda je špatný krok, že v příštím životě za to člověk bude trpět, a druhé racionální vysvětlení, že člověk si sám život nedaroval, tedy nemá právo si ho sám brát a žádný jiný živý tvor to nedělá. Nikdy to nevzdat. Život je v zásadě boj. Žít autenticky, Forrest Gump, on žil autenticky, co dělal, dělal naplno, věřil tomu. Ve svém životě ničeho nelituje: já si taky můžu říkat: kdybych se byl býval jako malý neopařil, nestrávil x měsíců o samotě v nemocnici a nebyl citově deprivovaný, úplně bych byl někde jinde. Takže to je ono, když vybíráme jednu možnost, tak jich sto jiných zavrhneme, takže já nevím, co by bylo jinak, kdyby, nevím. Ale z toho co jsem já měl pod kontrolou, jestli bych udělal něco jinak? Ne. Nemám za sebou nic, co bych chtěl vrátit zpátky. V momentech, kdy záleželo na mé kázni, disciplíně, byl to můj vnitřní zájem, tak se mi dařilo.

Respondent je naplňován altruismem, což odpovídá jeho hodnotám a přesvědčením, i sebepojetí v tom, že o sobě smýšlí jak o člověku, který je činů altruismu schopen. I v této oblasti se u respondenta objevuje otázka směřování vlastního života, kdy cítí, že stojí na pomezí mnoha různých možností, kudy se ve svém životě ubírat. Toto téma se objevilo ve všech jiných oblastech a ve všech shodně se respondent vyjadřuje o potřebě, aby mu někdo ukázal, kudy se vydat. Je tedy patrné, že respondentova oblast smyslu života, sebepojetí i hodnot a přesvědčení je úzce provázána s oblastí vztahů, ve které má konkrétní očekávání, a sice nalezení směru svého života.

Jiné

Třeba vy, vás něco zarazí, nebo vám něco dojde, třeba že opakovaně dělám jednu a tutéž chybu, kterou já pochopitelně nevidím, jak je to, že tříska v oku bližního svého, tak pokud vám svítne, ať už je to vnuknutí, nebo výsledek podrobné analýzy, po poradě s odbornou literaturou, ale pokud vám prostě svítne: a co když třeba jste tady proto, že... Jo, já budu rád, a třeba mě to popostrčí.

Shrnutí, interpretace

Ve všech oblastech se respondent vztahuje k faktu, že nemá vlastní rodinu, v jednom případě dokonce vyjadřuje přítomnost naděje na šanci rodinu založit v pozdějším věku. Dá se tedy usuzovat, že založení rodiny je pro respondenta významnou hodnotou. Nedá se však říci, že by absence partnerky a vlastní rodiny negativně ovlivňovala prožívání smyslu života jedince.

V oblasti vztahů jde respondentovi o obohacení, chce se od druhých nechat posunout a učit se. Potřeba být obohacen druhým ve vztahu však souvisí i s oblastí sebepojetí, kdy je zřejmé, že respondent touží a očekává roli, která přijde skrze někoho a která bude společensky významnější než ta, kterou má ve společnosti nyní.

Oblast smyslu života se vztahuje jako jiné oblasti k touze po osobním růstu, naplnění vlastního potenciálu a vyššího smyslu celospolečenského rozsahu.

4.6 Souhrnná analýza – shrnutí závěrů

U všech respondentů shledáváme patrnou tendenci nežít sám, mít vedle sebe partnera. Kromě Daniela se však u respondentů setkáváme s určitou podmínkou, kterou životu v partnerství vymezují.

U první respondentky shledáváme nejsilnějším faktorem, který brání vstupu do partnerství a zároveň se tak spolupodílí na sníženém prožívání smyslu života, strach z možné konfrontace s reakcemi partnera s dopady na vlastní sebepojetí.

Ve druhém případě se jedná o konkrétní podmínku, kterou respondentka životu v partnerství klade, a sice dosažení hluboké znalosti sebe sama, což je pro ni také nejvyšší hodnotou. S ohledem na to, že se respondentce subjektivně daří sebepoznávání prohlubovat a rozšiřovat, v tomto postoji spatřujeme faktor, který zvyšuje prožívání smyslu u této respondentky.

Ve třetím případě se respondent vyjadřuje ke vztahům s pochybností, zda je schopný si na partnerku zvyknout a přizpůsobit se všemu, co partnerství přinese. U tohoto respondenta je zřejmé, že jeho hodnotový systém prochází změnami. Ze získaných dat není zřejmé, jakým způsobem, pozitivním či negativním, absence partnerky prožívání smyslu tohoto respondenta ovlivňuje.

V případě čtvrtého respondenta není zjevná žádná podmínka, kterou by vstupu do partnerství kladl. Založení rodiny úzce spojuje s prožíváním vlastního smyslu života.

Poslední respondent spatřuje ve vztahu důležitost možnosti učit se od druhého, rozvíjet se vedle něj a díky němu. Absence partnerky u tohoto respondenta zřejmě nemá negativní dopad na prožívání smyslu života.

A: V prvním případě shledáváme pro prožívání smyslu života problematickou oblast sebepojetí, vztahů i přesvědčení a hodnot. Nelze se tedy na základě analýz jednotlivých oblastí s určitostí vyjádřit o tom, do jaké míry se právě absence životního partnera podílí na prožívání smyslu života. S určitostí, a to na základě konkrétních výroků, však můžeme říci, že v případě první respondentky je prožívání smyslu života negativně ovlivněno prožíváním emoční i sociální osamělosti. Dá se také usuzovat, že život bez partnera je pro respondentku volbou ochrany ve svém sebepojetí. Respondentka ve shodě s Eriksonovou teorií zčásti naplňuje roli charakteristickou pro životní etapu, ve které se nachází.

B: Ve druhém případě se jedná o respondentku, která svůj život prožívá jako naplněný, a to ponejvíce osobním rozvojem. Pozadí volby života bez partnera u této respondentky shledáváme v oblasti hodnot a sebepojetí, kdy jako nejvyšší hodnotu uvádí seberozvoj a potřebu žít ve shodě s vlastními potenciály a veskrze je realizovat. V souvislosti se sebepojetím zaznívá důraz na potřebu po neustálém sebepoznávání, sebeobjevování, což může značit stále probíhající vývoj identity. Neusuzujeme, že by skutečnost absence životního partnera negativně ovlivňovala prožívání smyslu života této respondentky, a to také z toho důvodu, že respondentka spíše než stadiem intimity v Eriksonově pojetí prochází stadiem identity.

C: V případě třetího respondenta spatřujeme možné odůvodnění života bez partnerky v oblasti hodnot, kdy respondent nemá zcela vyjasněny priority. Vzhledem k potřebě pohybovat se v práci i volném čase mezi větším počtem lidí se dá zvažovat, zda toto respondent nekoná pro kompenzaci prožívání emoční osamělosti. Můžeme se také domnívat, že potřeba zabývat se rodinnými konstelacemi naznačuje tendenci objevit či vyjasnit si pozadí určitých oblastí života. Tato úvaha nás vede k domněnce, že respondent není zcela vyrovnaný se svou minulostí. Nedomníváme se, že absence životního partnera negativně ovlivňuje prožívání smyslu života respondenta, a to vzhledem k tomu, že život v partnerském vztahu nepatří momentálně mezi jeho priority. V pohledu na sociální hodnoty lze sledovat značný individualismus. Úkol životní etapy respondenta, který naplňuje, a sice bilancování životních

hodnot, se dle Eriksona pojí s obdobím středního dospělého věku, ke kterému se respondent blíží.

D: Čtvrtý respondent velmi jasně uvedl souvislost absence životní partnerky a potomků s nižší, ne však výrazně, mírou prožívaného smyslu. V případě tohoto respondenta lze sledovat vysokou míru stability obsahu sebepojetí, adekvátní sebehodnocení. Je zřejmé, že proces tvorby identity byl dokončen, respondent se jeví jako zralá osobnost. Má také pevně dané priority. Můžeme říci, že absence partnerky v tomto případě není volbou respondenta, ale okolností, kterou, předpokládáme, se bude respondent snažit aktivně změnit. V souvislosti s absencí partnerky je odložena možnost naplnit vývojový úkol, a sice založení rodiny a výchova potomků. V souvislosti s absencí partnerky a potomků existuje u tohoto respondenta riziko rozvoje izolace v důsledku emoční osamělosti.

E: V případě posledního respondenta usuzujeme, že možný důvod volby života bez partnerky pramení z oblasti sebepojetí. V naléhavé potřebě respondenta nechat se potenciální partnerkou, popř. lidmi, se kterými se setkává, posouvat ve svém osobnostním vývoji i v zacílení činnosti, lze spatřovat nejasnosti, které respondent ohledně svého směřování zřejmě má. V souladu s očekáváním životního úkolu má respondent potřebu se vzdělávat a získávat informace z mnoha oblastí, což může pozitivně přispívat k prožívanému smyslu, stejně jako altruistické hodnoty, jež svým životem naplňuje. Vzhledem k tomu, že vstup do partnerství respondent staví do protikladu k očekávanému životnímu úkolu, po jehož nalezení a naplnění touží, se nedomníváme, že absence životní partnerky negativně ovlivňuje prožívání smyslu u tohoto respondenta.

5. Diskuze

V naší práci jsme se zabývali především tím, jak v souvislosti s absencí životního partnera prožívají respondenti smysl svého života a dále jaké životní úkoly plní a zastávají lidé, kteří žijí bez partnera. Zajímalo nás, co jim život bez partnera dává či bere, jaké okolnosti jsou s tím spojené, jak to souvisí s postoji, ať už k seberealizaci, partnerskému životu, či v postoji k sobě samému. Na základě výsledků analýzy rozhovorů s konkrétními respondenty se domníváme, že u těchto se prožívání smyslu života v souvislosti s absencí životního partnera odvíjí jednak od sebepojetí. Od toho, do jaké míry jedinec vnímá naplněné

či dokončené možnosti svého seberozvoje. Hraje zde roli zřejmě i to, co je v literatuře označováno jako zralost. Z výsledků naší práce vyplývá, že jedinec, který se dá dle konkrétních kritérií označit za zralého, prožívá smysl života ve spojitosti s absencí životního partnera ve snížené míře. Oproti tomu jedinec, který svými charakteristikami nenaplnuje kriteria zralosti, neprožívá smysl svého života ve snížené míře v souvislosti s absencí životního partnera. Vidina nových, ještě nenaplněných možností u osob, které se vyjadřují o svém ne zcela vyčerpaném potenciálu, má zřejmě potenciál prožívání smyslu života kladně ovlivňovat. Dále má dle naší analýzy na prožívání smyslu vliv hodnotové zaměření, kdy hodnota seberealizace a seberozvoje na předním místě přispívá či pozitivně ovlivňuje prožívání smyslu života u jedince žijícího bez partnera. Naopak jedinec, který vysokou hodnotu spatřuje v založení rodiny, tím, že tuto hodnotu nenaplnuje, prožívá smysl svého života ve snížené míře. Také se dá usuzovat, že v prožívání smyslu života hraje roli soulad či rozpor mezi vyznávanými hodnotami a to, jaký odraz mají v sebepojetí či prožívání vztahů. Resp. jak se daří hodnoty realizovat, rozvíjet a žít v souladu s nimi. Tendenci, kterou považujeme za funkční pro zachování prožívání smysluplného života, je nahrazování partnerské blízkosti blízkostí lidskou, ať už mezi přáteli či účastněním se nebo pořádáním kurzů pro širokou veřejnost.

Z teorií zabývajících se vývojem jedince, ať už po stránce sociální či z hlediska osobnosti, vyplývá, že žít s partnerem je jedinci přirozené (teorie objektu, afiliace), prospěšné (poznání sebe sama, osobní rozvoj, sociální opora) a v důsledku život ve fungujícím partnerství pozitivně ovlivňuje životní spokojenost. Společnost a kultura evropského kontinentu je spjata s jistou společenskou normou, na jejímž podkladě je od dospělého jedince očekáváno, že dříve či později vstoupí do manželství, nebo alespoň bude žít v trvalém nesezdaném partnerství, jako se stává běžným v posledních asi dvou desetiletích. Kromě tohoto (z pohledu vývoje společnosti) nového rodinného uspořádání, kdy se čím dál více dětí rodí partnerům, nikoliv manželům, narůstá také počet těch jedinců, kteří nežijí v trvalém partnerství. Kladli jsme si tedy otázku, co může stát v pozadí skutečnosti, že určití jedinci do partnerství nevstupují a jak to ovlivňuje prožívaný smysl jejich života. Konkrétně v Eriksonově teorii psychosociálního vývoje se mluví o izolaci, do které upadne jedinec, který nedosáhne stadia intimacy, tedy nežije s partnerem. U některých jedinců je však zřejmé, že tomu tak není. O vývoji těchto jedinců, resp. o tzv. vývojových úkolech, kterými procházejí, se v teoriích však dozvíme málo, případně jsou tyto formulovány alternativně k těm, které jsou považovány za žádoucí. Ze závěrů naší práce vyplývá, že smysluplnou

náplní a úkolem v tomto období může být právě seberozvoj, poznávání a rozvoj svého potenciálu a nacházení jeho uplatnění, stejně tak prohlubování znalosti sebe sama. Nabízí se otázka, zda a do jaké míry je potřeba sebepoznání a seberozvoje akcentována v období mladé a střední dospělosti v oblastech, které nejsou zatíženy totalitním společensko-politickým uspořádáním. Z výroků našich respondentů vyplývá přesvědčení, že to byla právě komunistická éra, která má do dnešních dní přesah na oblast prožívání smyslu života u generace dnešních padesáti a více letých. Bylo by však úkolem spíše sociologického výzkumu se tímto tématem zabývat.

Naše práce se do jisté míry překrývá s konceptem kvality života, a to v oblasti osobního rozvoje, mezilidských vztahů. Kvalita života navíc řeší osobní pohodlí, je to širší koncept, do kterého spadá prožívání smyslu života. Předpokládáme, že na prožívání smyslu života se až tolik neodráží prožívaná kvalita života, ovšem na prožívané kvalitě života se zcela určitě odráží prožívání smyslu života, resp. to, zda jedinec prožívá intimitu ve stálém partnerském vztahu. Náš výzkum tedy může posloužit jako zdroj pro obohacení konceptu kvality života.

Dle relativistického přístupu si každý volí svůj rámec prožívání smyslu života sám a míra prožívaného smyslu je pak závislá na tom, do jaké míry jedinec žije ve shodě se svým pojetím, resp. jak naplňuje rámec, který si zvolil. V souladu s relativistickým přístupem vyznívají i závěry naší práce, a sice že soulad mezi hodnotami, sebepojetím a způsobem prožívání vztahů, resp. to, zda jedinec naplňuje svým životem hodnoty, které jsou pro něj důležité, a to jak v souvislosti s povahou vztahů, ve kterých je, tak v souvislosti se sebepojetím, kladně ovlivňuje prožívání smyslu.

V souladu s cíli kvalitativního výzkumu, a sice zachovat co nejširší kontext jednotlivých případů v ohledu výzkumné problematiky, nesnažili jsme se o detailnější redukci intervenujících proměnných. Jako slabou stránku práce v tomto ohledu shledáváme výběr respondentů. Výzkumným záměrem bylo popsat, jak může absence životního partnera ovlivnit prožívání smyslu života. Výběr respondentů byl tedy uskutečněn tak, aby vyhovoval tomuto zadání. Všichni respondenti tedy žili v době konání rozhovoru bez stálého partnera. Ve výběru respondentů jsme však neujednotili dobu, po kterou bez partnera žijí. Konkrétními slabými body shledáváme fakt, že jedna respondentka byla rozvedená, a přes to, že s manželem nikdy nežila v jedné domácnosti, nejedná se o osobu svobodnou, žijící bez partnera. Dalším slabým bodem byl fakt, že jeden z respondentů žil ve vztahu deset let, teprve

poslední rok a půl žil sám. Přesto, že nám nešlo o to, vybrat unifikovaný, modální vzorek, mohou být tato fakta s ohledem na výzkumnou problematiku směrodatná.

S ohledem na skutečnost, že je tato práce jakýmsi pilotním výzkumem, přínos této práce shledáváme především v tom, že se, byť nepříliš specificky, zabývá možnými souvislostmi mezi osobností jedince, absencí životního partnera a prožívání smyslu života, který je poměrně širokým konceptem na to, aby v řešení výzkumných otázek v jeho rámci nebyla redukována relevantní témata a data. Ze závěrů vyplývajících z jednotlivých případů pak lze formulovat určité hypotézy pro případný kvantitativně strukturovaný výzkum. Konkrétně se lze na základě závěrů této práce věnovat např. jednotlivým motivům, proč lidé do partnerství nevstupují a jak to souvisí s jejich sebepojetím, lze se zabývat vztahem typu attachmentu a sebepojetí v souvislosti s rozhodnutím žít bez partnera. Dalším tématem práce navazující na práci naši mohou být očekávání a požadavky ohledně budoucích partnerů v souvislosti se sebepojetím, apod. Obecně lze závěry pro rozpracování navazujících výzkumů upotřebit pro oblast vývojové psychologie, sociální psychologie, psychologie osobnosti. Další přesah práce vidíme v oblasti psychoterapie, ať už rodinné, párové či individuální. Jak již bylo uvedeno výše, možnou oblastí aplikace a využití závěrů naší práce spatřujeme v sociologii, kdy jako jedno z možných témat se nabízí studie rozdílů mezi národy s totalitní historií a státy s dlouhodobě demokratickým uspořádáním s ohledem na seberozvoj a sebepoznání.

Při interpretaci výsledků a formulaci závěrů jsme se občas pohybovali v rozmezí nestranného popisu a moralistického hodnocení, ke kterému mohou svádět určité teoretické koncepty, např. koncept zralosti. Můžeme si klást otázku, co je to zralost, jak určit, kdo je a kdo není zralý a zda tímto označením někoho neznevážíme či zda se nejedná o hodnotící úsudek. Dle teorie je člověk, u něhož nebyl dokončen vývoj identity, nezralý, tedy i nepřipravený pro vztah. Mohou však existovat - dle našeho názoru plynoucího ze zkušeností z této práce - velmi jemné nuance v projevech nedokončeného vývoje identity a mezi aktivní fází sebepoznávání a seberozvoje. V případě, že se tedy snažíme opírat o určité teoretické koncepty, musíme si být vědomi, že tak činíme do jisté míry v neprospěch jedince, jeho individuálních motivů a okolností, že zkrátka nepostihujeme celou problematiku. V případě, že se však od teoretických poznatků příliš odkloníme, zabředáváme mezi dojmy, intuitivní a neodborné, a snižujeme tak výpovědní hodnotu práce.

Partnerství je podstatnou součástí života. Člověk žijící v partnerském svazku se dle statistik dožívá vyššího věku, trápí ho méně somatických nemocí, a jak známo z praxe, v případě vážnějšího onemocnění má osoba žijící v páru vyšší šanci na uzdravení a uzdravuje se rychleji než osoba osamělá. Můžeme se laicky, intuitivně i na základě praktických zkušeností domnívat, že na pozadí těchto faktů stojí přítomnost či absence prožívání smyslu, resp. že partner může být tím smyslem. Partnerství však může člověku smysl brát, stejně tak absence partnerství může být prožívána velmi negativně, může s sebou nést pocity osamělosti a odnímat pocit naplnění smyslem. Absence partnerství se však nemusí na prožívání smyslu odrazet negativně, jak ukázala tato práce.

III. ZÁVĚR

V naší práci jsme se podrobněji zabývali případy osob žijících bez partnera v souvislosti s možným vlivem, jaký může mít tato okolnost na prožívání smyslu života. Cílem práce bylo popsat, jak v souvislosti s absencí partnera prožívají respondenti smysl života.

V teoretické části jsme zmínili vybrané koncepty smyslu života, pojednávající o oblastech, ve kterých je smysl života dle autorů prožíván a které smysl života utváří. Na základě pojmů v těchto několika teoriích se opakujících jsme vytvořili koncept prožívání smyslu života pro naši práci. Tento koncept jsme pak použili pro analýzu textu, kdy jednotlivé oblasti teorie posloužily jako kategorie narativní analýzy. Dále jsme v teoretické části zmínili teoretické koncepty pojící se k oblasti vztahů, sebepojetí a hodnot.

V praktické části jsme se snažili o analýzu prožívání smyslu života jednotlivých respondentů s ohledem na zvolené kategorie. Dále jsme se zaměřili na možný vliv absence životního partnera na prožívání smyslu života, nastínili jsme také možnou spojitost mezi okolnostmi v prožívání jednotlivých oblastí a skutečností, že tito jedinci žijí bez partnera.

Z výsledků vyplývá, že absence životního partnera může prožívaný smysl života ovlivňovat kladně i záporně, a to v souvislosti s několika okolnostmi. První okolnost mající vliv na prožívání smyslu života ve spojitosti s absencí partnera je spojena s hodnotami jedince, tedy s tím, jak důležitým partnerství shledává, co případně důležitějšího pro něj je. Toto souvisí také se sebepojetím, další okolností mající vliv na prožívání smyslu. V případě, že o sobě jedinec smýšlí jako o někom s velkým potenciálem, touží po jeho uplatnění, po sebepoznání a seberozvoji, a zároveň to odpovídá jeho hodnotám, má tato okolnost potenciál kladně se odrážet na prožívání smyslu. Konečně se jako signifikantní ukázala tendence kompenzovat absenci prožívané blízkosti mezi partnery blízkostí mezilidskou, např. účastněním se kurzů, vyhledáváním kontaktu s přáteli, apod.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Články

- Baumeister, R. F. (1996). Life stories and four needs for meaning. *Psychological Inquiry*, 7 (4), 322-325.
- Blatný, M., Millová, K., Jelínek, M., Osecká, T. (2010a). Životní smysluplnost: Osobnostní souvislosti a antecedenty. *Československá psychologie*, 54 (3), 225-234.
- Čermák, I. (2004). Narativní myšlení a skutečnost. *Československá psychologie*, 48 (1), 17-26.
- Halama, P. (2000). Teoretické a metodologické přístupy k problematice zmyslu života. In *Československá psychologie*, 44 (3), 216-236.
- Stillman, F. T., Baumeister, R. F. (2009a). Uncertainty, belongingness, and four needs for meaning. *Psychological Inquiry*, 20, 249-251.
- Stillman, F. T. et al. (2009b). Alone and without purpose: Life loses meaning following social exclusion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 686-694

Knihy

- Blatný, M., Plháková, A. (2003). *Temperament, inteligence, sebepojetí*. Tišnov: Albert.
- Blatný, M. a kol. (2010b). *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
- Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby. Od teorie k terapii*. Praha: Portál.
- Cakirpaloglu, P. (2004). *Psychologie hodnot. Přehled pro humanitní obory*. Olomouc: Votobia.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design. Qualitative, quantitative and mixed methods approach* (3rd ed.). California: SAGE Publications.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Drapela, V. J. (2008). *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.
- Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Frankl, V. E. (1996). *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta.

- ❑ Hall, C. S. (2002). *Psychológia osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ❑ Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- ❑ Hewstone, M., Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál
- ❑ Irvin D. Yalom. (2006). *Existenciální psychoterapie*. Praha: Portál.
- ❑ Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- ❑ Křivohlavý, J. (2006). *Psychologie smysluplnosti existence*. Praha: Grada.
- ❑ Laengle, A. (2000). *Smysluplně žít. Aplikovaná existenciální analýza*. Brno: Cesta.
- ❑ Langmeier, J. Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- ❑ Lieblich, A. a kol. (1998). *Narrative research. Reading, analysis, and interpretation*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- ❑ McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: Morrow.
- ❑ Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- ❑ Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk
- ❑ Plháková, A. (2006). *Dějiny psychologie*. Praha: Grada.
- ❑ Popielski, K. (2005). *Noetický rozmer osobnosti*. Trnava: Trnavská univerzita.
- ❑ Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- ❑ Říčan, P. (2004). *Cesta životem. Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- ❑ Říčan, P. (2010). *Psychologie osobnosti. Obor v pohybu*. Praha: Grada.
- ❑ Sheehy, N. (2005). *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*. Brno: Barrister & Principal.
- ❑ Silverman, D. (1997). *Qualitative research. Theory, method and practice*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- ❑ Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výzkum*. Bratislava: Ikar.
- ❑ Smékal, V. (2000). *Kvalitativní metodologie jako východisko z krize věd o člověku*. Brno: Elysium.
- ❑ Smith, J. A. (2008). *Qualitative psychology. A practical guide to research methods*. London: SAGE Publications.
- ❑ Tavel, P. (2007). *Smysl života podle Viktora Emila Frankla*. Praha: Triton.
- ❑ Thurnher, R., Röd, W., Schmidinger, H. (2009). *Filosofie 19. a 20. století III*. Praha: OIKOYMENH.

- Tyrlík, M., Macek, P., Širůček, J. (2010). *Sebepojetí a identita v adolescenci: sociální a kulturní kontext*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Výrost, J., Slaměník, I. (2001). *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada
- Výrost, J., Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.

Sborníky

- Čermák, I. (2002). Myslet narativně (kvalitativní výzkum 'on the road'). In I. Čermák, M. Miovský (eds.), *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí: sborník z konference*. Tišnov: Sdružení SCAN, 11-25.
- Čermák, Ivo. (2006). Narativně orientovaná analýza. In M. Blatný (ed.), *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia, 85-109.
- Chrz, V. (2004). Výzkum jako narativní rekonstrukce. In I. Čermák, M. Miovský, V. Řehan (eds.), *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku: sborník z konference III*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 21-32.
- Chrz, V. (2005). Konfigurace zkušenosti: figury a zápletky, které žijeme. In I. Čermák, M. Miovský, V. Chrz (eds.), *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 129-139.
- Smékal, V. (2005). Osobnost jako smysl života. In P. Macek, J. Dalajka (eds.), *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Víceoborový přístup*. Brno: Masarykova univerzita, 18-24.

Internet

/1/ Maslow, A. H. (Jul, 1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50 (4), 370-396. Dostupné z <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>

PŘÍLOHY

Přiložené CD.